др Коле Павлов проф. Ђорђи Павловски

ГЕОГРАФИЈА

ЗА VIII РАЗРЕД

ДЕВЕТОГОДИШЊЕГ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА

2020

Аутори:
др Коле Павлов
проф. др Ѓорѓи Павловски

Рецензенти:
Проф. др Мирјанка Маџевиќ – председник
Сузана Јакимовска – член
Васко Лазаревски – член

Превод:
Снежана Ивановиќ-Христовска

Лектор:
Мирјана Вељковиќ

Стручна редакција:
проф. др Славољуб Драгиќевиќ

Дизајн:
Пепи Дамјановски

Тираж:

Одлуком о одобравању уџбеника из предмета Географија за VIII разред деветогодишњег основног образовања, бр. 26-467-1 од 17. 06. 2019. године донетом од стране Националне комисије за уџбенике.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

372.891.4/.5(075.2)=163.4

ПАВЛОВ, Коле
Географија : за VIII разред деветогодишњег основног образовања / Коле Павлов , Ѓорѓи Павловски. - Скопје : Министарство образовања и науке Република Северна Македонија, 2020. - 140 стр. : илустр. (претежно у бои) ; 26 см

ISBN 978-608-226-844-6

1. Павловски, Ѓорѓи [автор]

COBISS.MK-ID 51740165

ПРЕДГОВОР

Поштовани ***ученици, наставници и родитељи,***

Уџбеник Географија за VIII разред деветогодишњег основног образовања писан је према наставном програму и на основу начела Концепције и методологије о изради и вредновању уџбеника.

Основни циљ садржине уџбеника је стицање знања о природно-географским и социо-економским карактеристикама европског континента и његовог приближавања ученику као крајњем кориснику. У том циљу, поред примарног, методско-дидактичког приступа од стране наставника, уџбеник може да понуди солидну основу за учење, али и усмеравање ка домаћим и школским активостима које остварују нове перспективе и димензије у поимању географске науке.

Уџбеник има радни карактер и омогућава поступно учење путем истраживања, размишљања и доношења закључака при чему је ученик доведен у стање активног учесника у освајању нових знања, избегавајући монотонију пасивног посматрања. У уџбенику је посебна пажња посвећена обиму и одмерености наставних садржина које нису оптерећене фактографским материјалима. Оне су кратке, јасне и концизне и довољно илустроване фотографским и картографским материјалом. Уџбеник је обогаћен свежим статистичким подацима у виду табела, шема и графикона који могу да послуже за прегледну анализу, упоређивање и извлачење закључака о одређеној појави, предмету или проблему.

Богата дидактичка апаратура више него довољно продубљује знања радозналих и ученика који брже напредују у учењу, а нуди и бржу проверу стеченог знања и вештина. Ученика често уводи у новостечене проблемске ситуације за чије је решење потребно самостално учење и истраживање путем задатака или израдом разних пројеката, за чије је остваривање неминовно коришћење додатне литературе и информатичко-компјутерске технологије.

Аутори вам желе успешан рад!

ПРЕПОРУКЕ О КОРИШЋЕЊУ УЏБЕНИКА

Препоручљив уводни задатак за исцрпљивање претходног знања о појмовима из садржаја.

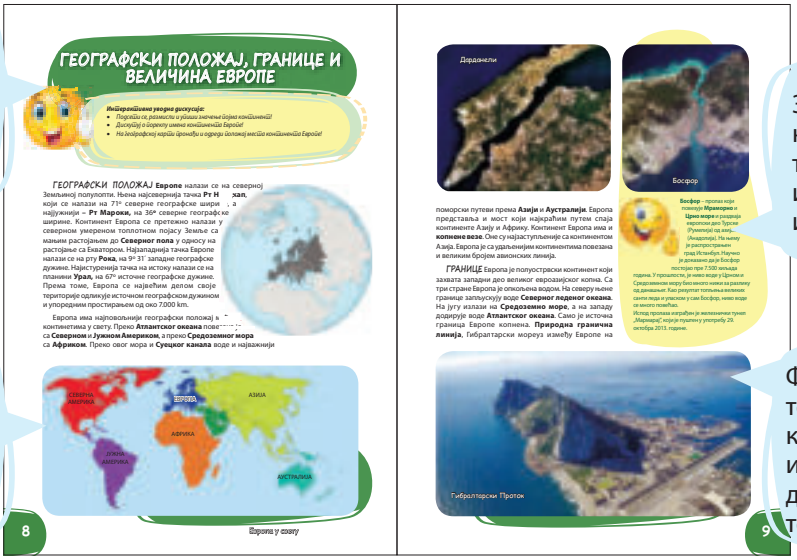

Занимљивости које подстичу твоју радозналост и жељу за истраживањем.

Картографски материјал за просторно представљање предмета и појава.

Фотографије и сателитски снимци који илустровано и фактографски допуњују основни текст.

Додат текст за радознале и ученике који брже напредују у учењу.

Табеле и графикони са статистичким подацима који обогаћују и не оптерећују основни текст, погодан за анализе и дискусију на часу.

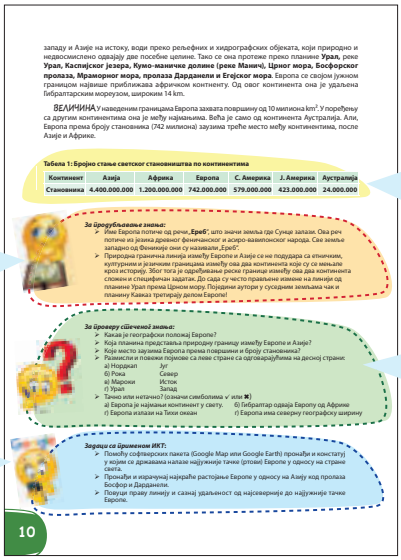

Питања и задаци за проверу стеченог знања.

Вежбе са применом информатичко-компјутерске технологије која нуди широке могућности за ширење и стицање нових знања и вештина.

ПРЕПОРУЧЉИВ ПРИБОР, ЛИТЕРАТУРА И ДОДАТНИ ИЗВОРИ ЗНАЊА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ЦИЉЕВА ИЗ ПРОГРАМА ЗА ОСМИ РАЗРЕД

- Географски атлас света;
- Неме карте за основно образовање;
- Географска читанка за шести разред (Ђорђи Павловски, 1997);
- Државе света (Države sveta): Karel Natek & Marjeta Natek, Ljubljana 2000;
- www.worldatlas.com;
- Google Map, Google Earth.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 3

ПРЕПОРУКЕ О КОРИШЋЕЊУ УЏБЕНИКА 4

ТЕМА I: ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ 7

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ЕВРОПЕ 8

РАЗУЂЕНОСТ ОБАЛЕ ЕВРОПЕ 11

РЕЉЕФНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ 15

УТИЦАЈ КЛИМАТСКИХ ФАКТОРА НА КЛИМУ ЕВРОПЕ 19

КЛИМАТСКО–ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ У УМЕРЕНОМ ТОПЛОТНОМ ПОЈАСУ ЕВРОПЕ 22

КЛИМАТСКО–ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ У ХЛАДНОМ ТОПЛОТНОМ ПОЈАСУ ЕВРОПЕ 25

РЕЧНИ СЛИВОВИ И РЕКЕ У ЕВРОПИ 28

ЈЕЗЕРА У ЕВРОПИ 31

ТЕМА II: СОЦИО–ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА ЕВРОПЕ 35

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ 36

ЈЕЗИЧКА И ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ И РАЗНОЛИКОСТ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ 39

КУЛТУРА, ТРАДИЦИЈА И ОБИЧАЈИ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ 42

НАСЕЉА У ЕВРОПИ 45

РЕГИОНАЛНА И ПОЛИТИЧКИ ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЕЛА ЕВРОПЕ 48

ТЕМА III: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА ЈУЖНЕ ЕВРОПЕ 51

БАЛКАНСКО ПОУОСТРВО 54

БУГАРСКА 54

ГРЧКА 57

СРБИЈА 59

АЛБАНИЈА И КОСОВО 61

ХРВАТСКА И СЛОВЕНИЈА 64

ЦРНА ГОРА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА 68

АПЕНИНСКО ПОЛУОСТРВО 71

ИТАЛИЈА, САН МАРИНО И ВАТИКАН 71

ПИРИНЕЈСКО ПОЛУОСТРВО 74

ШПАНИЈА, ПОРТУГАЛ И АНДОРА 74

УГРОЖАВАЊЕ, ЗАГАЂИВАЊЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ЈУЖНЕ ЕВРОПЕ 78

ТЕМА IV: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ 83

ЗАПАДНА ЕВРОПА 84

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И Р.ИРСКА 84

ФРАНЦУСКА 87

БЕНЕЛУКС 89

ТЕМА V: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА СЕВЕРНА ЕВРОПА 93

СЕВЕРНА ЕВРОПА 94

ШВЕДСКА 94

НОРВЕШКА И ФИНСКА 97

ДАНСКА И ИСЛАНД 100

ТЕМА VI: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА СРЕДЊА ЕВРОПА 105

СРЕДЊА ЕВРОПА 106

НЕМАЧКА 106

ПОЉСКА 109

ЧЕШКА И СЛОВАЧКА 111

ШВАЈЦАРСКА И АУСТРИЈА 115

МАЂАРСКА 119

РУМУНИЈА 121

ТЕМА VII: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ 125

ИСТОЧНА ЕВРОПА 126

РУСИЈА 126

УКРАЈИНА 129

БЕЛОРУСИЈА И МОЛДАВИЈА 132

ЛЕТОНИЈА, ЕСТОНИЈА И ЛИТВАНИЈА 135

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТОХ РЕЧИ 138

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА 139

Кључни појмови:

- *Европа;*
- *Континент;*
- *Географски положај;*
- *Границе и природна гранична линија;*
- *Линија обале;*
- *Полуострво и острво;*
- *Заливи и фјордови;*
- *Пролази;*
- *Планински масиви;*
- *Низије;*
- *Котлине;Дине;*
- *Платои;*
- *Превоји;*
- *Климатски типови;*
- *Климатски појас;*
- *Степа;*
- *Тајга;*
- *Тундра;*
- *Хидрографија;*
- *Водни ресурси.*

Пејсаж из Тоскане, регион у Италији.

ТЕМА I: ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ЕВРОПЕ.....8

РАЗУЂЕНОСТ ОБАЛЕ ЕВРОПЕ.....11

РЕЉЕФНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ.....15

УТИЦАЈ КЛИМАТСКИХ ФАКТОРА НА КЛИМУ ЕВРОПЕ.....19

КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ У УМЕРЕНОМ ТОПЛОТНОМ ПОЈАСУ ЕВРОПЕ.....22

КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ У ХЛАДНОМ ТОПЛОТНОМ ПОЈАСУ ЕВРОПЕ.....25

РЕЧНИ СЛИВОВИ И РЕКЕ У ЕВРОПИ.....28

ЈЕЗЕРА У ЕВРОПИ.....31

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се, размисли и упиши значење појма континент!*
- *Дискутуј о пореклу имена континента Европе!*
- *На географској карти пронађи и одреди положај места континента Европе!*

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ **Европе** налази се на северној Земљиној полулопти. Њена најсевернија тачка **Рт Нордкап**, који се налази на 71° северне географске ширине, а најјужнији **– Рт Мароки,** на 36° северне географске ширине. Континент Европа се претежно налази у северном умереном топлотном појасу Земље са мањим растојањем до **Северног пола** у односу на растојање са Екватором. Најзападнија тачка Европе налази се на рту **Рока**, на 9° 31´ западне географске дужине. Најистуренија тачка на истоку налази се на планини **Урал,** на 67° источне географске дужине. Према томе, Европа се највећим делом своје територије одликује источном географском дужином и упоредним простирањем од око 7.000 km.

Европа има најповољнији географски положај међу континетима у свету. Преко **Атлантског океана** повезана је са **Северном** и **Јужном Америком**, а преко **Средоземног мора** са **Африком**. Преко овог мора и **Суецког канала** воде и најважнији

Европа у свету

Дарданели

поморски путеви према **Азији** и **Аустралији**. Европа представља и мост који најкраћим путем спаја континенте Азију и Африку. Континент Европа има и **копнене везе**. Оне су најзаступљеније са континентом Азија. Европа је са удаљенијим континентима повезана и великим бројем авионских линија.

ГРАНИЦЕ Европа је полуострвски континент који захвата западни део великог евроазијског копна. Са три стране Европа је опкољена водом. На северу њене границе запљускују воде **Северног леденог океана**. На југу излази на **Средоземно море**, а на западу додирује воде **Атлантског океана**. Само је источна граница Европе копнена. **Природна гранична линија**, Гибралтарски мореуз између Европе на

Босфор

Босфор – пролаз који повезује **Мраморно** и **Црно море** и раздваја европски део Турске (Румелија) од азијског (Анадолија). На њему је распрострањен град Истанбул. Научно је доказано да је Босфор постојао пре 7.500 хиљада година. У прошлости, је ниво воде у Црном и Средоземном мору био много нижи за разлику од данашњег. Као резултат топљења великих санти леда и уласком у сам Босфор, ниво воде се много повећао.
Испод пролаза изграђен је железнички тунел „Мармарај", који је пуштен у употребу 29. октобра 2013. године.

Гибралтарски мореуз

западу и Азије на истоку, води преко рељефних и хидрографских објеката, који природно и недвосмислено одвајају две посебне целине. Тако се она протеже преко планине **Урал,** реке **Урал, Каспијског језера, Кумо-маничке долине (реке Манич), Црног мора, Босфорског пролаза, Мраморног мора, пролаза Дарданели и Егејског мора**. Европа се својом јужном границом највише приближава афричком континенту. Од овог континента она је удаљена Гибралтарским мореузом, широким 14 km.

ВЕЛИЧИНА У наведеним границама Европа захвата површину од 10 милиона km^2. У поређењу са другим континентима она је међу најмањима. Већа је само од континента Аустралија. Али, Европа према броју становника (742 милиона) заузима треће место међу континентима, после Азије и Африке.

Табела 1: Бројно стање светског становништва по континентима

Континент	Азија	Африка	Европа	С. Америка	Ј. Америка	Аустралија
Становника	4.400.000.000	1.200.000.000	742.000.000	579.000.000	423.000.000	24.000.000

За продубљавање знања:

- Име Европа потиче од речи „**Ереб**“, што значи земља где Сунце залази. Ова реч потиче из језика древног феничанског и асиро-вавилонског народа. Све земље западно од Феникије они су називали „Ереб“.
- Природна гранична линија између Европе и Азије се не подудара са етничким, културним и језичким границама између ова два континента које су се мењале кроз историју. Због тога је одређивање реске границе између ова два континента сложен и специфичан задатак. До сада су често прављене измене на линији од планине Урал према Црном мору. Поједини аутори у суседним земљама чак и планину Кавказ третирају делом Европе!

За проверу стеченог знања:

- Какав је географски положај Европе?
- Која планина представља природну границу између Европе и Азије?
- Које место заузима Европа према површини и броју становника?
- Размисли и повежи појмове са леве стране са одговарајућима на десној страни:

а) Нордкап	Југ
б) Рока	Север
в) Мароки	Исток
г) Урал	Запад

- Тачно или нетачно? (означи симболима ✓ или ✖)

а) Европа је најмањи континент у свету.	б) Гибралтар одваја Европу од Африке
г) Европа излази на Тихи океан	г) Европа има северну географску ширину

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу софтверских пакета (Google Map или Google Earth) пронађи и констатуј у којим се државама налазе најјужније тачке (ртови) Европе у односу на стране света.
- Пронађи и израчунај најкраће растојање Европе у односу на Азију код пролаза Босфор и Дарданели.
- Повуци праву линију и сазнај удаљеност од најсевернијe до најјужније тачке Европе.

РАЗУЂЕНОСТ ОБАЛЕ ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се значења појмова: острво, полуострво и залив!*
- *На ком се полуострву у Европи налази Р.С.Македонија и која мора га окружују?*
- *На географској карти Европе пронађи и набroj пет највећих острва у Средоземном мору!*

Европа има најразуђенију обалу међу континентима на свету. На њеној обали се налази велики број: полуострва, залива, пролаза, канала, ртова и др. Осим тога, у морима постоји велики број острва и острвских група. Острва и полуострва захватају чак 30 % укупне територије континента, а укупна дужина обалне линије је преко 38.000 km. Међутим све обале у Европи нису исто разуђене.

СЕВЕРНА ОБАЛА Северна обала је најслабије разуђена. На њој се налазе само два већа полуострва – **Кола** и **Канин**. Између ових полуострва дубоко у копно продире **Бело море**. Оно је повезано са **Баренцовим морем** на северу, у коме се налазе острва: **Нова земља, Земља Франца Јосифа** и **Шпицбершка острва (Свалбард)**.

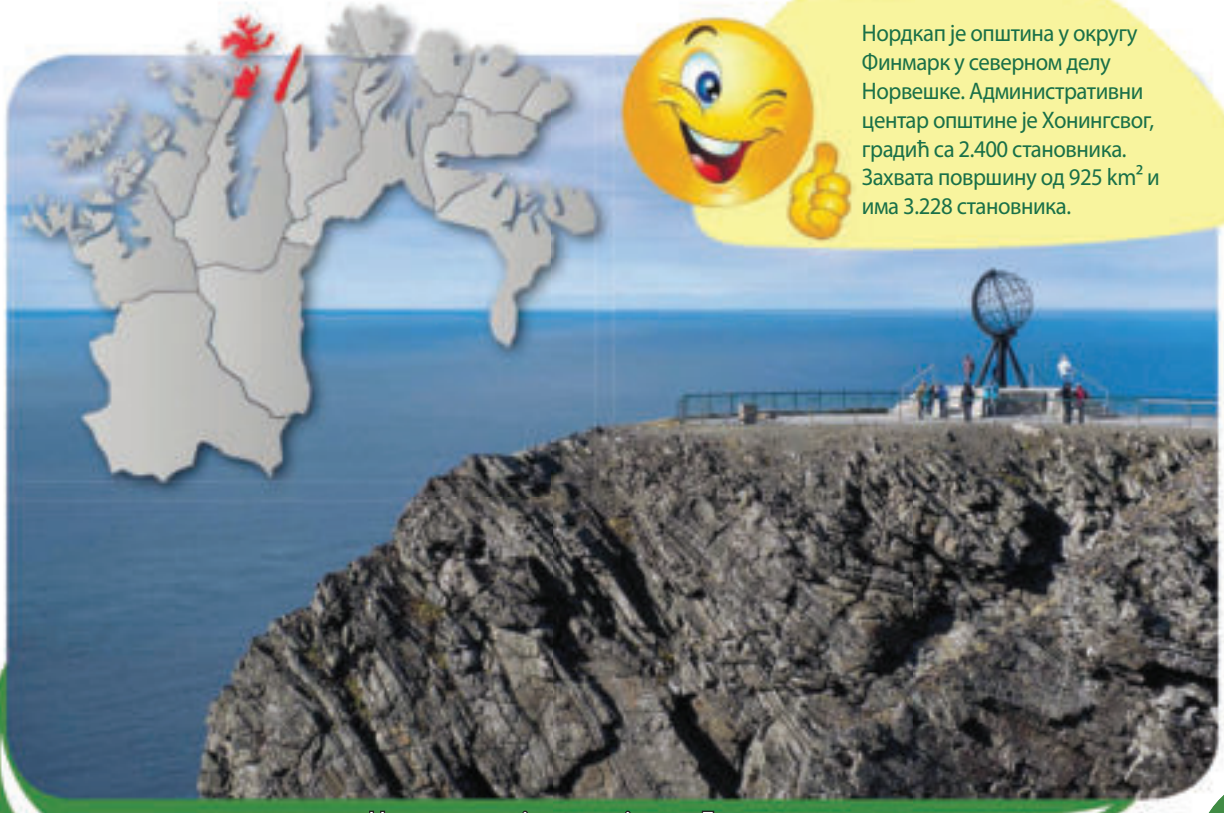

Нордкап је општина у округу Финмарк у северном делу Норвешке. Административни центар општине је Хонингсвог, градић са 2.400 становника. Захвата површину од 925 km^2 и има 3.228 становника.

Нордкап – најсевернији рт у Европи.

ЗАПАДНА ОБАЛА Западна обала Европе је једна од разуђенијих. Највећа разуђеност је на **Скандинавском полуострву**. На обалама овог полуострва постоје могобројни тесни и дубоки заливи са високим и стрмим странама, названим **фјордови**. Испред фјордова се налазе мала стеновита острва која отежавају поморску пловидбу. На југозападу Скандинавског полуострва налазе се највећа острва на западној обали. То су **Велика Британија** и **Ирска**, а на северозападу се налази **Исланд**. На западној обали Европе, Атлантски океан је образовао неколико ивичних мора. Од њих је највеће **Северно море**. Источно од њега дубоко у копно залази

Ламанш или Енглески канал – пролаз на Атлантском океану који одваја острво Велике Британије од северне Француске и спаја Атлантски океан са Северним морем. Дуг је око 563 km, а широк око 240 km. Доверски пролаз је најјужнији део канала, који је широк само 34 km и налази се на најисточнијем делу прелаза.

Канал је релативно плитак, са максималном дубином од око 120 m на најширијем делу па све до 45. метара код дела између Довера и Калеа. Године 1994. испод Ламанша је ископан железнички тунел дуг 50 km, други по дужини тунел у свету.

Разуђеност западне обале

Балтичко море. Оно се дели на више залива. Највећи од њих су: **Ботнички**, **Фински** и **Ришки залив**. Балтичко море је од Северног мора удаљено **полуострвом Јиланд** и притокама: **Скагерак** и **Категат**. Западна обала Европе је карактеристична и по великим полуострвима и заливима. Најпознатија полуострва су: **Јиланд**, **Нормандија** и **Бретања**, а од залива – **Баскијски залив** и канал **Ламанш**. Мањи заливи на западној обали представљају потопљене речне сливове и називају се **естуари.**

ЈУЖНА ОБАЛА Јужна обала Европе је најразуђенија. На њој се налазе три велика полуострва: **Пиринејско, Апенинско и Балканско.** Пиринејско полуострво је одвојено од Африке **Гибралтарским мореузом**, а Балканско од Азије пролазима **Босфор** и **Дарданели.** Апенинско полуострво се највише приближава афричком континенту преко острва **Сицилија.** На јужној обали Европе, Средоземно море је разуђено на више ивичних мора, и то: **Тиренско, Јонско, Јадранско, Егејско, Мраморно, Лигуријско, Црно** и **Азовско море.** Сва мора у Средоземном мору повезана су пролазима и каналима који имају посебан значај у одвијању поморског саобраћаја. У водама Средоземног мора налази се више острва и острвских група – **архипелага**. Највећа острва су: **Сицилија**, **Сардинија**, **Корзика** и **Крит**. Најпознатији заливи су: **Ђеновски, Лионски, Боко-которски, Солунски залив** и остали.

Табела 2: Површина највећих европских полуострва.

Полуострво	Скандинавско пол.	Пиринејско пол.	Апенинско пол.	Балканско пол.
Површина (km²)	773.500	596.700	131,337	470.000

За продубљавање знања:

- Након Великих географских открића у 15. веку, западна обала Европе добила је велики саобраћајни и економски значај. Од тада су главни поморски путеви пребачени са Средоземног мора на Атлантски океан. То је омогућило да се на овој обали развију велика поморска пристаништа као што су **Лондон, Авр, Ротердам** и др. Од њих крећу главни светски прекоокеански путеви ка осталим континентима.
- Осим већих залива обалу Европе чини карактеристичном посебна врста мањих залива типа **фјордова, ријаса** и **естуара**. Фјордови се налазе на Скандинавском полуострву, а представљају тесне клинасто утиснуте заливе са стрмим странама, насталим као последица потопљавања доњег дела старе ледничке долине. Ријаси су карактеристични за Пиринејско полуострво и представљају дубоке и разуђене заливе неколико рукаваца који су настали као последица потапања доњег дела слива веће морске притоке. Естуари, који се налазе на западној обали Европе, јесу потопљени речни сливови у време плиме, када се ниво мора подигне за 10-15 метара. **Естуари** се формирају на ушћима река **Темз**а, **Жиронда**, **Лаба** и др.
- Обала Европе је карактеристична по мањим острвима груписаним у острвске групе – архипелаге. Таквих има у Јадранском мору и Егејском мору (Киклади и Споради).

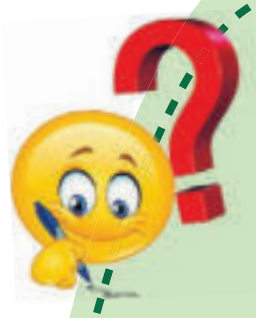

За проверу стеченог знања:

- Каква је разуђеност обале Европе?
- Која се обала одликује великим полуострвима?
- Које притоке повезују Северно и Балтичко море?
- Размисли и повежи појмове са леве стране са одговарајућим са десне стране:

  а) Кола пол. — јужна обала
  б) О. Исланд
  в) Сицилија — западна обала
  г) Апенинско полуострво
  д) Скагерак — северна обала
  ђ) Крит
- Истинито или неистинито? (означи симболима ✓ или ✖)

  а) Ирска је највеће острво на западној обали.
  б) Скандинавско полуострво је највеће у Европи.
  в) Сардинија је острво на западној обали.
  г) Апенинско полуострво излази на Северно море.

- На карти упиши већа полуострва и острва у Европи!

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу софтверских пакета (Google Map или Google Earth) пронађи, истражуј и опиши фјордове Скандинавског полуострва!
- Пронађи канал **Ламанш** и израчунај његову најмању ширину. Које земље овај канал одваја?
- Направи тебелу користећи програме (Word и Excel) у којој ћеш класификирати већа острва, полуострва и заливе са северне, западне и јужне обале Европе!

РЕЉЕФНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се шта је рељеф и који су крупни рељефни облици?*
- *Разгледај карту Европе и констатуј према бојама, који је рељеф најзаступљенији?*
- *У којем делу Европе су распрострањене планине, а где низије?*

Рељеф у Европи је врло разнолик, како према старости и начину формирања, тако и према величини рељефних облика. Крупнији рељеф је представљен бројним **планинама, висоравнима, низијама и котлинама,** а ситнији рељеф **брдима, пољима, речним долинама, превојима** и др. Највећи простор рељефа Европе заузимају **низије** – 16 %. Средња надморска висина рељефа Европе је 300 метара.

Према томе, Европа је најнижи континент на свету.

Рељеф Европе

ПЛАНИНЕ И ВИСОРАВНИ

Планински рељеф Европе сачињавају: високе, средње високе и ниске планине, које се у основи разликују према **старости** и **генези** (настанку). Према старости у Европи су заступљене **вечне** и **громадне планине**, а према настанку то су: **тектонске** (набране или раседане) и **вулканске планине.**

Шематски приказ висинских појаса у Европи (у %)

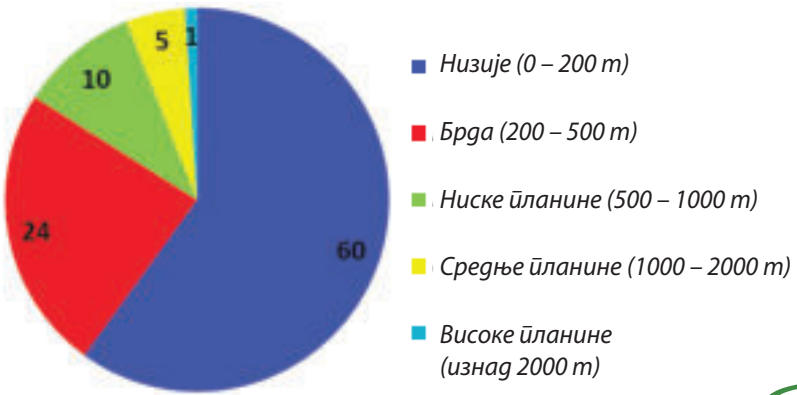

ВЕНАЧНЕ ПЛАНИНЕ Веначне или набране планине су настале у новије време. Оне су повезане венцима дугим и по неколика стотина километара. Ове планине су углавном високе и имају оштре врхове и стрме падине. Веначне планине се протежу јужном половином Европе. На западу, ове планине се протежу од обала Атлантског океана и обухватају најјужније делове континента. Овај венац у Европи започиње **Пиринејским планинама** на западу. На Пиринеје се надовезују **Алпи**. Они се протежу у паралелне венце, између којих се налазе **висоравни**. Алпи имају преко 15 врхова високих изнад 4.000 метара, а највиши уопште и у Европи је **Мон Блан** (Бели Врх), висок 4.807 метара. Саобраћајну проходност преко алпских венаца омогућују **превоји** (Симплон, Сент Готард и др.) Између планинских венаца могу се протезати и висоравни. Једна од најраспрострањенијих у алпским деловима Европе је **Швајцарска висораван.** Од Алпа се одвајају и гранају **Апенини, Динариди** и **Карпати**. **Апенини** имају јужни смер протезања. Они захватају простор на Апенинском полуострву и преко Сицилије продужавају у северну Африку. Дуж Апенина присутне су **вулканске планине** (Везув, Етна и др.). **Динариди** захватају западне делове Балканског ролуострва. Њихов правац протезања је према југоистоку и југу поред Јадранског мора. Они су познати под именом Динарске планине, које су добиле по имену најдуже планине међу њима – **Динаре** (160 km). На Динарске планине се надовезују планине из **Шарске групе** које продужавају у Грчку, а одатле до обала Мале Азије. На североистоку, Алпи продужавају и надовезују се на планине **Карпати**, које су за разлику од њих значајно ниже и проходније. Карпати праве лук према југу и на Балканском ролуострву се надовезују на **Стару планину** (Балкан), протежући се до Црног мора. На истоку овај млади планински венац, преко Кавказа, продужава за Азију.

Алпи

ГРОМАДНЕ ПЛАНИНЕ Громадне планине се у Европи разликују од веначних по томе што имају блаже падине и заравњене врхове. Раседнуте су по одвојеним планинама или **планинским масивима**. Између њих су путем тектонских спуштања настали **ровови – котлине**. Громадне планине су лако проходне и погодне за изградњу путева и железничких пруга због ниских **превоја** по дужини њихових била. Правац протезања код ових планина није одређен. Зато се оне протежу у различитим правцима. Од старих планина у Европи, до северног и западног дела континента најпознатије су **Скандинавске планине**. На овим планинама се налазе простране висоравни познате под именом **фјелдови**. Громадне планине обухватају

Родопи

и простор у Великој Британији и Ирској. На северу од Алпа и Карпата протежу се громадне планине, међу којима су најпознатије **Централни масив**, **Ардени, Вогези, Рајнске планине** и др. Јужно од Пиринеја на Пиринејском полуострву протежу се **Иберијске** и **Кастилијанске планине.** Између планина на Пиринејском полуострву налази се највећа европска висораван – **Мезета.** На Балканском полуострву громадне планине су планине из **родопске планинске групе.** Групи громадних планина припада и најдужа планина у Европи – **Урал**, којом је Европа одвојена од Азије.

Панонска низија

НИЗИЈЕ Низије захватају највећи део рељефа Европе. Највећа је **Европска низија**. Она се протеже, на северу од Пиринеја, на западу од Бискајског залива, све до планине Урал на истоку. Ова низија је најширa у њеним источним деловима и назива се **Источноевропска низија**. По површини, Источноевропска низија обухвата такорећи једну половину европског континента. Ова се низија северно од Каспијског мора спушта ниже и од нивоа мора – **депресија**. У овој низији се само на одређеним

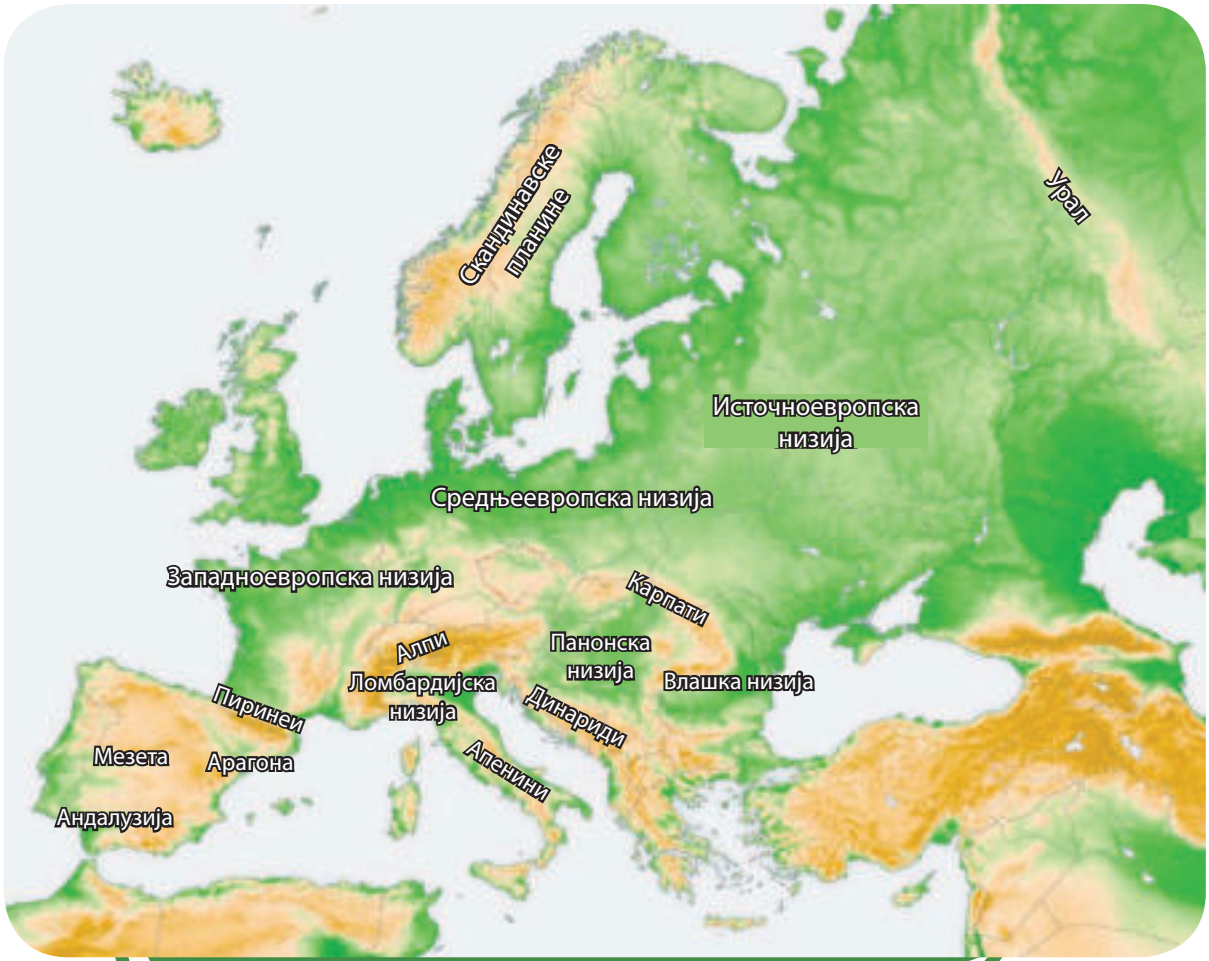

Топографска карта Европе

местима појављују више и заравњене области као ниске висоравни (**платои**) чија надморска висина не прелази 400 метара, као што је **Средње-руски плато**. Од осталих низија познате су: **Ломбардијска низија** у долини реке **По**, **Панонска низија** у средњем и **Влашка низија** у доњем току реке **Дунав**. На Пиринејском полуострву најпознатије су **Андалузија** и **Арагонија.** Све ове низије имају плодну земљу. Покривене су ситним песком и глином који су се таложили у прошлости када су ове низије биле морски басени. За разлику од осталих, Ломбардијска низија је настала наношењем материјала алпских река, јер је у прошлости она била залив Јадранског мора. Из песковитих седимената морског или ледничког порекла, посредством ветра или других спољашњих фактора у прошлости су се стварала пешчана брдашца – **дине**. Пешчане дине се увелико срећу у Шпанији, Холандији, Шкотској, Данској, Пољској, Бугарској и другим земљама.

СПЕЦИФИЧНИ ОБЛИЦИ Потпуну рељефну слику Европе надопуњују и ситни рељефни облици који су утиснути у крупни рељеф, а њихова посебност (специфичност) произилази из самих димензија, настанка (углавном силама ерозије) и старости (углавном млађи облици, чије развијање траје и данас). Осим горе поменутих платоа, превоја и дина, европски рељеф обилује и облицима **старог вулканског рељефа**: (купама, кратерима, плочама), **ледничким долинама**, **карстним пољима**, **пећинама**, **клифовима**, **кањонима**, **водопадима**, **делтама** итд.

За продубљавање знања:

- **Фјелдови** су пространи заравњени простори (висоравни) на Скандинавском полуострву на чију су генезу (настанак) имали велики утицај некадашњи ледници, којима је полуострво било покривено у време последње ледене епохе.
- Депресијама се сматрају низије које су спуштене испод нивоа мора. Таква је Прикаспијска низија, спуштена на 28 метара испод нивоа светског мора.
- Најдужи ледник на Алпима – **Алеч** налази се у Швајцарској и одликује се дужином од 23 km.

За проверу стеченог знања:

- Северно од Алпа и Карпата леже старе планине. Наброј их!
- Који су делови Европе низијски?
- Која се грана веначних планина у Европи протеже кроз територију наше републике?
- Истинито или неистинито? (означи симболима ✓ или ✖)
  а) Алпи су највише планине у Европи
  б) Мезета је највећа висораван у Европи
  г) Панонска низија се налази на Апенинском полуострву
  д) Динариди се протежу кроз Балканско полуострво

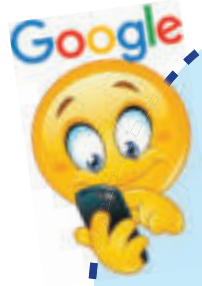

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу софтверских пакета (Google Map или Google Earth) пронађи и констатуј кроз које се државе у Европи протежу веначне или набране планине и где се налазе највиши врхови Европе!➢ Истражи, сазнај и направи табелу за презентацију на часу користећи програме (Excel Word) са основним подацима о неколико највиших планина и врхова у Европи, као и најпростанијим низијама!
- Користећи интернет странице покушај да сазнаш о економској искоришћености већих планина у Европи. Утиске изнеси на часу.

УТИЦАЈ КЛИМАТСКИХ ФАКТОРА НА КЛИМУ ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се, размисли и опиши значај појмова: време и клима!*
- *Од чега зависи клима у једном месту?*
- *Какав значај имају рељеф и море за климу неког простора?*

Клима је вишегодишњи режим времена на одређеном простору. Њено формирање зависи од више климатских фактора. Међу њима најважнији су: **географска ширина, близина океана и мора, пролазак топлих или хладних струја, правац кретања ветрова, рељефне карактеристике** и др.

ГЕОГРАФСКА ШИРИНА Географска ширина условљава угао под којим падају сунчеви зраци и годишњу инсолацију (осунчаност), који доводе до загревања тла и ваздуха. Овај климатски фактор указује на умерене климатске утицаје у Европи, јер се највећи део континента налази у северном умереном топлотном појасу. Само се њен најсевернији део налази у хладном појасу.

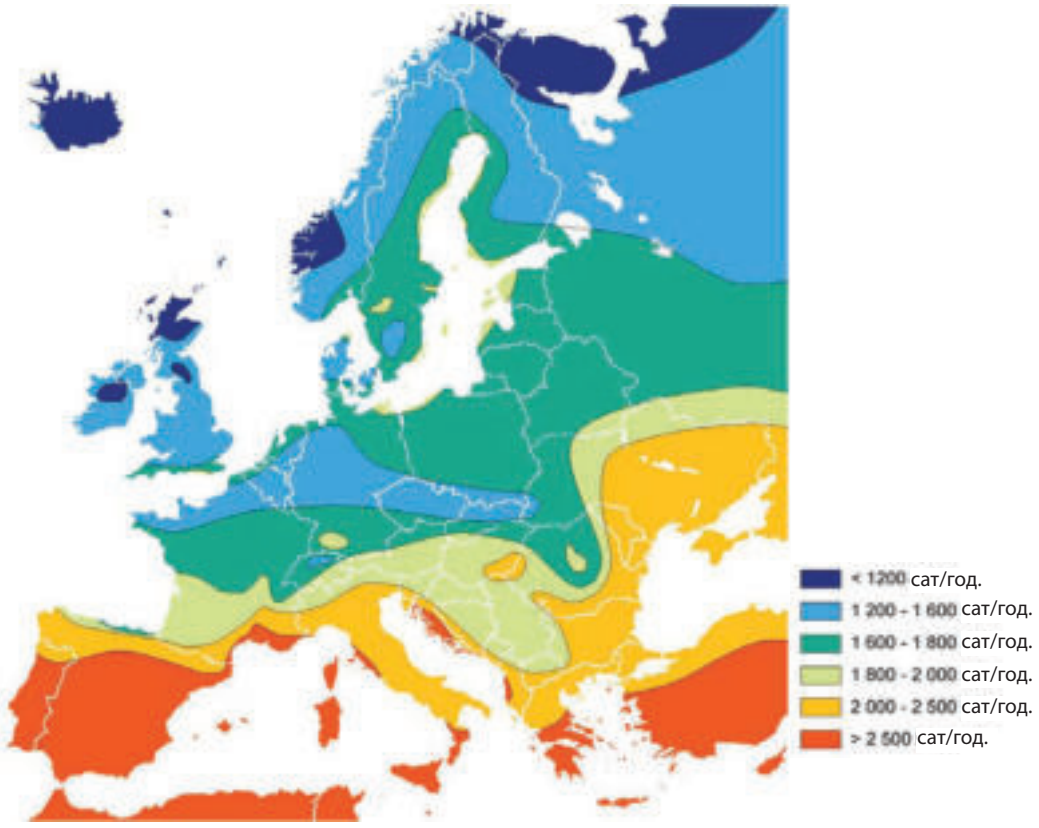

Инсолација (осунчаност) Европе у сатима годишње

БЛИЗИНА МОРА И ОКЕАНА Велики утицај на климу у Европи има близина **Атлантског океана**, **Северног леденог океана и Средоземног мора** на југу. Атлантски океан одређује климу у Западној Европи, зато што се над њим формирају влажне ваздушне масе. Осим тога, Атлантским океаном тече топла **Голфска струја,** која пролази поред обала западне Европе и Скандинавског полуострва и захвата део северне Европе. Као последица ове топле струје, морско приобаље западне и средње Европе никада не замрзава. Утицај атлантске климе шири се дубље у копно Европе преко ниског земљишта – низија, као и преко речних долина и котлина. Исто тако, и топло Средоземо море значајно делује на ублажавање зима у јужним деловима Европе али и код формирања влажних ваздушних маса које носе кишу на копно.

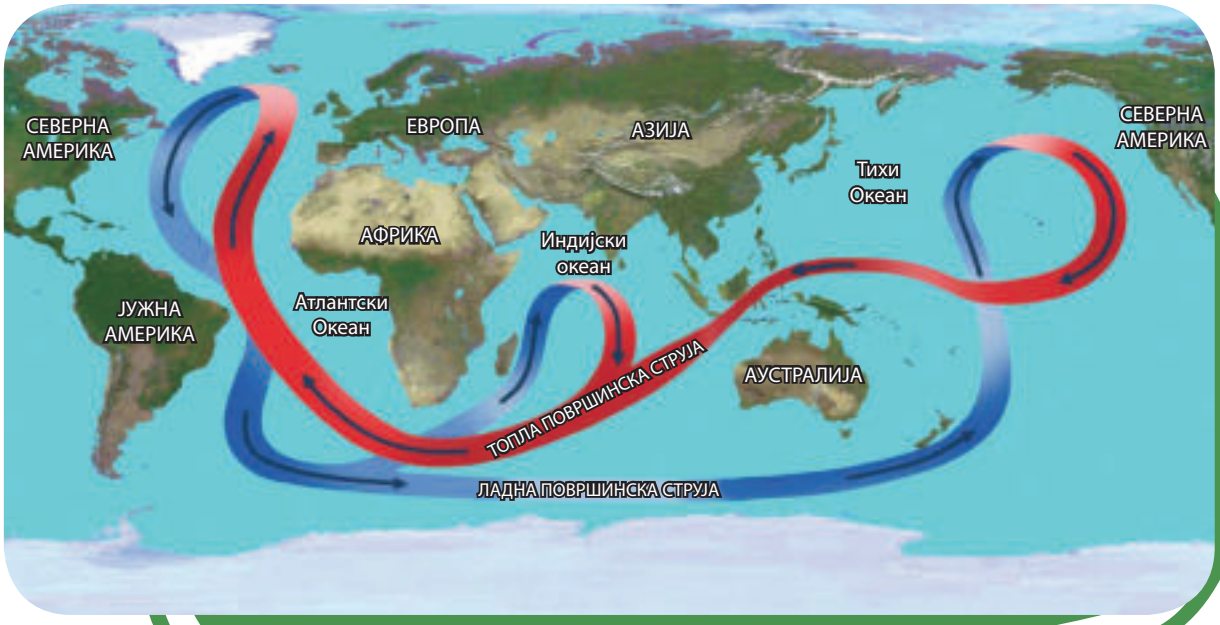

Топле и хладне морске струје

ВЕТРОВИ Посебан утицај на климу Европе имају **западни ветрови.** Они дувају према истоку и њихова најважнија заслуга је продор атлантских влажних маса, из којих се на централне и источне делове континента излучују кише. Ветрови с југа носе врло топле ваздушне масе из северног дела Африке у јужну Европу. Они су у летњем периоду топли и суви, а у зимској половини су засићени влагом са Средоземног мора. Са севера и североистока преко источноевропске низије у зимским месецима дубоко у континент продиру хладне арктичке ваздушне масе, које носе хладно време и ниске температуре.

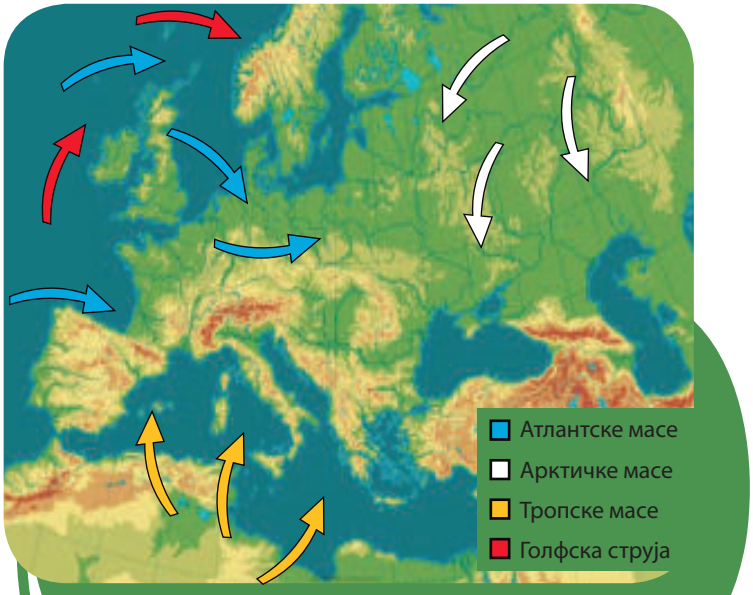

Утицај климатских фактора

РЕЉЕФ Рељеф такође има значајан утицај на климу Европе. Низије и котлине не представљају препреку за продирање западних ветрова према истоку. Међутим, високе веначне планине, као Алпи, Карпати и Скандинавске планине заустављају влажне ваздушне масе и утичу на режим киша. На високом планинама најчешће долази до кондензовања водене паре и због тога су на њима кише најобилније.

Кретање водених маса

Предели источно од њих, добијају мању количину киша. Благи утицај са осетним ублажавањем зима који је резултат утицаја Средоземног мора у јужној Европи спречен је високим планинским ограницима. Његов утицај је у нижим приморским пределима и кроз речне долине и њихове притоке.

Као последица утицаја на различите климатске факторе у Европи сусрећу се два топлотна **појаса** и седам **климатских типова.**

За продубљавање знања:

- Климатски фактори условљавају пад минималних температура на европском тлу чак до –52 °C, у басену Печора. Највише температуре на Пиринејском полуострву пењу се до 48 °C.
- Годишња количина киша у Европи бележи пад од запада према истоку. Западне стране континента добијају од 1000 до 2000 mm количине падавина кише годишње, а крајњи источни делови од 350 до 500 mm. Најкишовитија су нека мерна места у Шкотској и Црној Гори (до 5000 mm), а најсушнија је Прикаспијска низија са приближно 200 mm. количине кишног талога годишње.
- Када не би било утицаја Голфске струје, зима би у Великој Британији и Норвешкој била за 7 до 10 °C хладнија од уобичајене.

За проверу стеченог знања

- Какав је утицај Голфске струје на климу Европе, али и њен привредни значај на земље које излазе на Атлантски океан?
- Какав утицај има Средоземно море на климу Европе?
- Размисли и покушај да нађеш одговор: зашто су средњи и источни делови Балкана једни од најсушнијих региона у Европи?

Задаци са применом ИКТ:

- Уз помоћ интернет претражиоца покушај да нађеш средње годишње температуре неких главних европских градова у северној, западној, источној и јужној Европи! Направи табелу резултата! Након извршеног поређења извуци закључке које ћеш моћи да презентујеш на часу!
- Истражуј и сазнај имена и утицај неких националних и регионалних ветрова којима се одликују одређене европске земље!

КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ У УМЕРЕНОМ ТОПЛОТНОМ ПОЈАСУ ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се, размисли и опиши климу наше земље!*
- *Од чега зависи клима у нашој земљи?*
- *Какав је биљни и животињски свет код нас и шире на Балкану?*

Највећи део Европе од Рта Мароки на југу до северног поларног круга на 66° северне географске ширине припада **северном умереном топлотном појасу** Земље. У овом топлотном појасу је заступљено пет **климатских типова** распрострањених у пет топлотних појасева **(област**и**)**. У сваком климатском појасу се развио посебан биљни и животињски свет, тако да се у ширем смислу може говорити о климатско – вегетацијској области.

Климатски типови у Европи према Кепену

АТЛАНТСКА КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКА ОБЛАСТ Атлантска климатска област простире се у западном делу Европе, од северног дела Шпаније, западне Француске, Холандије, Ирске, закључно са западном обалом Норвешке. Атлантски климатски тип се одликује свежим летима и благим и кишовитим зимама. Падавина има током целе године у облику кише, са количинама од 2000 mm. Голфска струја има посебан значај за климу западне Европе. Крећући се поред обала Западне Европе, она стиже на север Европе и у зимским месецима загрева морску обалу. Зато и најсевернија пристаништа у Европи, **Хамерфест** и **Мурманск** на Скандинавском

полуострву никада не замрзавају и имају изузетан значај за зимску пловидбу. У зимском периоду, као последица атлантске климе, карактеристичне су честе и густе магле. Од биљног света у овој области најзаступљеније су **травне заједнице** и **листопадне шуме**. Од животињског света заступљене су све животиње и птице којих има и у другим деловима Европе.

Алпи

КОНТИНЕНТАЛНА КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКА ОБЛАСТ

Област се протеже у средњем и источном делу Европе, у простору Источноевропске, Влашке и Панонске низије. Континентални климатски тип се одликује топлим и сушним летима те врло оштрим и хладним зимама. У зависности од киша континентални тип се дели на влажан континентални и континентално-степски тип. Влажан континентални тип се протеже у северним деловима области које су прекривене великим шумским пространствима богатим бором, јелом, смреком и др. Та шумска заједница зимзелених шума позната је као тајга. Она се непрекидно протеже од Скандинавског полуострва на западу до планине Урал на истоку, а одатле продужава кроз северни део Азије, све до Тихог океана. Годишња количина кише у овом климатском типу креће се од 500 до 700 mm. Јужно од тајге протежу се мешовите шуме. Најчешћи животињски представници су ирвас, вук, дивља свиња, лисица, куна и др. **Континенално-степски климатски тип** је заступљен у Украјини, Влашкој и Панонској низији. Овај тип се одликује сувим и хладним зимама и дугим и сушним летима. Годишња количина кише се креће од 300 до 600 mm. Клима је условила да се тамо развије ниска травна заједница – **степа**. У степи живе многе врсте животиња, а од високостабалских биљака заступљене су листопадне шуме.

Тајга

СУПТРОПСКА (МЕДИТЕРАНСКА) КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКА ОБЛАСТ

Област је распрострањена у приморском приобалном појасу Средоземог мора, као и у његовим ивичним морима и острвским групама. У овој области је заступљен **суптропски** (медитерански) **климатски тип.** Он се одликује сувим, јако топлим летима, и благим кишовитим зимама. Снег је ретка појава у овом климатском типу, осим на високим планинама. У овом климатском појасу биљни свет је заступљен специфичном вегетацијом – **макијом**. У суштини то су ниске зимзелене биљке које су отпорне на сушу. У овом климатском типу срећу се: кипарис, приморски бор, маслина, лимун, поморанџа, смоква и др.

Осим ових трију главних вегетацијских области у умереном топлотном појасу Европе, у зависности од рељефа и других климатских фактора, сусрећу се и зоне са **умерено – континенталном** и **планинском климом**.

Умерено-континентални климатски тип је прелазан и среће се у областима где се сударају, мешају и преплићу континентална и медитеранска клима, као што су централни делови Балканског полуострва, као и делови средње Европе. Он се одликује умерено топлим летима и умерено хладним зимама и довољним количинама кише током године. У областима овог климатског типа заступљене су и листопадне и зимзелене биљке.

Медитеранска шума

Планински климатски тип је заступљен на свим вишим планинама широм Европе и његова појава није у вези са географском ширином, већ са надморском висином. Његове одлике су дуге, хладне и снежне зиме, а кратка и свежа лета. Због пада температуре и упоредног раста надморске висине, биљни свет на планинама је постављен у спратове.

За продубљавање знања:

- Прву опсежну и систематску климатску класификацију климатских типова и појаса Европе и света направио је немачки климатолог Кепен (Köppen) 1918. године. Измењена и допуњена она се и данас користи у основама климатологије. Главне климатске типове Кепен је означио великим словима латинице: A, B, C, D и E.
- Међу метеоролошким станицама из два различита климатска појаса могу да постоје велике температурне разлике на годишњем нивоу. Тако на пример у Стокхолму (Шведска) средња годишња температура ваздуха (7 °C) је дупло нижа од исте температуре код нас у Ђевђелији (14 °C) или Лисабону (Португал) са 15 °C.
- Најкишовитије место у Европи је црногорска метеоролошка станица Црквице!

За проверу стеченог знања:

- Где се осећа утицај атлантског климатског типа у Европи?
- Које су одлике медитеранске климе у јужној Европи?
- Које низије у Европи имају континенталну климу?
- Тачно или нетачно? (означи симболима ✓ или ✖)

  а) У Источноевропској низији влада медитеранска клима.

  б) Клима у Москви се одликује благим зимама и топлим сувим летима.

  в) Земље западне Европе имају велики број кишних дана у години.

  г) Италија и Грчка се налазе у медитеранском климатском појасу.

Задаци са применом ИКТ:

- Уз помоћ интернет претражиоца покушај да одредиш годишње количине падавина у неким од главних европских градова у западној и јужној Европи!
- Направи табелу резултата! Након извршеног поређења извуци закључке које ћеш моћи да презентујеш на часу!

КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ У ХЛАДНОМ ТОПЛОТНОМ ПОЈАСУ ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се и одговори колико дуго траје један поларни дан и једна поларна ноћ. – Шта је разлог томе?*
- *Где су насељене: бела мечка, бели зец и бела лисица? – Зашто је њихово крзно бело?*
- *Какав је значај рељефа и мора за климу неког простора?*

Хладни топлотни појас Европе захвата континенталне површине и острва у Северном леденом океану који се простиру северно од северног поларног круга, односно упоредника на 66˚ и 33' северне географске ширине. У хладном топлотном појасу су заступљене две климатско-вегетацијске области: **субполарна и поларна.**

СУБПОЛАРНА КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКА ОБЛАСТ

Она се простире у североисточним деловима Европе, који излазе на **Северни ледени океан**, **полуострво Кола**, северни део острва **Исланд** и ниске приобалне делове **Шпицбершких острва, Нове Земље** и **Земље Франца Јосифа**. Ту влада субполарна клима, позната као **клима тундре**. Тај тип се одликује дугим и хладним зимама, које трају од седам до десет месеци у години и кратким летима. Температура најтоплијег месеца у години не прекорачује 10 ˚C. Током кратког лета, снег и лед се топе и стварају велики број мочвара, над којима се надвија магла. Око мочвара долећу јата птица која оживљавају природу. Тај ареал се назива **тундра**, у којој се налазе одвојене заједнице биљака. Хладнији делови тундре су природно станиште ниже заједнице биљака, као што су **маховина** и **лишај**, док се у топлим пределима простиру **цветне заједнице, жбуната**

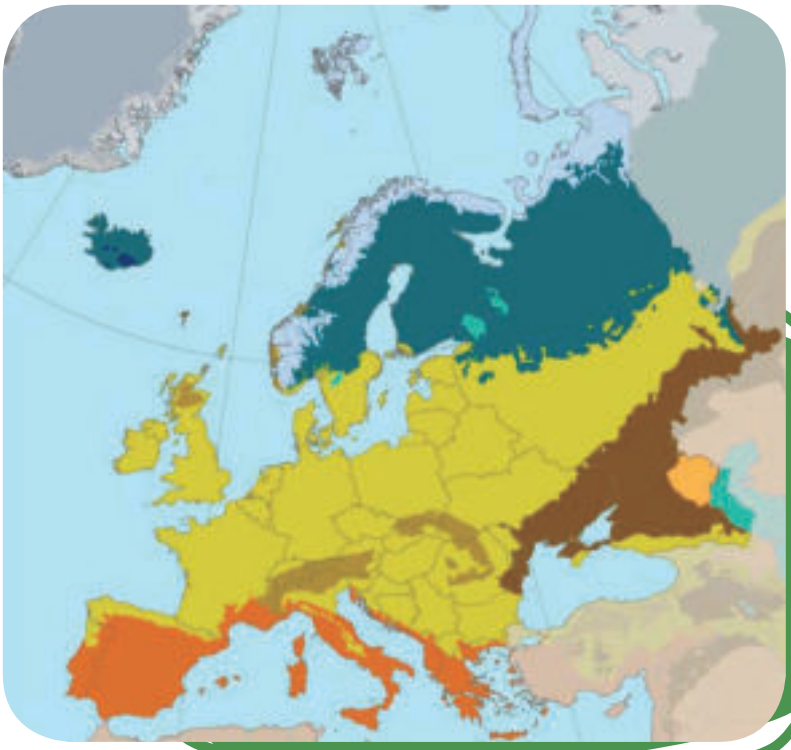

Карта биљних заједница Европе

бреза, арктичка врба и друге више биљке. Животињски свет надопуњавају фоке, беле мечке, ирваси, мошусна говеда, лисице, зечеви и друге.

ПОЛАРНА КЛИМАТСКО-ВЕГЕТАЦИЈСКА ОБЛАСТ

Ова област обухвата најсевернији део Европе, односно мале замрзнуте просторе на **Северном леденом океану** и високе пределе на неким острвима са константно ниским температурама. У овом врло малом и практично ненасељеном делу Европе заступљен је поларни климатски тип. Он се одликује врло дугим и хладним зимама, јаким ветровима и врло малим количинама падавина у облику снега. Тачније, тамо је зима једино годишње време, а земља је увек прекривена вечитим снегом и ледом. Поларни климатски тип је познат и под именом **клима вечитог леда**, јер је

Поларни појас

температура и у најтоплијем месецу у години једнака или нижа од 0˚ С. Биљни свет је сиромашан и представљен **нижим биљним заједницама**, а животињски белим медведом, фоком, морским слоном (моржом), китом, поларном лисицом и др.

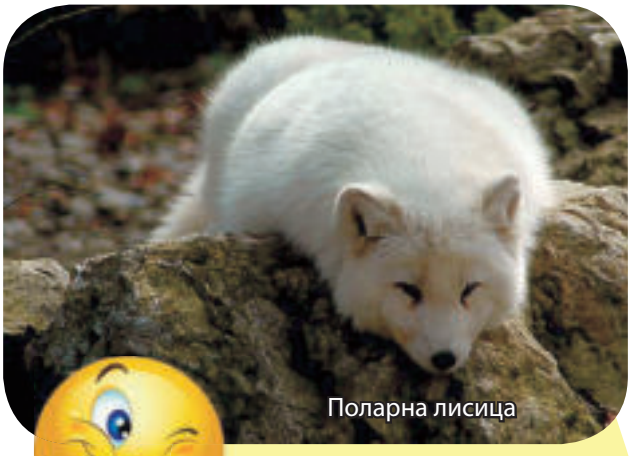

Поларна лисица

Насељава: Норвешку, Исланд, Гренланд и оближња острва све до Шведске. На крзну има две боје: браон током лета и снежно-белу током зиме. Она је типично поларна животиња. Активна је током дана и вечери. Живи у малим групама у тундрама или у планинским областима. Копа рупе, а у областима где не лови остаје на земљи између камења и жбунова.

Храни се младунцима морских птица и лешевима мртвих животиња који су избачени на обалу. У јуну, женке на свет доносе 6-10, а врло ређе 12 младунаца. Они су слепи и прогледају након 10 дана.

Тундра

Табела 3: Средње месечне и годишње температуре у различитим климатским областима: субполарна (Хамерфест), континентална (Харков), атлантска (Ливерпул) и медитеранска (Напуљ), изражена у ˚C.

Град	М Е С Е Ц И												годишњи просек
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Хамерфест	-5,2	-5,0	-3,7	-1,0	3,2	7,8	11,3	10,5	6,6	2,0	-1,6	-3,8	**1,8**
Харков	-4,6	-4,5	-4,5	9,2	15,6	19,3	21,3	20,3	14,4	7,9	0,9	-3,5	**8,1**
Ливерпул	4,8	4,7	6,6	8,7	11,8	14,5	16,5	16,3	14,2	11,1	7,7	5,0	**10,2**
Напуљ	8,7	8,8	11,1	13,2	17,8	21,4	24,3	24,7	21,4	17,1	12,4	9,8	**15,9**

Графикон 1: Годишње температуре у различитим климатским областима: субполарна (Хамерфест), континентална (Харков), атлантска (Ливерпул) и медитеранска (Напуљ), изражено у ˚C.

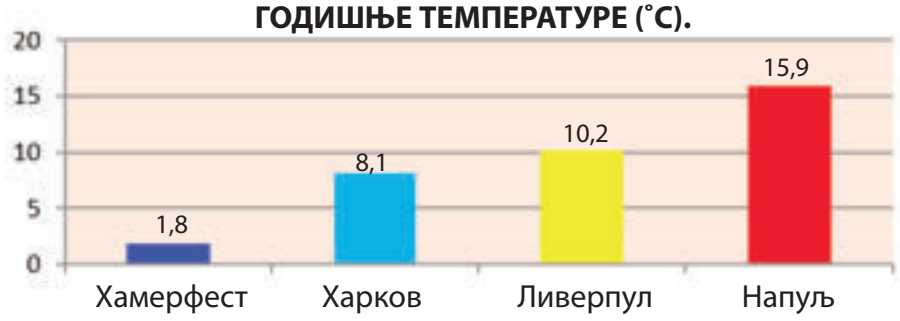

За продубљавање знања:

- Просечне летње температуре на **Шпицбершким** острвима у области тундре крећу се од 4 до 6˚ C, а зимске око –16˚C. Зиме су у приморским деловима ове острвске групе ублажене крајњим досезањима Голфске струје, дубоко на север Арктика.
- Ниске температуре у хладном појасу Европе резултат су дугих поларних ноћи, малог упадног угла сунчевих зрака и високог албеда (индекса одбијања светлости) од снежног покривача, при чему је загревање површине земље сведено на минимум.
- Куриозитетна појава у појасу тундре током кратког и влажног лета је најезда комараца, која није уобичајена за подручја на Земљи са толико свежим (хладним) летима.

Проверу стеченог знања:

- Где се осећа утицај субполарног климатског типа у Европи?
- Које су одлике субполарне и поларне климе у Европи?
- Какав је биљни свет у хладном топлотном појасу Европе?
- Који су најкрупнији представници у класи сисара у хладном појасу Европе?

Задаци са применом ИКТ:

- Пронађи и проследи документовани видео материјал о тундри и поларним областима. Утиске о амбијенту и живом свету укратко подели на часу!
- Користећи одговарајући програм (Paint; Corel; Draw...) на основу неме карте Европе, покушај да направиш климатско-вегетацијску карту континента! За овакав задатак је препоручљив тимски рад, у пару или групи.

РЕЧНИ СЛИВОВИ И РЕКЕ У ЕВРОПИ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се и уџбеника речне елементе: корито, долина, ушће и слив!*
- *Да ли знаш неке пловне реке у Европи?*
- *Какво је привредно значење река?*

У Европи постоје две изворске области одакле потиче највећи број река: **Алпи** и **Валдајска висораван**. Реке у Европи припадају **отвореним** (егзореичним) и **затвореним** (ендореичним) сливним подручјима. Све реке у Европи које се уливају у отворене морске басене припадају трима морским сливним подручјима и то: сливу **Средоземног мора,** сливу **Атлантског океана** и сливу **Северног леденог океана.** Реке које улазе у **Каспијско језеро** или друга језера, припадају затвореним сливним подручјима.

СРЕДОЗЕМНИ СЛИВ Сливно подручје Средоземног мора обухвата све реке које се уливају у њега или у његова ивична мора, и то јужно од **Пиринеја** и **Алпско-карпатског планинског венца.** Већина река у овом сливу су кратке и врло колебљиве у зависности од годишњег режима падавина. Највеће реке које се директно уливају у Средоземно море су **Ебро** и **Рона**. Међутим у ивична мора Средоземног мора се улива више река. Тако се у Јадранско море од већих река уливају: **Дрим, Бојана, Неретва, Цетина, По** и др. У Егејско море се уливају: **Вардар, Струма, Марица, Бистрица** и др. У Црно море се уливају: **Дунав, Дњепар и Дњестар**, а у Азовско море – **Дон.** Река **Дунав** (2850 km) је друга река по дужини у Европи. Извире из планине Шварцвалд у Немачкој и тече кроз десет подунавских држава. Код ушћа у Црно море она се дели на више рукаваца и ствара велику делту. Реке **Дон, Дњепар** и **Дњестар** су пловне и имају хидро-енергетску моћ. На свима су изграђена вештачка језера и хидроцентрале. Река Дон је **пловним каналом** повезана са Волгом. Овим каналом је створен важан пловни пут који повезује Азовско и Црно море на југу и Балтичко море на северу.

Сливна подручја у Европи

АТЛАНТСКИ СЛИВ

Сливно подручје Атлантског океана обухвата све реке које се уливају у Атлантски океан и његова ивична мора. То су реке **Пиринејског** и **Скандинавског полуострва,** реке које теку из **Централног француског масива** и реке са острва **Велика Британија** и **Ирска.** Реке овог слива су богате водом и имају сталан ток због великих количина кише, које падају

Табела 4: Хидролошке карактеристике река у сливним подручјима Европе

Слив	Максимални проток (сезона)	Минимални проток (сезона)	Водни режим (исхрана)
Арктички	лето	зима	снежно-леднички
Атлантски	уједначен	уједначен	кишовит
Медитерански	зима	лето	кишовит
Каспијски	пролеће	зима	снежно-кишовит

Ушће Саве у Дунав

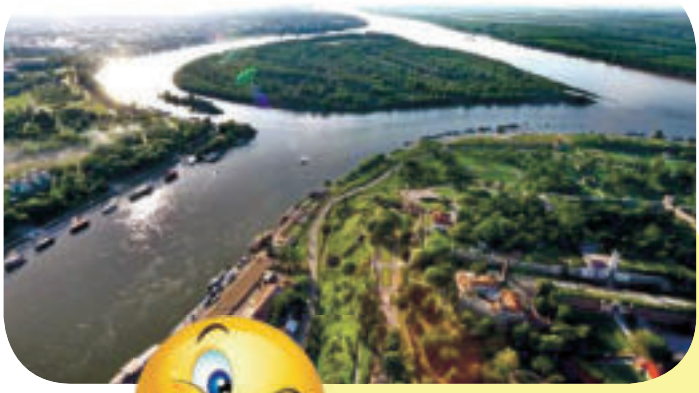

Дунав је једина велика река у Европи, која тече у смеру од запада према истоку. Извире из планине Шварцвалд (са надморском висином извора 1070 m) у Немачкој. Тече према југоистоку у дужини од 2859 km, уливајући се у Црно море. Пролази кроз многе земље средње и источне Европе: Немачку, Аустрију, Словачку, Мађарску, Хрватску, Србију, Бугарску, Румунију, Молдавију и Украјину. Пролази кроз више главних градова и то Беч, Братиславу, Будимпешту и Београд.

током целе године. Најпознатије реке на Пиринејском полуострву које припадају овом сливном подручју су **Дуро, Миньо, Тахо, Гвадијана, Гвадалкивир** и др. На свим овим рекама су изграђена вештачка језера и хидроцентрале. Друге веће реке које се уливају у ово сливно подручје су **Сена, Лоара** и **Жиронда.** У Северно море се уливају **Рајна, Везер, Лаба, Темза** и др. Ове реке имају велики саобраћајни значај за превоз индустријске и пољопривредне робе. У Балтичко море се уливају **Одра, Висла, Немен, Западна Двина** и **Нева.** У зимском периоду оне често замрзавају, због чега је саобраћај преко њих отежан. Већина река из атлантског сливног подручја, непосредно пре океана, имају проширена речна ушћа – естуаре.

СЛИВ СЕВЕРНОГ ЛЕДЕНОГ ОКЕАНА

Овде припадају реке Северна Двина и Печора. У највећем делу године ове реке су замрзнуте. Максимални проток дешава се у летњем периоду а минимални током зиме. Како обе реке теку кроз простране шумске појасеве тајги, оне се користе као саобраћајнице за преношење дрвета и другог грађевинског материјала у летњем периоду.

СЛИВ КАСПИЈСКОГ ЈЕЗЕРА Слив Каспијског језера је јединствено затворено сливно подручје у које се уливају **Волга** и **Урал**, као и друге мање реке. Реке у овом сливу су колебљиве са максималним нивоом воде у пролеће, због снежног подхрањивања. Волга је најдужа и најпуноводнија европска река (3700 km). Она је путем канала повезана са другим рекама, чиме је створен један дуг пловидбен пут који повезује четири мора. Волга има велику хидроенергетску моћ, па је из тих разлога на њој изграђено више вештачких језера и хидроцентрала. Код ушћа, Волга гради велику делту.

Привредно значење европских река је велико. Оне се користе као пловне саобраћајнице, за наводњавање и за добијање хидренергије. Веће реке су међусобно повезане **пловним каналима**.

Графикон 2: Годишњи водни режим река из два различита сливна подручја

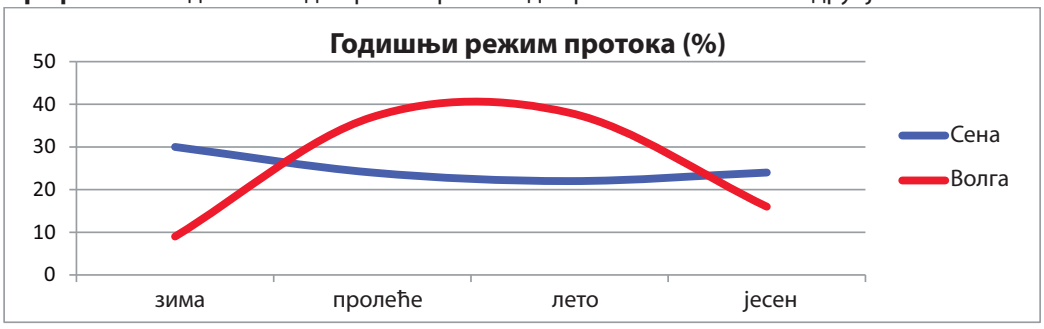

За продубљавање знања:

- Захваљујући пловним рекама које су повезане вештачким каналима, кроз Европу је створен унутрашњи речно-пловни систем, значајан за привреду више земаља. Тако, преко река Рајне, канала Дунав – Мајна – Рајна и тока Дунава, повезана су Црно и Северно море.
- Река Рајна има велики саобраћајни значај за индустријски развијену Немачку. Она је пловна од ушћа до града Базела у Швајцарској. Тако, Швајцарска као средњеевропска земља има излаз на море и могућност за повезивање са „светом" воденим путем.

За проверу стеченог знања:

- Уз помоћ атласа и хидрографске карте Европе покушај оловком да запишеш имена означених река поред плаве линије. *Задатак је погодан за рад у пару!*

Задаци са применом ИКТ:

- Изврши даљинско посматрање уз помоћ (Google Earth) речних корита, речних канала и ушћа већих европских река! Издвој неке од заједничких карактеристика по твом виђењу, за евентуалну групну дискусију на часу!
- Направи виртуелно путовање (Google Map) током реке Дунав и направи листу европских земаља кроз које пролази!

ЈЕЗЕРА У ЕВРОПИ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се које воде на Земљи не теку!*
- *Каква језера постоје према настанку њихових басена?*
- *Какво је привредно значење језера?*

Европски континент је богат великим бројем језера. Према типу, односно настанку језерских басена, она су: **тектонска, ледничка, карстна, речна** и **вештачка**.

Дојранско језеро

ТЕКТОНСКА ЈЕЗЕРА То су језера стара по неколико милиона година, чији је басен створен тектонским путем. Највеће међу њима у Европи и свету је **Каспијско језеро** и захвата површину од 371.000 km^2. Каспијско језеро је остатак некадашњег мора и зато је његова вода слана. Ово језеро се налази 20 метара ниже од нивоа мора – депресија. Највеће тектонско језеро у средњем делу Европе је **Балатон** у Мађарској (592 km^2). Значајан број тектонских језера налази се у средишњим деловима Балканског полуострва: **Охридско, Преспанско, Дојранско, Островско, Костурско** и др.

Табела 5: Највећа језера према површини у Европи

Језеро	Каспијско	Ладога	Онега	Венерн	Ветерн	Меларн
Површина (km^2)	371.000	18.400	9.720	5.545	1.886	1.163

ЛЕДНИЧКА (ГЛАЦИЈАЛНА) ЈЕЗЕРА То су млађа језера чији су басени производ ледничке ерозије у низијама и планинама, која су током ледене епохе била покривена дебелим ледницима. Највише ледничких језера налази се на **Скандинавском** и **Финском полуострву**. Тамо постоји више од 60.000 ледничких језера. По овим језерима посебно је позната Финска (језерска земља).

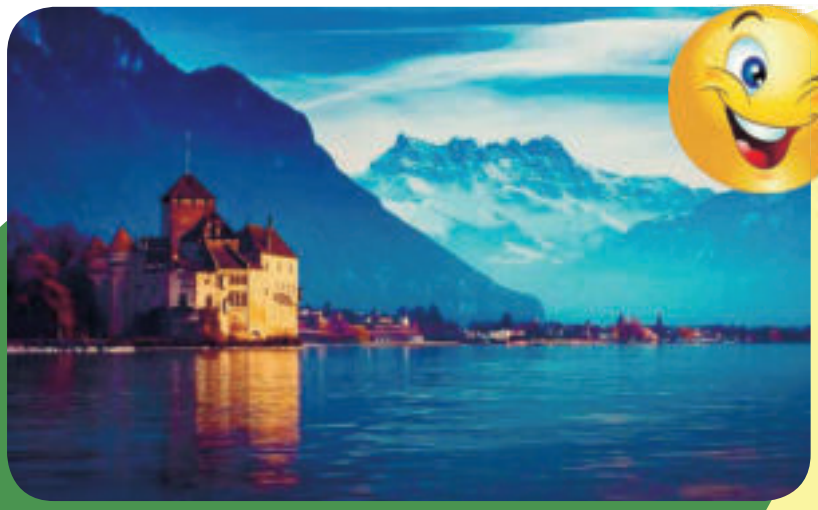

Женевско језеро

Женевско Језеро је највеће од свих алпских језера и ствара широки полумесец заједно са реком Роном која се у њега улива са југоисточног краја, а излази са југозападног. И поред тога што је језеро у најширем делу широко 14 km, јаки ветрови могу да изазову јаке буре, које су више својствене морима и унутрашњости копна. Северна обала је густо насељена, а најважнији градови су Женева и Лозана. Падине уз језерску обалу, окренуте према југу, представљају највеће виноградарске области у Швајцарској.

Највећа ледничка језера у северном делу Европе су **Лагода, Оњега, Венерн, Меларн, Ветерн** и др. Ледничких језера има и на вишим планинама, као што су: Алпи, Динариди, Родопи, Карпати и др. Најсликовитија ледничка језера налазе се на Алпима. Најпознатија међу њима су: **Женевско, Боденско, Циришко, Бледско, Бохињско, Комо** и друга језера. Мања ледничка језера на Балканском полуострву налазе се на: Рили, Шар планини, Баби и осталим планинама.

Скадарско језеро

Скадарско језеро је највеће језеро у Црној Гори и на Балканском полуострву. Површина језера износи 369,7 km^2 (од тога Црној Гори припада 221,8 km^2, а Албанији 147,9 km^2). Дужина од Врањина до Скадра износи 40 km, а ширина на неким местима износи 14 km. Дубина је од 4-6 метара, а што се више иде према западној обали дубина расте. Језеро према годишњим временима мења своју величину, а воду прима из многих река. Река Бојана истиче из језера и улива се у Јадранско море.

КАРСТНА ЈЕЗЕРА Карстна језера су заступљена у кречњачким и карстним пределима. Већину њих сусрећемо у Динарском планинском венцу на Балкану. Већа језера овог типа су **Скадарско језеро** (370 km^2) и језеро **Врана.** Најдубље језеро у Европи, **Црвено језеро** у Хрватској, према настанку такође припада карстним језерима.

РЕЧНА ЈЕЗЕРА Речна језера настају природним преграђивањем речних корита због одрона или путем таложења бигрених преграда код река које теку кроз кречњачке пределе. Таква су нпр. сликовита **Плитвичка језера** и језерца уз ток река **Крке** у Хрватској и **Пливе** у БиХ. Око великих равничарских река (Волга, Дунав, Дњепар и др.) које се изливају из речних корита у близини се стварају периодична или стална језерца – **мртваје**, која губе контакт са речним током. Реке које таложе пешчане бедеме пре ушћа у море стварају језера – **лимане**. Највише их има око ушћа притока **Црног мора** и **Азовског мора**.

Плитвичка језера

ВЕШТАЧКА ЈЕЗЕРА

Она су изграђена за потребе човека. Има их на више река у Европи, а највећа се налазе на **Волги, Дунаву, Дњепру, Дону** и другим рекама. Вода из вештачких језера користи се за више намена а највише за: наводњавање, добијање електричне енергије, риболов и у туристичке сврхе. Највећа вештачка језера у Европи изграђена су на реци Волги: **Кујбишевско, Рибинско и Волгоградско језеро.**

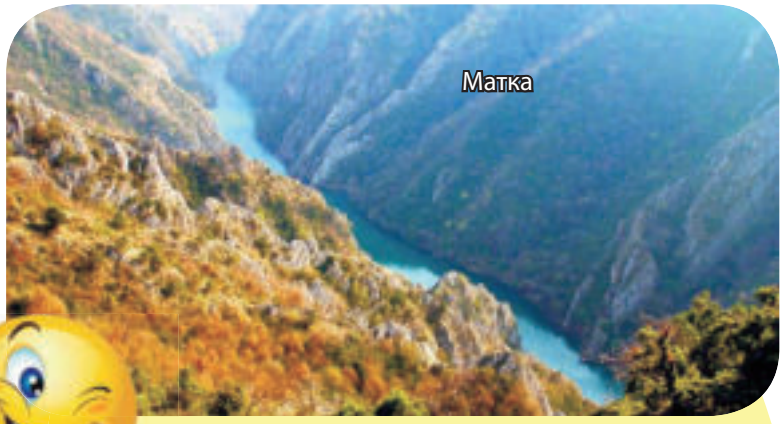

Матка – најстарије вештачко језеро у С. Македонији, чија је акумулација изграђена 1938. године. Добијено је преграђивањем реке Треска браном, и стварањем вештачке акумулације у кањону Матка.

За продубљавање знања:

- Међу природним језерима у Европи постоји и мањи број језера која су вулканског порекла и леже у вулканском кратеру. Таквих има у Француској и Италији – језеро Албано. Као остатак језера у нестајању, на европском континенту постоје многа блатна (мочварна) језера.
- Највеће вештачко језеро у Европи (Кујбишевско језеро) има површину једне четвртине територије наше републике.
- Црвено (300 m), Охридско (294 m) и Каспијско (211 m) су три најдубља језера у Европи.

За проверу стеченог знања:

- Која је земља у Европи најбогатија језерима?
- Које је највеће тектонско и ледничко језеро у Европи?
- Повежи језера са леве стране са одговарајућим типом са десне стране:

а) Јез. Балатон	ледничко
б) Скадарско јез.	тектонско
в) Јез. Ладога	речно
г) Плитвичка јез.	карстно

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу Google Earth или Google Map пронађи језера: Ладога, Оњега, Венерн, Меларн, Ветерн, Женевско, Боденско, Циришко, Бледско, Бохињско, Комо, Скадарско и Плитвичка језера. – Сазнај којим државама припадају и како су привредно искоришћена!
- Направи виртуелно путовање (Google Map) током река: Дунав, Дњепар и Драва и направи листу вештачких језера која си уочио!

Кључни појмови:

- *Становништво;*
- *Густина насељености;*
- *Природни прираштај;*
- *Расне групе;*
- *Народи;*
- *Језичне групе;*
- *Верска припадност;*
- *Обичај;*
- *Традиција;*
- *Култура;*
- *Религија;*
- *Држава;*
- *Главни град;*
- *Република;*
- *Краљевство;*
- *Кнежевина.*

Заставе европских држава

ТЕМА II: СОЦИО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА ЕВРОПЕ

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ 36

ЈЕЗИЧКА И ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ И РАЗНОЛИКОСТ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ 39

КУЛТУРА, ТРАДИЦИЈА И ОБИЧАЈИ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ 42

НАСЕЉА У ЕВРОПИ 45

РЕГИОНАЛНА И ПОЛИТИЧКИ ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЕЛА ЕВРОПЕ 48

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се и одговори, од чега зависи број становника у једном месту или држави?*
- *Које расе су заступљене на „старом континенту"?*
- *Одакле су дошли први досељеници у историји Европе?*

Европа са око 743 милиона становника заузима треће место међу континентима у свету, односно заузима једну десетину светског становништва. Стари континент је прошао кроз бурну историју чије су економске, друштвене, војно-политичке промене проузроковале честе и драстичне промене становништва. Први европски народи потичу са азијског копна. После великих географских открића, Европа прелази у велико миграционо подручје одакле се милионско становништво усмерава ка освајању и насељавању „Новог света".

ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ Европа и развијени свет уопште је демографско подручје са ниским природним прираштајем, поготову последњих деценија 20. века до данас. Низак степен новорођених (**наталитет**) и низак степен умрлих (**морталитет**) међусобно су приближени и дају низак **природни прираштај** европског становништва, који се у последње две деценије креће испод једног промила годишње (< 1 ‰). Неке европске земље имају чак и негативан природни прираштај, односно њихово се становништво бројчано смањује: Украјина, Бугарска, Мађарска и др. Главни фактори овог демографског тренда су солидни економски и здравствени услови, образовање и културни ниво становнишва. Као последица се јавља повећани број старог становништва на рачун младог, али и недостатак радне снаге. Према фактичком стању Европу у будућности може да очекује смањење броја становништва – **депопулација**.

Графикон 1: Бројчано кретање становништва у Европи (.000)

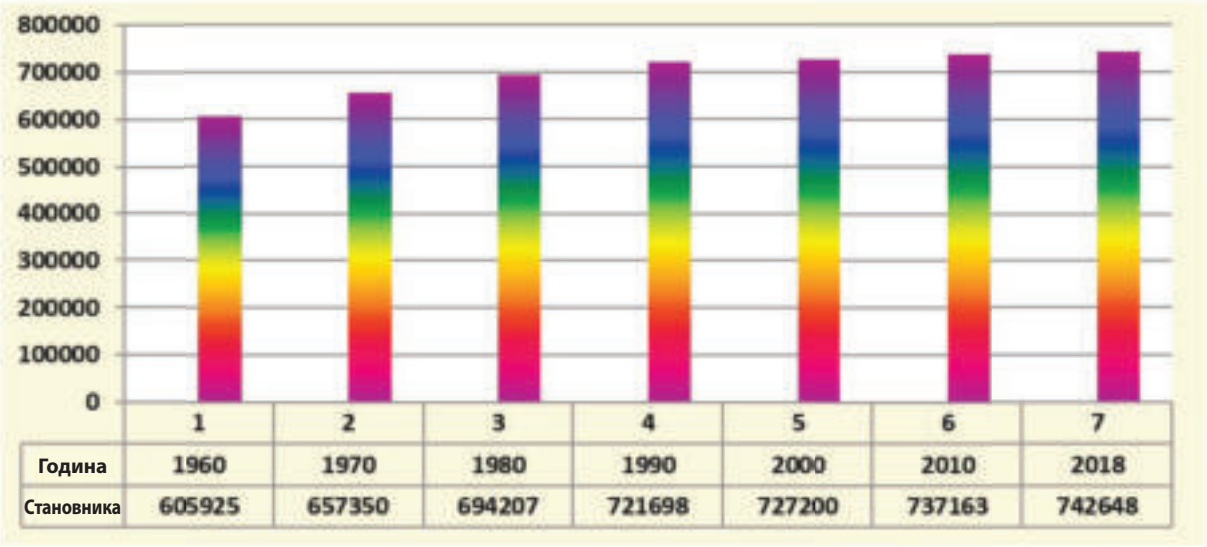

	1	2	3	4	5	6	7
Година	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2018
Становника	605925	657350	694207	721698	727200	737163	742648

ГУСТИНА СТАНОВНИШТВА Према густини становништва, Европа је други најгушће насељени континент са просечном густином од 74 становника на 1 km^2. Становништво овог континента није свуда равномерно распоређено. То пре свега зависи од природно-географских услова, као и од економских услова живљења. Најгушће насељени простори у Европи су индустријске области. Међу њима су најпознатије **Рурска и Сарска област, Шлезија, Рајнска долина** и др. У овим областима постоје велики градови који се надовезују један на други. Густо насељене области су уједно и басени угља у **Великој Британији, Француској, Русији, Белгији** и северозападном делу **Италије**. Исто тако, речне долине, плодне низије и котлине спадају у густо насељена подручја Европе. Најгушће насељена је Холандија са 395 становника на 1 km^2. У Европи су најређе насељене северне области. Тамо климатски услови нису погодни за живот. То су поларни и субполарни предели. Овде је насељеност врло ретка, са по неколико становника на 1 km^2. Густина становништва зависи од **миграција** становништва које су из јужних и источних делова усмерене ка економски развијенијим средњим и западним деловима континента.

Графикон 2: Процентуална заступљеност група народа у Европи

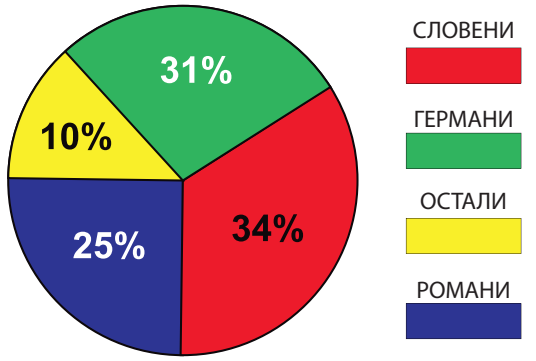

РАСЕ И НАРОДИ Становништво Европе углавном припада белој и у мањем степену жутој раси. Народи (етноси) беле расе у Европи припадају трима главним групама: **Словени, Германи** и **Романи**.

Карта народа Европе

Словени представљају најбројнију групу народа у Европи са 34 % укупног становништва. Они насељавају источну, средњу и јужну Европу. Словенској групи народа припадају: **Македонци, Срби, Хрвати, Словенци, Бошњаци, Руси, Белоруси, Украјинци, Пољаци, Чеси, Словаци, Бугари** и **Лужички Срби.**

Германска група народа са 31 % је друга по броју становништва у Европи. Германи су насељени у северној и средњој Европи, на Британским острвима и другим местима. Германски народи су: Немци, Енглези, Швеђани, Холанђани, Норвежани, Данци и Аустријци.

Романска група народа је заступљена са 25 %. Ови народи су насељени највише на Апенинском и Пиринејском полуострву, као и у другим деловима западне и источне Европе. Овој групи народа припадају: Французи, Шпанци, Италијани, Португалци и Румуни.

Народи жуте расе у Европи су: Финци, Мађари, Турци, Татари и други.

За продубљавање знања:

- Данашњи народи Европе формирани су као резултат дуготрајног етногенетског мешања, уједињењем и асимилацијом између старих племена и народа у прошлости. Тако народи романске групе наследили и живе на територији некадашњих Келта, Ибера, Гота, Галијаца, Етрураца, Римљана и осталих.
- У Европи постоје мање етничке групе које нису успеле да формирају своју државу и живе интегрисано на државним територијама других народа, односно нација. Такви су: Каталонци, Баски, Власи, Лужички Срби, Роми и остали. Будућност Европе као колевке светке цивилизације није у ратовима и поделама, већ у спајању мозаика „малих" и „великих" народа у једну јединствену породицу без граница и без дискриминација.

За проверу стеченог знања:

- Какав је природни прираштај становништва у Европи?
- Који је најгушће и најређе насељени регион у Европи?
- Који народи у Европи припадају жутој раси?
- Повежи појмове на левој са одговарајућим појмовима на десној страни:

а) Норвежани	Посебни народи
б) Шпанци	Словени
в) Руси	Германи
г) Албанци	Романи

Задаци са применом ИКТ:

- Направи табелу у неком програму (Excel) у којој ћеш класификирати европско становништво у посебне редове и колоне према расној и етничкој припадности!
- Уочи (Google Map) густо насељене регионе у Европи и сазнај који се велики милионски градови тамо налазе.

ЈЕЗИЧКА И ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ И РАЗНОЛИКОСТ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ

Дискутуј о значају језика као друштвеног добра!

- *Које и зашто неке језике називамо „светским“?*
- *Где, како и када су настале данашње светске религије?*
- *Одакле су дошли први становници у историји Европе?*

Континент Европа се као центар светске културе одликује великом разноликошћу у језику, вери и другим културним вредностима. Разноликост је резултат дуготрајних историјских процеса мешања народа, освајачких похода, сеоба, ратова и осталог.

ЈЕЗИЧКА ПРИПАДНОСТ

Језички мозаик Европе сачињавају три групе и то: индоевропска, уралско-алтајска и посебна.

ИНДОЕВРОПСКА ГРУПА Индоевропска језичка група је најраспрострањенија у Европи. Њој припадају: **словенска, германска, романска, келтска, балтичка** језичка грана и **посебни језици.**

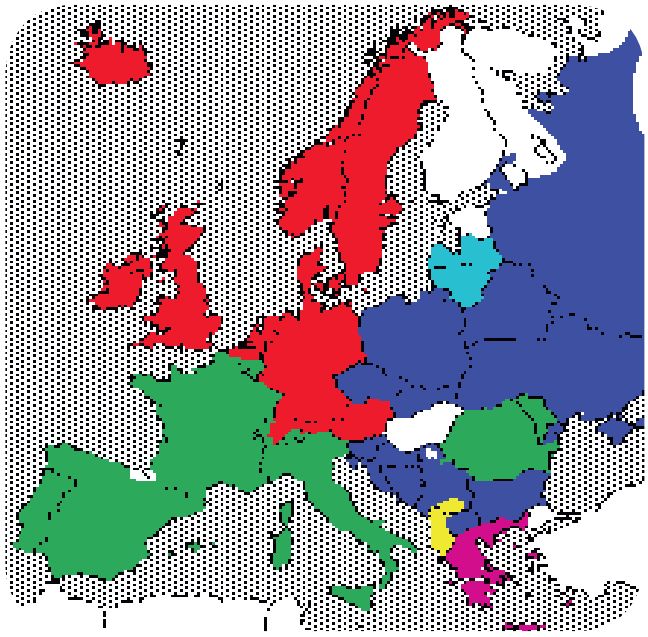

Карта језика у Европи

Словенски језици су подељени на три подгране: **источна** (руски, белоруски, украјински); **западна** (чешки, словачки, пољски, лужичко-српски) и **јужна** (македонски, српски, бугарски, словеначки, бошњачки, хрватски и црногорски).

Германску грану језика чине**: енглески, немачки, дански, шведски, холандски, норвешки** и други језици.

Романска грана језика се користи у јужним деловима Европе. То су: **италијански, француски, шпански, португалски** и **румунски** језик.

Келтску грану сачињавају старији индоевропски језици који се користе у западној Европи, и то на полуострву **Бретања**, у **Ирској, Шкотској, Велсу** и на острву **Ман**.

Балтичка грана језика блиска је словенској и сачињавају је: **летонски** и **литвански** језик.

Посебни индоевропски језици у Европи су: **грчки** и **албански** језик.

УРАЛО-АЛТАЈСКА ГРУПА Ове језике су донели народи који су се у прошлости доселили из Азије. То су **турски** и **угро-фински** језици (мађарски, фински, естонски и лапонски).

ПОСЕБНИ ЈЕЗИЦИ Посебан језик у Европи, који не припада ни једној светској породици је **баскијски** језик који се користи у северном делу Шпаније и југозападном делу Француске (Баскијски залив).

ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ

Верску разноликост у Европи чине, пре свега, **хришћанство**, као религија са највише верника и **ислам**, који је мање заступљен.

ХРИШЋАНСКА РЕЛИГИЈА Она има највећи број верника у Европи. У 1054. години је подељена на две цркве: **Западну – римокатоличку** и **Источну – православну** цркву.

Католичка црква са центром у **Ватикану** најзаступљенија је у Италији, Француској, Шпанији, Португалији, Хрватској, Словенији, Пољској, Чешкој, Мађарској и другим земљама.

Православна црква има највише верника у **Русији, Белорусији, Украјини, Румунији, Србији, Бугарској, Грчкој, С. Македонији** и другим земљама.

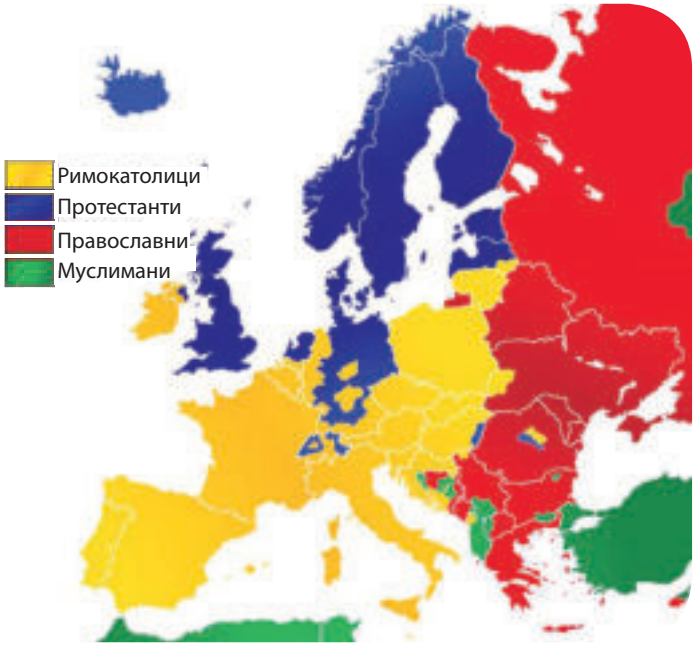

Распрострањеност религија у Европи

Графикон 3: Верска припадност у Европи

Протестантизам је верско учење које се у 16. веку одвојило од католичке цркве као посебна религија. Данас су протестанти насељени у **Великој Британији, Немачкој, Шведској, Норвешкој, Данској** и другим земљама.

ИСЛАМ Ислам је у Европи био наметнут још у 8. веку од Арапа. Данас је већином заступљен на Балканском полуострву и потиче из времена турског царства. Најзаступљенији је у **Албанији, Босни и Херцеговини, Косову** и у **европском делу Турске.**

Верски мозаик старог континента мањим делом надопуњују и представници других религија**: јудаизам**, **будизам** и др.

Шарена џамија у Тетову
На десној обали реке Пене у граду Тетову у 15. веку је подигнута џамија са турбеом које је данас у рушевинама. Џамија је значајна по својим унутрашњим и спољашним сликарским декорацијама. Посебно је сликовита јужна страна која се види са главног пута који води према Гостивару. У саставу овог амбијента, налази се и сачувани амам, који је данас уметничка галерија, као и конаци који представљају интересантну урбанистичку целину. Конзерваторско-рестаураторским радом враћена је некадашња лепота и изглед џамије.

За продубљавање знања:

- На Балканском полуострву у старом веку многи исчезли и асимилирани народи користили су старе индоевропске језике, познате у науци као палео-балкански језици. Такви су били језици древних **Македонаца, Илира, Трачана, Пеонаца, Дакијаца** и осталих.
- Насупрот верницима (теистима), у многим европским земљама одређени грађани се декларишу као атеисти. Они не признају постојање божанства и не празнују верске празнике. Као атеисти су се у великом проценту изјаснили становници у Француској, Естонији, Холандији, Чешкој, Белгији и Немачкој.

За проверу стеченог знања:

- Који језици припадају германској језичкој групи?
- Које су религије заступљене у западном и северном делу Европе?
- На основу анализе религијске карте Европе, повежи адекватне појмове са обе стране:

а) Француска	муслимани
б) Шведска	православни
в) Румунија	католици
г) Косово	протестанти

- Тачно или нетачно? (Означи тачан одговор симболима (✓ или ✖)

а) Руски језик припада словенској групи	б) Италијански језик је у германској групи
в) Мађари су претежно католици	г) Португалци су претежно православци

Задаци са применом ИКТ:

- Истражи и открij који је европски језик највише раширен на другим континентима. – Које су то земље?
- Помоћу интернет претраживача истражи у којим изваневропским земљама су најраширеније религије које су прихваћене у Европи?

КУЛТУРА, ТРАДИЦИЈА И ОБИЧАЈИ СТАНОВНИШТВА ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се и одговори шта подразумеваш под појмом култура?*
- *Опиши обичај из твог најтеснијег окружења?*
- *Која кола и игре познајеш и умеш да играш?*

Европа је колевка светске културе. Највеће добити које је Европа оставила у наслеђе су: **латинично** и **ћирилично писмо**, више **светских језика**, развој науке и уметности итд.

АНТИЧКЕ КУЛТУРЕ Европско копно је дом више старих цивилизација и култура. Оне датирају више векова пре нове ере. Међу њима се посебно издвајају културе старих **Грка** и **Римљана**.

Микенска култура је прва високо развијена култура на тлу Европе. О овој култури нам говоре остаци грађевина из тог времена. Једна од тих грађевина је **Лавовска капија** у Микенском акропољу.

Лавовска капија у Микени

Распоред писама као највреднијег културног наслеђа у Европи

Из те културе су у старим градовима пронађени разни предмети као што су: оружје, накит од злата и сребра, вазне, таблице са грчким писмом и друго. Из тог периода потичу и два позната епа, **Илијада** и **Одисеја**, које је написао песник Хомер. Стара Грчка је прва земља у историји у којој су се појавила позоришна дела. То су **трагедије** и **комедије**.

Легенда:

- Латиница
- Ћирилица
- Ћирилица и латиница
- Грчко писмо

Римска култура се развила под утицајем старогрчке културе. Римску архитектуру, вајарство и сликарство упознајемо на основу њихових остатака. То су **путеви, мостови, водоводи, јавна купалишта или терме, тријумфалне капије** и остало. Највише остатака је сачувано у Риму. Тамо се налазе **Колосеум –** велика арена, која је могла да прими 50.000 гледалаца. У њему су се одржавале гладијаторске борбе. Сва своја места као што су улице, тргови, мостови, Римљани су украшавали бистама и скулптурама. У римско време су постављени темељи данашњег **права** и **законодавста.**

Колосеум у Риму

НОВОВЕКОВНА И МОДЕРНА КУЛТУРА Посебно поглавље из развоја културног миљеа Европе је почетак новог века, након Великих географских открића. Откривање нових територија, народа и култура, буђење науке и уметности, индустријска револуција и национално освешћивање код народа ће донети крупне друштвене, економске и културне промене старом континенту. Тако ће се на античким темељима у Европи наталожити нова достигнућа у једној широкој синтези, популарно познатој као **Западна култура**, која ће освојити нови хоризонт Земље.

Табела 1: Део светског (културног) наслеђа Европе.

Проналасци	Научници	Писци	Филозофи	Композитори	Уметници
парна машина	Тесла	Алигиери	Сократ	Моцарт	Да Винчи
аутомобил	Нобел	Шекспир	Платон	Бах	Микеланђело
телескоп	Њутн	Достојевски	Аристотел	Хендл	Рембрант
биоскоп	Ајнштајн	Пушкин	Русо	Верди	Дали
аутомобил	Ломоносов	Толстој	Лајбниц	Бетовен	Пикасо
телевизија	Мендељејев	Иго	Хегел	Вагнер	Репин
динамит	Галилеј	Балзак	Маркс	Пучини	Веласкез

ТРАДИЦИЈЕ И ОБИЧАЈИ Европа се данас налази пред великим културним изазовима. С једне стране је наталожено огромно културно наслеђе, а с друге стране модерни токови који воде ка прихватању нових вредности. Традиција као „колективна меморија“ у социолошком смислу је неговање вредности из прошлости, које полако воде ка прогресу друштва. Прихватање нових модерних, глобалних вредности, с друге стране, може донети ризик губљења **културног идентитета** код народа. Решење је вероватно у неговању универзалних моралних и верских вредности које гарантују хуману димензију савременог човека, али и у искорењавању традиционалних вредности које “пломбирају“ прошлост и воде ка предрасудама, шовинизму, поделама и дискриминацији.

Данас се у Европи негују многе **традиције** и **обичаји.** Традиционално је **празновање** многих православних, католичких или муслиманских празника.

Васкрс у православном храму

Ђаличка свадба

Значајна традиција код европских народа је организовање различитих фестивала и такмичења у певању, разних карневала, спортских догађаја и др. Народи у Европи негују разне **обичаје**. Они се односе на начине слављења празника, свадбених весеља, приликом рађања деце, погребних церемонија и другог. Иако постоје разлике у обичајима, неки од њих су карактеристични за велики број народа. На пример, обичај фарбања јаја код православних верника за време празника Васкрс и посета божјим храмовима – црквама, манастирима и катедралама од стране хришћана широм Европе. Посебно хуману димензију има обичај у време муслиманског празника **Курбан-бајрам**, када имућније породице помажу сиромашније. Код европских народа постоје различити обичаји и код склапања бракова, као што су венчање, размена вереничког прстења, свадбена церемонија и друго. Понос народа Европе је исто тако и очување традиционалних песама, народних кола и игара, ношњи, заната и слично.

За продубљавање знања:

- Већина обичаја у Европи вуче корене из старих времена. Неки симболизују одређени догађај, а неки су донешени на основу предрасуда без неког посебног логичног или научног објашњења. На пример, матуранти у Норвешкој носе разнобојну гардеробу. У Шпанији се пре Ускрса организирају покајничке поворке за праштање грешака. На Велики петак је у Енглеској обичај да се конзумира пециво са сувим грожђем. На исти празник у Италији је обичај да се организују поворке које ћуте за време церемоније. За време Ускрса у Пољској је познат обичај поливања водом међу верницима.
- Нека традиционална кола и игре уздижу се на ниво симбола и заштитног знака културе земље домаћина. Таква су на пример Тешко коло код нас (Тешкото), Ужичко коло у Србији, игра Чардаш у Мађарској, Полка у Чешкој, Бечки валцер и др. Нека од њих су под заштитом УНЕСКО-а!

За проверу стеченог знања:

- Из ког периода и народа потичу данашња писма у Европи?
- Које културе су дале богату основу за културно богатство данашње Европе?
- Каква је традиција слављења великих верских празника у Европи као што су Ускрс и Рамазан-бајрам?

Задаци са применом ИКТ:

- Истражи и направи албум са сликама народних ношњи неких европских народа! Анализирај разлике!
- Погледај видео материјал народних кола и игара неких народа изван Балкана! Да ли постоје сличности и разлике са онима на нашим просторима?

НАСЕЉА У ЕВРОПИ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се и набroj неке основне карактеристике насеља!*
- *Које су основне разлике између града и села?*
- *Знаш ли неке старе античке градове?*

Насеља су специјално уређена места у географском простору у циљу несметаног одвијања човекових животних активности, што је у основи сведено на кућу, посао и рекреацију. Према врсти, насеља се деле на **градска** и **сеоска**.

ГРАДСКА НАСЕЉА Градови су већа насељена места са непољопривредним становништвом, које претежно ради у **индустрији, саобраћају, трговини, здравству, образовању, култури** и другим занимањима. Градови се разликују од села по броју становника, начину живљења и др.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ Најстарији градови у Европи датирају још од старог века. Велики успон и импозантан архитектонски раскош су доживели у атничко време. Најстарији су неки јужноевропски градови: **Атина, Теба, Делфи, Пловдив, Лисабон, Рим, Задар** и други. У средњем веку су се за време феудализма подизали мањи градови – тврђаве, а са индустријском револуцијом у новом веку и успостављањем капиталистичких односа, настао је процес убрзане урбанизације, када су се у Европи појавили модерни индустријски градови.

ГРАДОВИ ПРЕМА ВЕЛИЧИНИ Величина једног града зависи од броја становника. У многим државама у Европи минималан број становника за добијање градског статуса није исти. Зато је прихваћено компромисно решење, које се поштује у већини земаља. Према њему, **мали градови** су они који имају мање од 10 хиљада становника. Ови градови су средишта према којима гравитирају околна села. **Средњи градови** имају 10 до 100 хиљада становника. Они су центри већих области и врше утицај на своју ширу околину. **Велики градови** су они са преко 100 хиљада становника и они обухватају веома велики простор. Према њима гравитирају и мањи градови. Градови који имају преко милион становника су **милионски градови**. Први милионски град у Европи, још у античко време био је Рим. У Европи данас постоји више милионских градова. Највећи од њих су **Москва** у Русији и **Лондон** у Великој Британији. Према величини

Табела 2: Највећи градови у Европи

Град	Популација	Држава
Москва	11.980.000	Русија
Лондон	8.310.000	В. Британија
Санкт Петербург	5.130.000	Русија
Берлин	3.520.00	Немачка
Мадрид	3.205.000	Шпанија
Атина	3.070.000	Грчка
Кијев	2.848.000	Украјина
Рим	2.778.000	Италија
Париз	2.203.000	Француска
Минск	1.920.000	Белорусија

Графикон 4: Највећи градови у Европи

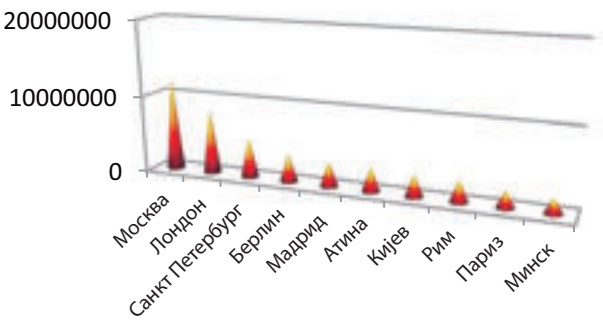

вишемилионски градови су: **Санкт Петербург** у Русији, **Берлин** у Немачкој, **Мадрид** у Шпанији, **Рим** у Италији, **Кијев** у Украјини, **Париз** у Француској и други, не рачунајући **Истанбул** који се шири на два континента. Највећи број милионских градова у Европи се налази у **Русији, Немачкој** и **Украјини.**

Париз је главни град Француске, а уједно представља и административни, политички, привредни, културни и образовно-научни центар те земље. Град лежи на обалама реке Сене у северном делу Француске, у региону Ил де Франс т.ј. париском региону. Са годишњим бројем од преко 45 милиона туриста Париз је најпосећенији град на свету.

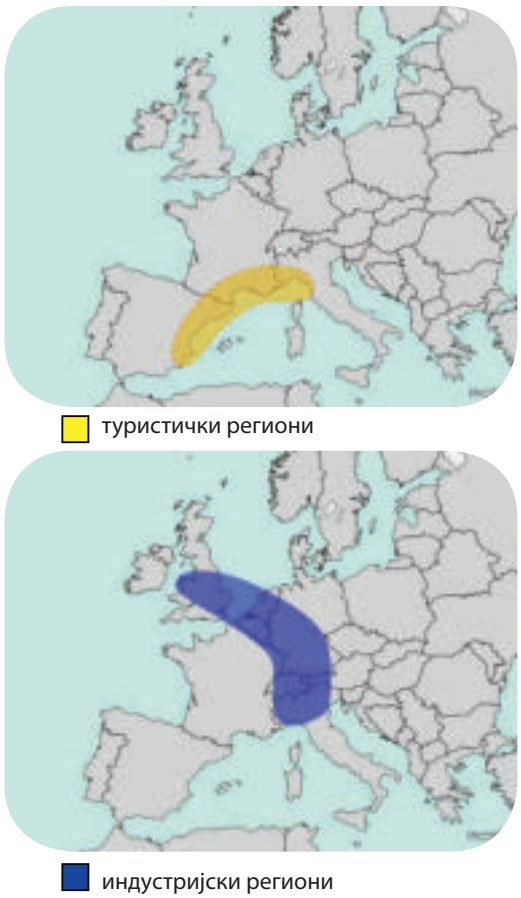

Густи туристички и индустријски урбани региони у Европи.

ФИЗИОНОМИЈА И ФУНКЦИЈА Физиономију или изглед града диктирају рељеф, време изградње и урбано-плански приступ. Тако су у Европи присутни градови или њихови остаци из различитих епоха који се по својој физиономији могу категорисати као **медитерански**, са тесним поплочаним улицама и каменим кућама (Малага, Мурсија, Будва); **средњевековно-утврђени**, са високим зидовима и замцима (Сан Марино, Дубровник, Талин, Јорк); **турско-оријентални**, са ниским грађевинама, чардацима, тесним улицама и безистанима (чаршија у Сарајеву, Скопљу, Битољу) и свакако **модерни** градови са сложеним инфраструктурним решењима. Градови се обично сматрају вишефункционалним насељима, међутим код неких могу да преовладају једно или два занимања, према којима ће добити: **индустријску** (Манчестер, Торино), **туристичку** (Венеција, Кан), **трговачку (**Хамбург, Марсеј), **саобраћајну** (Франкфурт, Ротердам), **административну** (Брисел, Женева) или другу **фунцију**.

СЕОСКА НАСЕЉА Села су за разлику од градова мања насељена места у којима се људи баве углавном пољопривредним гранама. Према положају који заузимају, постоје **планинска, брдска, равничарска** и **приобална села.**

Планинска села су мала насеља са збијеним кућама. Брдска села се састоје од више насеља која су одвојена једно од другог. Она имају **сточарску** и **шумарску функцију.** Нека од планинских села на Алпима су се у последњем веку транформисала у праве туристичке центре: **Шамони, Оберсдорф, Давос, Арос, Кицбил** и друга.

Равничарска села су највећа и у њима може да постоји различита инфраструктура (улице, водоводи), а куће су грађене на више спратова. Према физиономији постоје села **збијеног** и **разбијеног** типа**.** Она врше пољопривредно-сточарску функцију за потребе градова. **У**

Источноевропској, Западноевропској, Панонској, Ломбардији и Влашкој низији у Европи постоје велика села са преко 10 хиљада становника. Она су урбанизована и личе на мале градове. У Енглеској и Холандији више не може да се говори о селима у правом смислу речи, због њихове физиономије и функционалне складности са градовима.

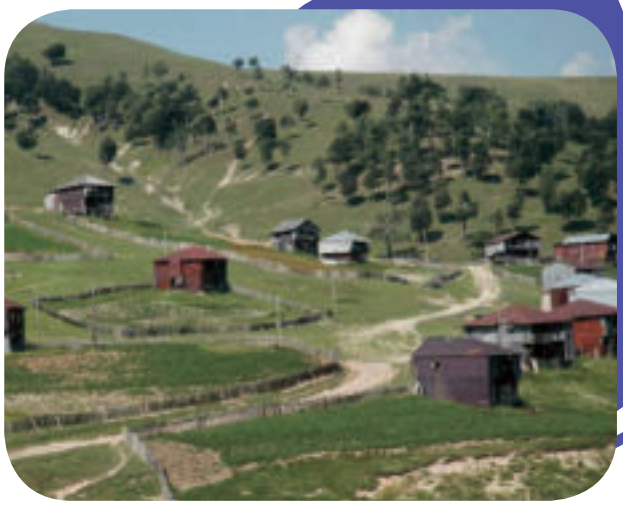

Планинско село

Приобална села врше риболовну (Скандинавско полуострво) и **туристичку функцију** (Грчка, Португалија, Хрватска, Италија). У најсевернијим деловима Европе постоје села у којима су куће грађене од **леда**. Те куће се називају **иглои**. Јужно од њих постоје села у којима су куће грађене од дрвета. Та села се налазе у тајгама у северним деловима Русије, Норвешке, Шведске, Финске и у другим земљама. У неразвијеним брдско-планинским пределима јужне и источне Европе, иако у изумирању, још увек се срећу остаци **турско-оријенталног** сеоског типа. Грађевине су од глинених цигли, дрвених чардака, а водоснабдевање се врши из бунара или јавних чесми.

За продубљавање знања:

- Конурбација је процес просторног ширења или спајања два или више суседних градова у огромну градску агломерацију, названу мегалополис. Мегалополиси су створени у индустријски развијеној Енглеској према северозападној Италији и на туристички развијеној Азурној обали и Средоземном мору.
- Прве светле успоне градови су доживели у римско време. Неки од градова су имали урбани квалитет којима се може завидети и у данашњим условима (градске фонтане, поплочане улице, јавна купатила, гостионице, позоришта), владавину права, развијену привреду, итд. Каснији, средњевековни градови, у духу времена представљају једну заосталу и тамну страну историје човечанства. Иза маркантних тврђава криле су се заразне болести, слаби хигијенски услови, глад, еколошке деструкције, паганство, економска изолованост, итд.

За проверу стеченог знања:

- Који су највећи градови у Европи?
- Где су подигнути и који су били највећи градови у Европи?
- Где су села најурбанизиранија?
- Од каквог значаја може бити село за локалну или државну економију?

Задаци са применом ИКТ:

- Направи постер или албум (Power Point) са фотографијама различитих типова градских и сеоских, познатих, насеља у Европи. Презентуј и издвоји неке карактеристике за сваки од типова посебно.
- Истражи (Google) и сазнај које су европске метрополе по први пут у свој градски превоз укључиле подземну железницу – метро.

РЕГИОНАЛНА И ПОЛИТИЧКИ ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЕЛА ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Шта подразумеваш под појмом регион?*
- *Зашто се за државе каже да су политичке творевине'*
- *Какво може да буде политичко уређење?*

Регионална подела Европе

Према регионалној подели Европа је подељена на следеће географске регије: **јужна, западна, северна, средња** и **источна Европа.**

ЈУЖНА ЕВРОПА Углавном је планински регион. Захвата европско подручје Средоземног мора са три велика полуострва: Апенинским, Балканским и Пиринејским, као и острвима и острвским групама. Њен простор углавном захватају громадне и веначне планине. Климатски, јужна Европа је под утицајем Медитерана. У јужној Европи су најбројнији народи **романске** и **словенске** групе.

Балканско полуострво је у политичко-територијалном погледу подељено на више држава: **Србију** са главним градом Београдом, **Црну Гору** (Подгорица), **Бугарску** (Софија), **Албанију** (Тирана), **Северну Македонију** (Скопље), **Словенију** (Љубљана), **Босну и Херцеговину** (Сарајево), **Хрватску** (Загреб) и **Косово** (Приштина).

На Апенинском полуострву се налазе: **Шпанија** са главним градом **Мадридом**, **Португалија** (Лисабон) и **Андора** (Андора ла Вела).

Према државној регулативи, земље ове регије су претежно **републике**, осим Ватикана (**изборна монархија)**, Андоре (**кнежевина**), Шпаније (**монархија**) и Босне и Херцеговине – **савезна република.**

ЗАПАДНА ЕВРОПА захвата западне делове континента и широко је отворена према Атлантском океану и његовим приобалним морима. Рељеф је представљен низијама и громадним планинама. Клима је атлантска са обилним кишама. Западна Европа спада у најгушће насељене регије континента. У овом региону су најбројнији народи **германске** и **романске групе**. Државе овог региона су високо развијене пољопривредне и индустријске земље. То су: Француска са главним градом Паризом, Монако (Монако), Велика Британија (Лондон), Ирска (Даблин), Белгија (Брисел), Холандија (Амстердам) и Луксембург. Према државном уређењу земље у регији су уставне монархије, осим кнежевине **Монако.**

СЕВЕРНА ЕВРОПА је регион који убухвата најсевернији део овог континента: **Скандинавско полуострво, Колу, Канин, Јиланд, острва у Арктику** и **Исланд**. Рељеф овог региона је углавном планински и низијски. Карактеристични за ову регију су углавном **фјордови** и **фјелдови**, као и многобројна ледничка језера. У овом региону климатски услови су најнеповољнији, поготову у подручјима где влада субполарна клима. Становништво које насељава северну Европу припада, углавном, **германској групи** народа који у погледу привредног и културног нивоа припадају најразвијенијим и најнапреднијим народима у Европи. Ту се налазе државе: **Норвешка** са главним градом **Ослом**, Шведска (**Стокхолм**), Финска (**Хелсинки**), Данска (**Копенхаген**) и Исланд (**Рејкјавик)**. Према државном уређењу земље у регији су **уставне монархије** и **републике** (Исланд, Ирска, Финска).

СРЕДЊА ЕВРОПА као регион обухвата простор у средњој Европи, између Алпа и Карпата обухватајући: алпске, подунавске и прибалтичке просторе. Рељеф у њој је различит. Он се састоји од громадних и веначних планина, као и од пространих и плодних низија. Клима је континентална и умерено-континентална. Реке које теку кроз овај регион су нарочито важне за њихово привредно искоришћавање (саобраћај, наводњавање, хидроенергија и др.). У овом региону су насељени становници различитих група народа, од којих су најбројнији **Словени** и **Германи**. Политички-територијално регија је подељена на државе: **Немачку** са главним градом **Берлином, Пољску** (Варшава), **Чешку** (Праг), **Словачку** (Братислава), **Швајцарску** (Берн), **Аустрију** (Беч), **Лихтенштајн** (Вадуз), **Мађарску** (Будимпешта) и **Румунију** (Букурешт). Према државном уређењу, земље у регији су **републике, савезне републике** (Немачка, Аустрија, Швајцарска) и Лихтенштајн као **монархија**.

ИСТОЧНА ЕВРОПА обухвата простор у Источноевропској низији и протеже се на исток све до планине Урал, реке Урал и Каспијског језера. У источној Европи углавном влада континентална клима. Реке које теку кроз овај регион су дуге, споре, богате водом и пловне. Њихова вода се користи за наводњавање и за добијање електричне енергије. Становништво које насељава овај регион припада **словенској** групи народа. Политичко-територијалну карту сачињавају државе **Русија** са главним градом Москвом, **Белорусија** (Минск), **Украјина** (Кијев), **Естонија** (Талин), **Летонија** (Рига), **Литванија** (Вилнус) и **Молдавија** (Кишињев). Све имају републичко уређење, осим Русије – **савезна република**.

За продубљавање знања:

- На челу уставне монархије – краљевине у Европи налази се краљ. Власт краља је ограничена уставом. На челу неких монархија стоји кнез – кнежевина. У републиканским државама не постоји наследна власт, односно извршна власт и шеф државе се бирају на изборима.

За проверу стеченог знања:

- Где се протеже западна регија Европе?
- Које државе се налазе у северној регији?
- Каква су државна уређења у земљама јужне регије?
- Повежи земље са регијама којима припадају:

а) Швајцарска	Јужна Европа
б) Холандија	Северна Европа
в) Србија	Источна Европа
г) Данска	Западна Европа
д) Украјина	Средња Европа

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу софтверских пакета (Microsoft Excel) направи табелу са подацима о регионалној припадности и државном уређењу европских земаља!

Кључни појмови:

- *Линија обале (обалска линија);*
- *Полуострва;*
- *Острва;*
- *Острвске групе;*
- *Планински венац;*
- *Макије;*
- *Полуострво;*
- *Државне границе;*
- *Државно уређење;*
- *Родопи;*
- *Мусала;*
- *Република;*
- *Скадарско језеро;*
- *Регија.*

Пејсаж са Средоземног мора

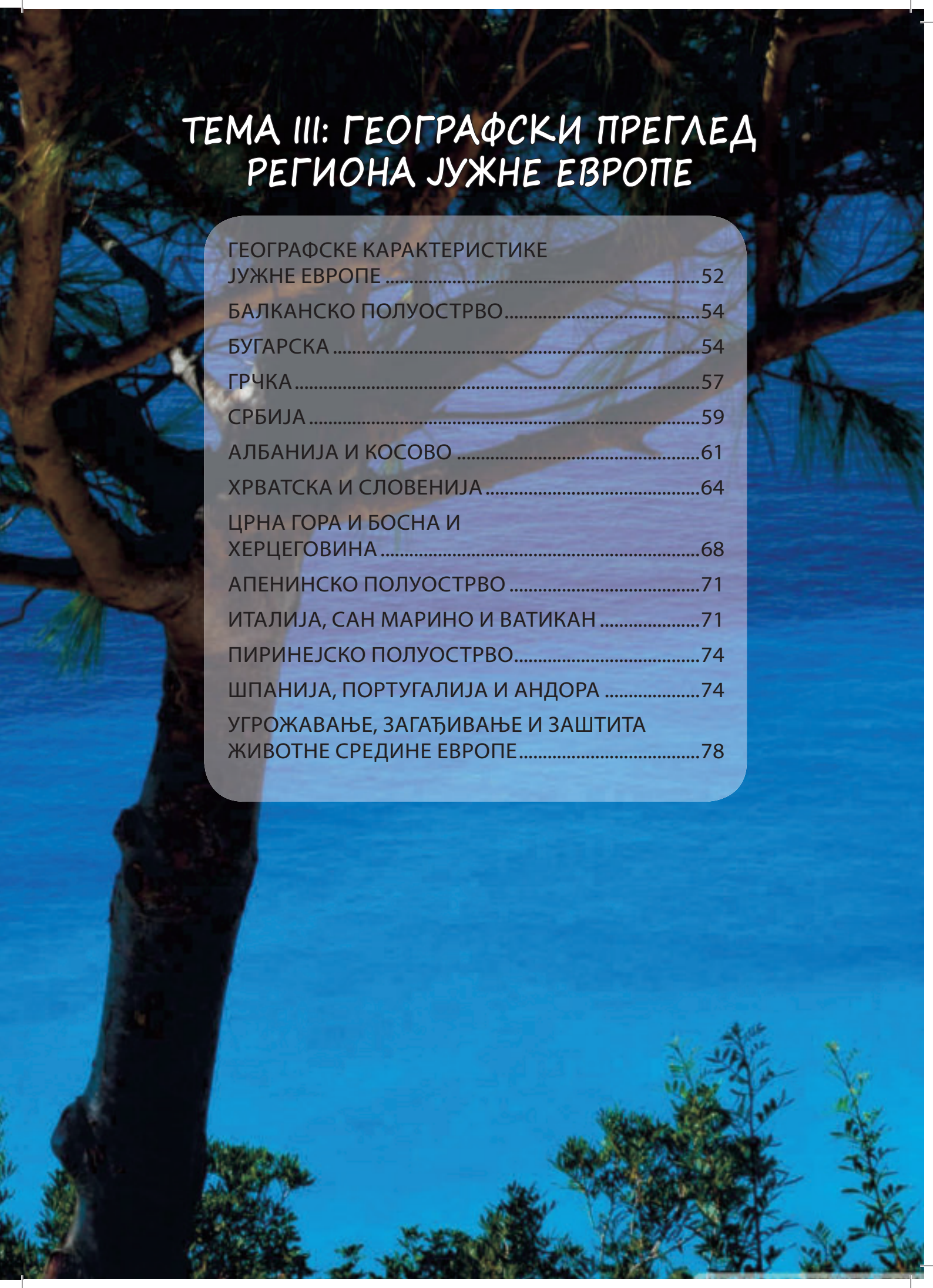

ТЕМА III: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА ЈУЖНЕ ЕВРОПЕ

ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЈУЖНЕ ЕВРОПЕ 52

БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО 54

БУГАРСКА 54

ГРЧКА 57

СРБИЈА 59

АЛБАНИЈА И КОСОВО 61

ХРВАТСКА И СЛОВЕНИЈА 64

ЦРНА ГОРА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА 68

АПЕНИНСКО ПОЛУОСТРВО 71

ИТАЛИЈА, САН МАРИНО И ВАТИКАН 71

ПИРИНЕЈСКО ПОЛУОСТРВО 74

ШПАНИЈА, ПОРТУГАЛИЈА И АНДОРА 74

УГРОЖАВАЊЕ, ЗАГАЂИВАЊЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ЕВРОПЕ 78

ГЕОГРЕФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЈУЖНЕ ЕВРОПЕ

Интерактивна уводна дискусија:

- *Подсети се и одговори која се полуострва налазе на јужној европској обали?*
- *Које су етничке културе у Европи?*
- *Где се протежу Динариди?*

Табела 1:
Државе и главни градови полуострва у Јужној Европи

Балканско полуострво	**Гл. град**
1. Албанија	Тирана
2. Бугарска	Софија
3. БиХ	Сарајево
4. Грчка	Атина
5. С. Македонија	Скопље
6. Србија	Београд
7. Словенија	Љубљана
8. Хрватска	Загреб
9. Црна Гора	Подгорица
10. Косово	Приштина
Апенинско Пол.	**Гл. град**
1. Италија	Рим
2. Ватикан	Ватикан
3. Сан Марино	Сан Марино
Пиринејско пол.	**Гл. град**
1. Шпанија	Мадрид
2. Португалија	Лисабон
3. Андора	Андора Ла Вела

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ. Јужна Европа обухвата Апенинско, Балканско и Пиринејско полуострво. Ова полуострва су дубоко зашла у воде околних мора и приближила се Азији и Африци. Од Азије су удаљена мање од 3 km код мореуза **Босфор** и **Дарданели**, а од Африке 14 km код **Гибралтарског мореуза**. Због тога јужна Европа има врло повољан географски положај. Она представља „мост" који повезује регије Европе са државама из Азије и Африке. Географски положај је повољан захваљујући и околним морима, која са три стране окружују ову регију. Највећи значај међу њима има **Средоземно море** са својим ивичним морима. Велики значај за географски положај јужне Европе има **Атлантски океан**. Он повезује ову регију воденим путем са другим океанима и континентима.

РАЗУЂЕНОСТ ОБАЛЕ Разуђеност обале регије јужне Европе, осим три велика полуострва сачињавају и друга мања полуострва, острва и заливи Средоземног мора. Због велике разуђености, ова регија има врло дугу **обалску линију**. У групи мањих полуострва спадају **Пелопонез**, **Истра**, **Калабрија** и друга. Највећа острва у регији су **Сицилија**, **Сардинија**, **Корзика**, **Крит** и друга.

РЕЉЕФ Рељеф јужне Европе претежно чине планине и низије. Најраспрострањенији су планински венци: **Алпи**, **Пиринеји** и **Динариди**. Највеће низије су **Андалузија**, **Арагонија**, **Ломбардија** и део **Панонске низије**. У планинском рељефу регије присутне су и вулканске планине са неколико активних вулкана.

КЛИМА И ХИДРОГРАФИЈА Клима у јужној Европи је средоземна, са топлим и сувим летима, а благим и влажним зимама. На вишим местима клима се креће од умерено-континенталне до планинске. Реке су кратке и кривудаве, а од језера се најчешће срећу тектонска, крашка и ледничка.

БИЉНИ СВЕТ Биљни свет је у јужној Европи најчешће представљен медитеранским и зимзеленим жбунастим и дрвенастим врстама, које су отпорне на сушу и високе температуре, познатим под заједничким именом – макије.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво јужне Европе припада **словенско**ј групи, **романској групи** и **посебним групама** народа. Верска припадност је углавном **православна**, **католичка** и **муслиманска**. Најразвијеније привредне гране у регији су **пољопривреда**, **индустрија** и **туризам**.

ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЕЛА Регија јужне Европе обухвата 17 држава. Оне заузимају 13 % површине Европе и 22 % становништва овог континента. Десет држава се налазе на Балканском полуострву, а по три државе су на Апенинском и Пиринејском полуострву. У Средоземном мору се налази острвска држава Малта са главним градом Валета.

За продубљавање знања:

- Прве државе у Европи су се појавиле у јужној регији још пре нове ере. Од њих су се највише издигле Грчка, Македонија и Рим. Њихови народи су задужили човечанство са науком, уметношћу и архитектуром.
- Становништво у регији јужне Европе се судара са бројним демографским (исељавање), социјалним (дубоки јаз између богатих и сиромашних), економским (незапосленост и низак стандард) и еколошким проблемима.
- Стратешки циљ народа јужне Европе је уједињење у једно друштво без граница где се поштују појединачне културне особености народа, надмашујући и остављајући у прошлости бројне међуетничке и међуверске војне сукобе.

За проверу стеченог знања:

- Какве су рељефне карактеристике јужне Европе?
- Каква је клима у јужној Европи?
- Који су народи и религије заступљене у земљама јужне регије Европе?
- Повежи земље са њиховим главним градовима:

а) Словенија	Рим
б) Португалија	Подгорица
в) Црна Гора	Љубљана
г) Италија	Лисабон

Задаци са применом ИКТ:

- Изврши даљинско посматрање и претражи објављене садржине о вулканима и већим крашким пољима у јужној Европи! Опиши утиске на часу!
- Претражи и сазнај која су три највећа града у јужној Европи?

БАЛКАНСКО ПОУОСТРВО

БУГАРСКА

Име	Бугарска
Главни град	Софија
Површина (km²)	110.910
Број становника	7.177.000
Уређење	република
Службени језик	бугарски

Интерактивна уводна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Златни Пјасци, Рила, Пирин, Пловдив... – Каква су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Бугарска обухвата источни део Балканског полуострва. На северу се граничи са Румунијом, на југу са Грчком и Турском, а на западу са Србијом и Републиком Северном Македонијом. На истоку, она излази на Црно море. У овим границама Бугарска обухвата површину од 110.910 (km^2) и на том простору живи преко 7 милиона становника.

Бугарска има повољан географски положај, зато што излази на Црно море, а одатле се повезује са осталим земљама у свету. Повољан положај Бугарске чини и река Дунав која је као пловна река повезује са свим подунавским земљама. Кроз Бугарску пролазе и значајни коп-

нени путеви који је повезују са западном и средњом Европом и са земљама Блиског истока. Разуђеност обале Црног мора није велика.

У Бугарској је највећи део рељефа **планински**. У њој се срећу веначне и громадне планине. Веначне планине пролазе кроз средњи део Бугарске – **Балкан** и излазе на обале Црног мора. Громадне планине испуњавају простор у југозападној Бугарској. То су **Родопи**. Западно од Родопа издижу се високе планине **Пирин** и **Рила** са врхом **Мусала** (2925 m). Низијско земљиште у Бугарској је представљено са две низије и то **Доњедунавска низија**, северно од планине Балкан, и **Тракијска низија**, у сливу реке Марице.

Мусала

Мусала је највиши врх на Балканском полуострву. Налази се на планини Рила, у близини зимског центра Боровец, 80 km од Софије. Према неким писањима, име потиче од речи „Мус Алах“ или „место за молитву“, „врх за молитву“. Средњагодишња температура износи –2,9 °C, апсолутно минимална –31,2 °C, а апсолутно максимална 18,7 °C. У просеку, 254 дана у години врх Масула је покривен снегом. Преовлађују северозападни ветрови. На око 200 метара испод врха налази се Ледено језеро на висини од 2.709 метара.

У Бугарској су заступљени следећи климатски типови: **измењено-средоземна**, **умерено-континентална** и **планинска клима**. Измењено-средоземна клима обухвата приобаље Црног мора. Умерено-континентална обухвата највећи део Бугарске, а планинска клима, високе планине. Реке у Бугарској теку у два морска слива. Највеће је црноморско сливно подручје у које река Дунав води све воде из Бугарске. У Егејско сливно подручје уливају се реке: **Струма**, **Места** и **Марица**.

Несебар

Несебар је град на Црном Мору, административни центар у општини Несебар. То је један од најстаријих градова у Европи. Лучки град са 22.311становника, развијеним морским туризмом и великим бројем хотела. Град је непосредно срастао са другим највећим туристичким центром на Црном мору – Сунчевим Брегом. Несебар је под заштитом УНЕСКА са његовим културним, историјским и природним реткостима. На полуострву је смештен антички град. Данас се на полуострву налази само мањи део града.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Највећи број становништва у Бугарској сачињавају Бугари (84 %). Поред њих у Бугарској живе и припадници других народа: **Турци, Роми, Македонци** и други. Македонци живе у југозападном делу Бугарске, а има их и у већим градовима. Број становника у Бугарској се у последње четири године смањио за преко милион.

Највеће учешће у привреди имају **услужне делатности**, **индустрија** и **пољопривреда**. Већи индустријски центри су **Пловдив, Стара Загора, Плевен** и др. Од пољопривредних култура највише се узгаја **дуван, памук, грожђе, пшеница, пиринач** и др. Бугарска је такође познати узгајивач ружа, од којих се производи специјално уље. Индустрија је у овој држави у развоју. Туризам постаје све важнија привредна грана. Туристичко подручје у Бугарској је обала Црног мора, а важан туристички центар је град Варна. Важни зимски и планински туристички центри су: **Банско** и **Боровец**. У спољној трговини Бугарска извози пољопривредне производе, посебно рано поврће, а увози индустријску робу.

Графикон 1: Заступљеност привредних делатности у Бугарској у процентима

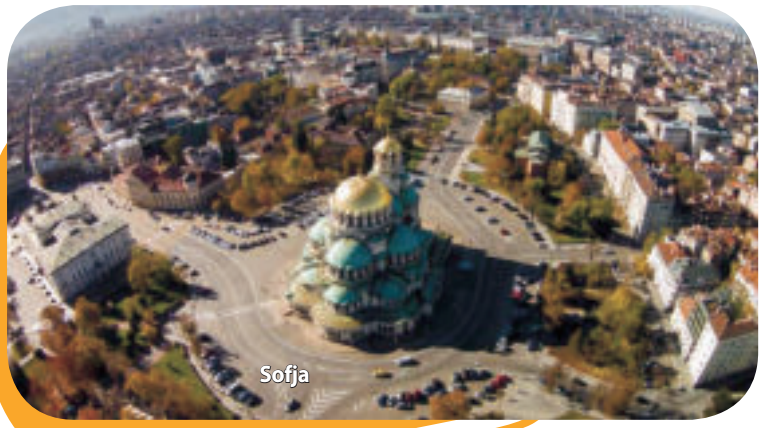

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА

Према природним, демографским и привредним одликама, Бугарска може да се подели на 5 региона и то: **Подунавље, Балкан, Софијска котлина са сливом реке Марице, Црноморско приморје** и **Родопи**. Држава је административно подељена на 28 провинција или области.

За продубљавање знања:

- Рила је највиша планина у Бугарској и на Балканском полуострву са врхом Мусала (2925 m). Богатство шума, дивљачи, извора и ледничких језера били су разлог да планина буде проглашена националним парком. Амбијентални услови и велики број снежних дана на Рили омогућују развој зимског и других врста туризма.
- Познате и атрактивне вредности за посету Бугарској.

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Црно Море	Албена	Рилски Манастир	Софија
Рила	Созопол	Роженски Манастир	Варна
Пирин	Несебар	Стар Пловдив	Бургас
Родопи	Банско	Асенови тврдини	Стара Загора

За проверу стеченог знања:

- Какве су климатске карактеристике Бугарске?
- Које Бугарске реке припадају Егејском Сливу?
- Која су природна богатства Бугарске?
- Које су привредне гране развијене у Бугарској?

Задаци са применом ИКТ:

- Истражи и сазнај више о туристичком значају Риле, Пирина и Родопских планина у Бугарској.
- Прати приобалну линију Црног мора и направи листу већих летњих туристичких места!

ГРЧКА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Олимп, Атина, Спарта, Теба, Крит... – Која су твоја предзнања?*

Име	Грчка
Главни град	Атина
Површина (km²)	131.957
Број становника	10.950.000
Уређење	република
Службени језик	грчки

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Грчка обухвата најјужнији део Балканског полуострва. Она је острвска и полуострвска земља. На северу се граничи са Републиком Северном Македонијом, на истоку са Турском, а на западу са Албанијим. Са запада Грчку запљускују воде Јонског мора, са јужне стране воде Средоземног мора, а са источне стране воде Егејског мора.

Грчка има **повољан географски положај** зато што је са три стране опкољена морима која је повезују са осталим поморским земљама.

Разуђеност обале Грчке је међу највећима у Европи, са преко 13.000 km приобалне линије и преко 1400 острва. Ту се срећу и велики број **полуострва, залива, канала,** као и острвских група **- архипелага**. Најпознатија полуострва су **Халкидики, Атика** и **Пелопонез**, који је са **Коринтским каналом** претворен у острво. Најпознатији заливи су **Солунски, Коринтски, Орфански залив** и остали. Најпознатија острва су **Крит, Крф, Евбеја, Тасос** и остала. Ове групе се налазе у Егејском мору. По природним карактеристикама Грчка је балканска, полуострвска, приморска и острвска земља.

Рељеф Грчке је претежно планински. Главне планинске венце чине Грамос и Пинд на Северу Грчке, затим Парнас у средњој Грчкој и Тајгет на Пелопонезу. Највиша планина у Грчкој је Олимп (2917 m). Планине у Грчкој су сиромашне шумама, а само на некима од њих постоје планински пашњаци. Таква је област **Епир** у западној Грчкој. Низије захватају 20 % рељефа Грчке. Оне су мале по површини и налазе се на полуострвима Грчке. Низије се налазе у северном делу, а то су **Солунска** и **Серска низија.** Кроз ове низије теку доњи токови река **Вардара, Струме и Бистрице.** Осим њих јужно од Олимпа налази се **Тесалија.** Она спада међу најплодније низије у Грчкој.

Највећи простор Грчке територије има **средоземну климу**, на планинама влада планинска клима, а у Северној Грчкој измењена средоземна клима. Најпознатије реке које теку територијом Грчке су: **Вардар, Струма, Марица, Места, Бистрица** и др.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Највећи број становника у овој земљи сачињавају Грци (95 %), који су опредељени као православни хришћани.

Плажа Кукунарис на острву Скијатос

Привреда се ослања на туризам, риболов, трговину и пољопривреду. Од пољопривредних култура у низијама се највише узгајају пшеница и јечам, а од индустријских памук, сунцокрет, дуван и др. У острвском делу Грчке се највише узгаја јужно воће (маслина, лимун, поморанџа, мандарина, смоква, грожђе и др). Индустрија је у развоју. Предњаче прехрамбена индустрија и индустрија коже.

Графикон 2: Заступљеност привредних активности у Грчкој.

Туризам је веома значајна привредна грана у Грчкој. Топла клима и дуге пешчане плаже привлаче велики број туриста из земаља средње и северне Европе. У спољашњој трговини, Грчка извози јужно воће, а увози машине, руду, нафту и *др.*

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА

Регионално, у Грчкој се издвајају **северна Грчка, средња Грчка, Пелопонез** и **острвска Грчка.**

Атина

За продубљавање знања:

- Ради брже водне комуникације између Егејског и Јонског мора 1893. је прокопан Коринтски канал (6,3 km) код града Коринт. Тако је полуострво Пелопонез одсечено као острво од остатка Грчке.
- Санторини је мање острво (73 km^2) у Егејском мору као остатак великог вулкана који је био активан у старој ери.
- Познате и атрактивне вредности за посету Грчкој:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Олимп	Кавала	Делфи	Атина
Халкидики	Калитеа	Партенон	Солун
Пелопонез	Ханиоти	Акрополис	Патра
Крит	Лептокарија	Метеори	Волос
Темпи	Парга	Микена	Лариса

За проверу стеченог знања:

- Од каквог је значаја Средоземно море за Грчку?
- Које се грчке реке уливају у Егејско море?
- Које се пољопривредне културе негују у Грчкој?

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи софтверски и сазнај којих пет острва су по површини највећа у Грчкој!
- Погледај обалску линију полуострва Халкидики (Google Map) и направи листу већих летњих туристичких места!

СРБИЈА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Златибор, Калемегдан, Београд, Шумадија... – Која су твоја предзнања?*

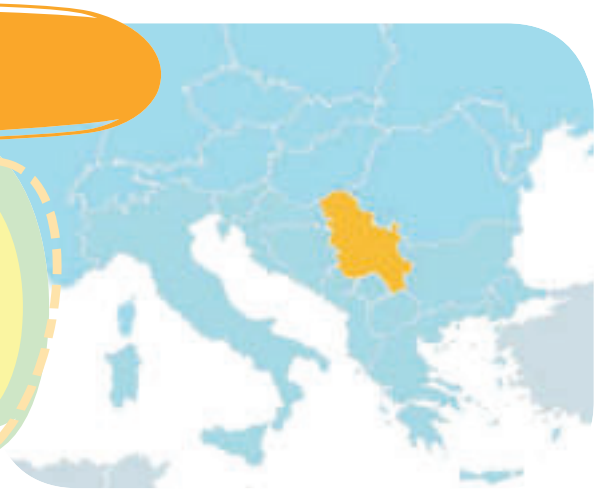

Име	Србија
Главни град	Београд
Површина (km²)	77.474
Број становника	7.200.000
Уређење	република
Службени језик	српски

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Србија обухвата средњи део Балканског полуострва. На северу се граничи са Мађарском, на истоку са Румунијом и Бугарском, на југу са Р. Северном Македонијом и Косовом, на западу са Републиком Хрватском, Републиком Босном и Херцеговином и Црном Гором. У овим границама захвата површину од 77.474 km^2. Србија нема излаз на море. Али и поред тога има повољан географски положај. Кроз њену територију пролази **Моравска долина** која се на југу надовезује на Вардарску, а на истоку на **Нишавско-маричку долину.** Кроз ове долине пролазе путне и железничке комуникације које су од међународног значаја. Река Дунав, као пловна саобраћајница, повезује Србију са свим подунавским земљама.

Рељеф Србије је разнолик. Он се састоји од неколико природне целине и то: **планине, низије и котлине.** У западном делу Србије протежу се веначне планине динарског планинског предела. Најпознатије међу њима су Златибор, Тара и др. У централном и југоисточном делу Србије протежу се планине родопског планинског предела (српско-македонска маса). То су громадне планине које немају одређени правац протезања. Најпознатије су **Јастребац, Бесна кобила, Чемерник** и др. У источном делу протежу се планине карпатско-балканског предела. То су веначне планине богате пашњацима, шумама и рудама. Најпознатије од њих су: **Стара планина, Мироч, Дели Јован** и др. Најпознатија низија у Србији је **Панонска низија.** Она се протеже северно од река Дунава и Саве и представља житницу Србије. Најпознатије висоравни су **Пештер** и **Стари Влах**, а најпознатије котлине су **Нишка** и **Лесковачка.**

Клима у Србији је претежно умерено-континентална. Такође, срећу се и други климатски типови.

Реке у Србији припадају двема морским сливним подручјима: **црноморско** и **егејско.** Највеће је црноморско сливно подручје. Све воде у њега доноси река Дунав. Ова река протиче кроз Србију у дужини од 588 km и представља најзначајнију реку за речни саобраћај и наводњавање, а има и хидроенергетску моћ. У Ђердапској клисури се снага реке Дунав користи за добијање електричне енергије. У Србији река Дунав прима притоке: **Саву, Тису, Тамиш, Велику Мораву, Тимок** и др.

Златибор

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Осим Срба, етнички састав Србије сачињавају Мађари, Румуни, Црногорци, Бугари, Хрвати, Руси, Македонци и остали.

Од енергетских извора, Србија поседује: **камени угаљ, мрки угаљ, лигнит, хидроенергију** и **мање изворе нафте**. Од руда поседује бакар (Бор и Мајданпек) и др. Србија је пољопривредна земља. Пољопривреда је најразвијенија у Панонској низији, Поморављу и Шумадији. Од житарица се највише гаје **пшеница** и **кукуруз** а од индустријских култура **сунцокрет, шећерна репа, уљана репица, лан, конопље** и др. Индустрија у Србији је у развоју. Од индустријских грана развијена је **прехрамбена индустрија** у Војводини (Зрењанин, Суботица, Кикинда и др.). **Машинска индустрија** је развијена у Нишу, Крагујевцу, Смедеревској Паланци, Београду, Земуну и Новом Саду. **Аутомобилска индустрија** је развијена у Крагујевцу и Прибоју на реци Лим, а **текстилна** у Лесковцу, Врању и осталим градовима. Центри **петрохемијске индустрије** су: Нови Сад и Панчево, а **хемијске** Шабац, Бор и итд.

Београд

Туризам је значајна грана у привреди Србије. Најзначајнији је планински туризам на **Златибору** и **Копаонику**, као и бањски у **Нишкој, Врањској, Врњачкој** бањи и другим бањама.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Србија може да се подели на шест регија: **Војводина, Београдска регија, западна Србија, Шумадија, јужна Србија** и **источна Србија**.

Графикон 3: Заступљеност привредних активности у Србији

За продубљавање знања:

- Власинско Језеро је једна од најлепших вештачких акумулација у Србији. Налази се на 1280 метара надморске висине, опкољено цветним ливадама, боровом и брезовом шумом. У водама језера се налази ретка природна појава – пливајућа острва. То су тресетна острва од земље и распаднутих биљака на којима је порасло дрвеће. Кад дува ветар острва мењају положај. Законом су заштићена као споменици природе.

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Копаоник	Златибор	Стари Рас	Београд
Каноњ Увац	Врњачка Бања	Голубци	Нови Сад
Ђавоља варош	Соко Бања	Споменик, Авала	Ниш
Ђердапска клисура	Пролом Бања	Лепенски Вир	Сомбор
Тара	Власина	Петроварадин	Крагујевац

За проверу стеченог знања:

- Зашто Србија има повољан географски положај иако нема излаз на море?
- Које веће притоке Дунав прима у Србији?
- Наброј рељефне целине Србије!

Задаци са применом ИКТ:

- Уз помоћ компјутерске технологије истражи и сазнај, који су градски регионални центри и у којим српским насељима живи македонско становништво?

АЛБАНИЈА И КОСОВО

АЛБАНИЈА

Име	Албанија
Главни град	Тирана
Површина (km²)	28.748
Број становника	3.000.000
Уређење	република
Службени језик	албански

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Драч, Скадар, Скендербег, Приштина... – Која су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Албанија се налази у западном делу Балканског полуострва. Копнена граница ове државе је са Црном Гором, Косовом, Републиком Северном Македонијом и Грчком. На западу излази на Јадранско Море. У овим границама Албанија захвата површину од 28.748 km².

Рељеф Албаније је претежно планински. У том погледу, Албанија може да се подели на два дела и то, **приморски део** на западу, који је углавном низак и мочваран и висок **планински део**, на истоку. Планине у Албанији припадају Динарској и Шарској планинској групи. Најпознатије међу њима су планине **Проклетије, Паштрик, Кораб, Дешат, Јабланица** и др.

Клима у Албанији је средоземна у приморском делу, а у планинској области се осећају умерено-континентална и планинска клима.

Реке се уливају у Јадранско море. Најпознатије реке су: **Дрим, Бојана, Војуша, Шкумба** и **Семени.**

Тирана

Графикон 4: Верска структура становништва

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво ове земље сачињавају Албанци (95 %) који су посебан индоевропски народ муслиманске, православне и католичке припадности. У Албанији живе и **Грци**, као и **Македонци,** у области **Мала Преспа** и **Голо Брдо**. Главни град државе је **Тирана**. Од рудних богатстава Албанија је богата налазиштима **хромне руде, боксита, бакарне** и **железне руде** као и **нафте.**

Пољопривреда је основна привредна активност у Албанији. Највише се одгајају житне културе, маслине, поморанџе, грожђе и дуван. Индустрија је у развоју, а од индустријских грана најразвијеније су текстилна, прехрамбена и дрвна индустрија. Највећи прогрес је у последње време доживео туризам.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално, држава се дели на две регије: **приморско-низијску** и **котлинско-планинску.** Административно је подељена на 12 округа.

КОСОВО

Име	Косово
Главни град	Приштина
Површина (km²)	10.908
Број становника	1.733.872
Уређење	република
Службени језик	албански/српски

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Косово је најмлађа држава створена на Балканском полуострву 2008. године. На северу и истоку граничи са Републиком Србијом, на западу са Црном Гором и Албанијим, а на југу са Републиком Северном Македонијим. У овим границама Косово, обухвата површину од 10.908 km^2 и на том простору данас живи преко 1,7 милиона становника. Главни град државе је **Приштина**.

Рељеф Косова чини планинско и равничарско земљиште. Равничарско земљиште се налази у источном и западном делу републике. То је **Косово поље** на истоку и **Метохија** на

Призрен

Призрен је град на северним падинама Шар планине, у близини границе са Албанијом и Македонијом. То је центар истоимене општине у Призренском округу. У време Византије, Призрен је био значајно регионално седиште и у то време у њему су изграђене тврђаве Дрвенград и Вишеград које су познате под именом, Призренски горњи град. У њему се налазило седиште византијске епископије. Старо име Призрена је Приздријана.

западу. Косово је опкољено великим бројем планина. Најпознатије су **Копаоник** у северо-источном делу, **Шар планина и Скопска Црна Гора** на југу, а на западу **Проклетије** и **Паштрик**.

Реке на Косову припадају трима морским сливовима: егејском, јадранском и црно-морском. Егејском сливу припада река **Лепенац**, јадранском река **Бели Дрим**, а црноморском сливу реке **Ибар** и **Баначка Морава**.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Највећи број становништва на Косову су Албанци (88 %), затим Срби (7 %) и остали (5 %). Косово је претежно пољопривредна земља. Од пољопривредних култура се највише узгајају повртарске културе, грожђе и др. Од рудног богатства, Косово има више рудника угља (пета земља на свету по резервама лигнита), затим руде олова и цинка и др. Најзаступљеније индустријске гране су метална, дрвна, текстилна и др.

Графикон 5: Највеће резерве угља-лигнита у свету (у милијадама тона)

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално, Косово се дели на две регије, Косово и Метохију, док је административно држава подељена на седам округа са 38 општина.

За продубљавање знања:

- Кањон реке Мируше у Косову је уникатан природни споменик. Ширине је 3-6 метара, а висине долинских страна су и до 200 метара. Лепоту овог кањона чине слапови, водопади, брзаци и мала језера која су скаласто поређана. Кањон поседује велики туристички потенцијал.
- Познате и атрактивне вредности за посету Албанији и Косову:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Скадарско јез. (Албанија)	Драч (Албанија)	Круја (Албанија)	Тирана (Албанија)
Дримска клисура (Албанија)	Валона (Албанија)	Ѓирокастро (Албанија)	Бутринт (Албанија)
Кањон Ругова (Косово)	Сарандa (Албанија)	Берат (Албанија)	Елбасан (Албанија)
Шар Планина (Косово)	Брезовица (Косово)	Дечани (Косово)	Призрен (Косово)
Кањон Мируша (Косово)	Призрен (Косово)	Призрен стар град	Приштина (Косово)

За проверу стеченог знања:

- Од каквог је значаја Јадранско море за Албанију?
- Које реке теку кроз Албанију и Косово?
- Које привредне активности су развијене у Албанији и Косову?

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи софтверски и сазнај који се приморски градови налазе у Албанији и који су национални паркови Косова?
- Истражи каква је привредна повезаност Косова и Северне Македоније!

ХРВАТСКА И СЛОВЕНИЈА

ХРВАТСКА

Име	Хрватска
Главни град	Загреб
Површина (km²)	56.578
Број становника	4.200.000
Уређење	република
Службени језик	хрватски

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Триглав, Постојна, Бриони, Дубровник... – Која су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Хрватска се протеже у облику великог лука између Мађарске, Словеније, Босне и Херцеговине и Србије. На југозападу, Хрватска излази на **Јадранско море**. У овим границама она обухвата површину од 56.578 km². Република Хрватска је балканска, медитеранска и средњеевропска земља. Географски положај Хрватске је повољан. Излаз на Јадранско море јој омогућава повезаност водним путем са светом. Дужина јадранске обале износи преко 700 km. Обала Јадранског мора је разуђена и има много острва, полуострва, залива, канала и др. Најпознатија полуострва су **Истра** и **Пељешац**. Од залива, најпознатији је **Кварнер**, у коме леже острва **Крк, Црес** и др. Јужно од њих су већа хрватска острва: **Брач, Хвар, Корчула, Мљет, Вис** и др.

Дубровник

Рељеф Хрватске се дели на низијски у северној половини где се протежу пространства **Панонске низије** са областима **Северна Барања** и планински у југозападном и приморском делу. То су: **Велика и Мала Капела, Велебит, Динара** и др.

Клима је у приморју средоземна. На планинама је планинска, а у Панонској низији је умерено-континентална.

Табела 2:
Национални паркови у Хрватској

НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ	
Бриони	Пакленица
Корнати	Плитвичка језера
Крка	Рисњак
Мљет	

Реке у Хрватској отичу у два морска слива. Црноморском сливном подручју припадају реке **Дунав, Сава, Драва** и друге. Јадранском сливном подручју припадају реке **Цетина, Крка** и др.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Хрватску насељава више од 4 милиона становника. Становништво сачињавају Хрвати (90 %), Срби (5 %), Словенци, Италијани и др. Већина становника у Хрватској је католичке вероисповести.

Привреда у Хрватској се највише ослања на **трговину** (38 %), **туризам** (22 %) и **индустрију** (20 %). Најпосећенија туристичка места су Дубровник, Сплит, Задар, Пореч, Опатија, Пула, Плитвичка језера, острво Хвар, Црес, Крк итд. Најважније индустријске гране су текстилна, прехрамбена и бродоградња. Пољопривреда у хрватској економији има учешће од 7 %. Од култура се највише узгајају житне, индустријске културе и грожђе.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално, држава се дели на три регије: **приморску, планинску и низијску.** Административно је подељена на 20 територијалних јединица – жупанија.

Слапови Крке

Задар

СЛОВЕНИЈА

Име	Словенија
Главни град	Љубљана
Површина (km²)	20.273
Број становника	2.070.000
Уређење	република
Службени језик	словеначки

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Словенија се на северу граничи са Аустријом, на истоку са Мађарском, на југу са Хрватском, на западу са Италијом и излази на Јадранско море. У овим границама она обухвата површину од 20.273 km². Словенија има повољан географски положај. Она је **балканска, медитеранска** и **алпска** држава. Повољан положај има захваљујући Јадранском мору, које је од великог значаја.

Рељеф Словеније је претежно планински. У њеном северозападном делу се протежу источни венци **Алпа**. Од њих се одвајају венци **Караванки** и **Јулијских Алпи**, са највишим врхом

Триглав

Пиран

Постојнска јама

Триглав (2864). У источном делу Словеније налазе се ниске планине **Козјак, Похорје** и **Словенска Горица**, а на западу: **Трновски Гозд, Нанос** и **Снежник**. Међу планинама се протежу простране котлине. Најпознатије су **Љубљанска, Мариборска, Целјска котлина** и друге.

У Словенији су карактеристична четири климатска типа и то **средоземна, континентална, умерено-континентална** и **планинска клима.**

Реке у Словенији су део два слива, **црноморског** и **јадранског слива.** У црноморски слив се уливају реке **Сава, Драва** и **Мура**, а у јадрански река **Соча**. Ове реке имају значајан хидроенергетски потенцијал и на њима је изграђено више хидроцентрала. У Словенији а поготову у подножју Триглава леже ледничка језера, **Бледско** и **Бохињско језеро**, која својом околином и лепотом привлаче велики број туриста.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Становништво Словеније сачињавају претежно **Словенци** (83 %), затим Италијани, Хрвати, Срби, Македонци и други. Најзаступљенија је католичка вероисповест. Словенија је најразвијенија земља на Балкану, а према годишњем расту економије је међу првим земљама у Европи. Од индустријских грана које учествују са 25 % у државној економији, најразвијеније су **металска** (Љубљана), **аутомобилска** (Марибор), **електроиндустрија** (Крањ и Велење), **хемијска** (Ново Место), **текстилна** (Мурска Собота), **дрвна и**

Постојнска јама – пећински систем, дугачак је 20,5 km, и налази се код града Постојна. Представља други по величини овакав систем у Словенији и једно је од најпосећенијих места у земљи. Јама је настала од реке Пивке. У пећини је 1872. године постављена железница за посетиоце и разгледање унутрашњости. У почетку су туристички воз гурали сами водичи, али почетком 20. века гурање је заменила гасна локомотива. 1884. године у пећини је постављено електрично осветљење, прво у земљи, чак и пре Љубљане.

прехрамбена. Велика пажња је посвећена пољопривреди и сточарству у Словенији и поред тога што пољопривреда има мали удео у економији (3 %). **Туризам** заузима значајно место у привреди ове земље. Најразвијенији је на јадранском приморју (**Порторож, Пиран, Копер** и др.), на Алпима (**Планица** и **Крањска Гора**), на **Бледском** и **Бохињском језеру**. Велики број туриста привлаче и јаме и пећине. Међу њима је најпознатија **Постојнска јама**, која је једна од најлепших у Европи. Словенија извози индустријску робу, а увози пољопривредне производе, нафту и руде.

Графикон 6: Заступљеност привредних активности у Словенији

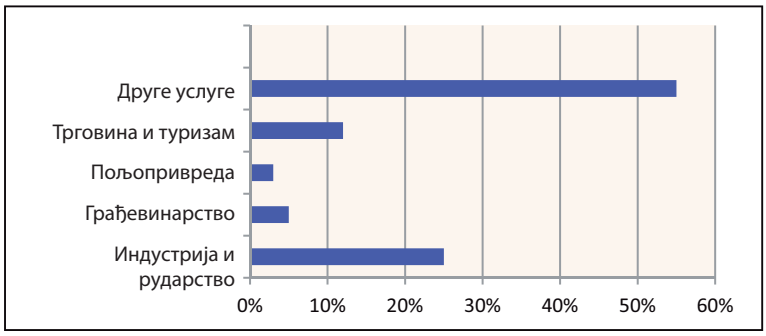

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално, Словенија се дели на четири регије: **алпску, динарску, низијску и приморску.** Административно је још из времена Хабзбуршке монархије подељена на осам регија.

За продубљавање знања:

- Језеро Врана на острву Црес је најпровидније језеро на Балкану (24 метара), пре Охридског језера са провидношћу од 21,5 метара. Истовремено представља **криптодепресију,** односно, његово дно лежи 60 метара испод нивоа мора, док се површина језера налази на нивоу мора.
- Постојнска јама је дуга 20 km, а настала је од реке Пивке, која је понорница. Уређена је за туристичке посетиоце у дужини од 5 km. Поред спектакуларног пећинског накита, јаму красе посебни куриозитети – људска рибица.
- Познате и атрактивне вредности за посету Хрватској и Словенији:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Плитвичка језера	Дубровник	Диоклецијанова палата	Загреб
Хвар	Шибеник	Стари Дубровник	Ровињ
Мљет	Пореч	Пулска арена	Пула
Вранско језеро	Сплит	Шибенска катедрала	Задар
Триглав (Словенија)	Копер (Словенија)	Плоштад, Пиран (Словенија)	Љубљана (Словенија)
Бледско језеро (Словенија)	Рогла (Словенија)	Предјамски замак (Словенија)	Марибор (Словенија)
Постојнска јама (Словенија)	Блед (Словенија)	Костањевички замак (Словенија)	Целје (Словенија)

За проверу стеченог знања:

- Од каквог је значаја Јадранско море за Хрватску и Словенију?
- Која су најпознатија туристичка места у Хрватској и Словенији?
- Које индустријске гране су развијене у Хрватској и Словенији?

Задаци са применом ИКТ:

- Уз помоћ софтвера (Google Map), сазнај и направи листу највећих острва и приморских градова у Хрватској!
- Истражи и направи мини пројекат о једном од националних паркова у Хрватској или о Постојнској јами у Словенији!

ЦРНА ГОРА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

ЦРНА ГОРА

Име	Црна Гора
Главни град	Подгорица
Површина (km²)	13.812
Број становника	622.000
Уређење	република
Службени језик	црногорски

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Ловћен, Дурмитор, Будва, Баш-чаршија... – Која су твоја предзнања*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Црна Гора се као балканска држава граничи са Србијом на северу, Косовом и Албанијом на истоку и Босном и Херцеговином на западу. Са својом јужном границом Црна Гора излази на Јадранско море, што јој даје повољан географски положај. Са унутрашњим делом Балканског полуострва повезана је са више аутопутева и железничком пругом Београд – Бар.

У погледу **рељефа** Црне Горе постоје три карактеристичне природне целине. То су **црногорско приморје, кречњачке планине и поља**, и **предео високих планина. Приморје** обухвата тесни појас од реке Бојане на истоку до **Кривошија** и **Боке Которске** на западу. На северу црногорског приморја све до реке Зете протеже се друга природна целина. То су **карстне** (кречњачке) планине и поља. Планине и цео простор у овој целини је огољен, безводан и стеновит. Најпознатија крашка поља су **Никшићко, Граховско** и **Цетињско** поље**.** Трећа природна целина је предео **високих планина**. Све планине у овој целини имају висину од преко 2000 метара и у прошлости су биле покривене ледницима. То су **Дурмитор, Сињајевина, Бјеласица, Комови, Проклетије** и др..

У Црној Гори су заступљена три **климатска типа** и то **средоземна** (на приморју), **измењена средоземна** (уз речне долине) и **планинска клима**.

Реке у Црној Гори припадају двама морским сливним подручјима. То су јадранско и црноморско сливно подручје. У Јадранско море се улива река **Бојана,** која истиче из Скадарског језера. Црноморском сливном подручју припадају реке **Пива, Тара, Лим** и др.. Ове реке имају велики хидроенергетски потенцијал зато што су брзе и имају много кањонских долина. Осим **Скадарског језе-**

Дурмитор је планински масив и национални парк на северозападу Црне Горе. Масив се граничи са кањоном Таре на северу, кањоном Пиве на западу и кањоном Комарнице на југу. На истоку се протеже висораван Језерска површ, на надморској висини од 1.500 m. Језерска површ има 48 врхова са преко 2.000 m а највиши је Боботов кук, са 2.522 m. Преко масива и висоравни Језерска површ пружа се 18 ледничких језера која су названа „Горске очи". Највеће од њих је Црно језеро, које је подељено на Велико и Мало Црно језеро.

ра као највећег крашког језера, Црна Гора има и ледничка језера. Најпознатије међу њима је **Црно језеро** на **Дурмитору**, **Биоградско** на **Бјеласици** и **Плавско језеро** под **Проклетијима**.

Табела 3:
Национални паркови у Црној Гори

НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ	
Дурмитор	Скадарско Језеро
Биоградска Гора	Проклетије
Ловћен	

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Црна Гора је ретко насељена земља. Становништво сачињавају **Црногорци, Срби, Бошњаци, Муслимани, Албанци** и др. Службени језик је **црногорски**, међутим велики део становништва се изјаснило да користи **српски језик**. Већина припада **православној** вероисповести. Главни политички и културни центар је **Подгорица**. Највећи привредни допринос имају **услужне делатности** (73 %), **индустрија** (17 %) и **земљорадња.** Центри дрвне и металске индустрије су Никшић, Подгорица, Цетиње и Беране. Туризам је најзначајнија привредна грана у Црној Гори. Око један милион туриста годишње посети црногорско приморје и то **Херцег Нови, Сутоморе, Тиват, Будву, Свети Стефан, Улцињ** и др.

Графикон 7: Графикон етничког састава Црне Горе (%)

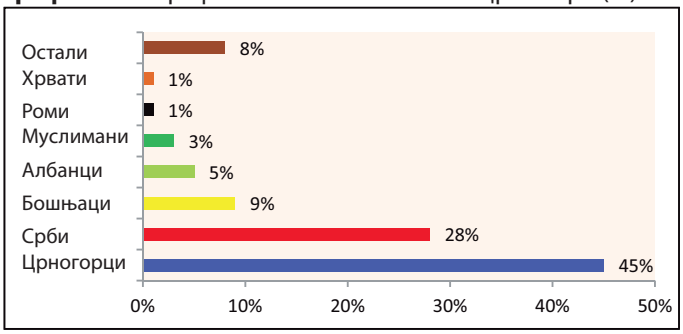

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално, Црна Гора је подељена на **приморски** и **планински** део, док је административно подељена на 21 општину.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Име	Босна и Херцеговина
Главни град	Сарајево
Површина (km²)	51.197
Број становника	350.3000 (3.503 000)
Уређење	савезна република
Службени језик	бошњачки, српски, хрватски

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Босна и Херцеговина обухвата југозападни део Балканског полуострва. На истоку се граничи са Србијом и Црном Гором, а на северу и западу са Хрватском. Само један мали део територије Босне и Херцеговине излази на Јадранско море. У овим границама, Босна и Херцеговина обухвата површину од 51.197 km² и има преко 3,5 милиона становника. Босна и Херцеговина има повољан географски положај зато што излази на Јадранско море. Ово јој отвара пут према другим поморским земљама.

Рељеф Босне и Херцеговине је претежно **планински.** Највећи простор њене територије чине планине које припадају динарској планинској групи. Средње и високе планине се протежу у југозападном делу, а то су: **Чврсница, Прењ, Бјелашница, Зеленгора, Лелија, Динара, Цинцар, Голија, Виторог, Грмеч** и друге. Ниске планине се налазе у се-

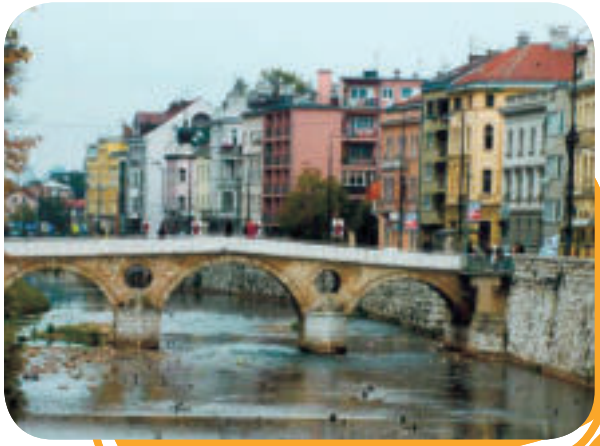

Сарајево

верном делу. Низијско земљиште у Босни и Херцеговини се налази у северном делу ове републике, тачније у долини реке Саве са њеним јужним притокама. Карактеристично за рељеф ове земље свакако су и крашка поља, **Гламочко, Дувањско, Ливањско** и др.

Клима у Босни и Херцеговини је претежно **умерено-континентална**, а у долини реке Неретве осећа се утицај средоземне климе. На вишим планинама је заступљена планинска клима.

Реке у Босни и Херцеговини припадају двама морским сливним подручјима: **црноморском и јадранском**. У црноморско сливно подручје све воде из Босне и Херцеговине доноси река Сава. Највеће притоке ове реке су **Уна, Врбас, Босна** и **Дрина**. Јадранском сливном подручју припада река **Неретва**.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА У Босни и Херцеговини живи више народа. Најбројнији су Бошњаци, Срби, Хрвати и остали. Верски састав чине **муслимани, православци и католици.** Привреда у Босни и Херцеговини заостаје иза већине европских земаља. Потенцијал лежи у рудним богатствима **гвожђа, угља, боксита** и **соли.** Развијене индустријске гране у Босни и Херцеговини су метална, машинска, хемијска и електроиндустрија. Индустријски центри су **Зеница, Бања Лука, Тузла, Сарајево** и др.

Графикон 8: Етнички састав становништва у БиХ

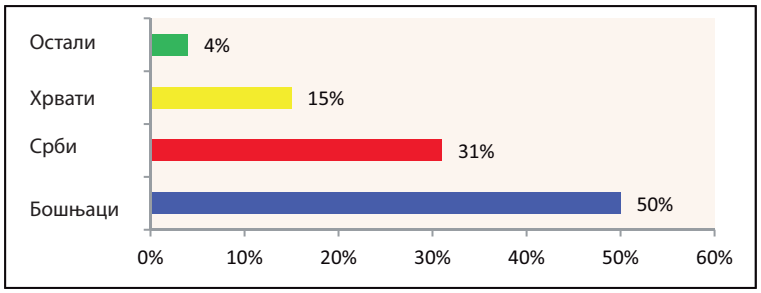

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА. Дејтонским мировним споразумом из 1995. године, Босна и Херцеговина је подељена на три дела: **Федерација БиХ** насељена Бошњацима и Хрватима, **Република Српска** насељена Србима и независни округ **Брчко.**

За продубљавање знања:

- Залив Бока Которска је бисер црногорског приморја. Дужина обалне линије је 33 km, између планина Орјен и Ловћен. Атрактивност залива допуњују биљни свет и туристичка насеља Котор, Рисан, Пераст и Тиват.
- Национални парк Сутјеска у БиХ познат је и као „Парк херојства и победе". Лепоту парка допуњавају прашума Перучица и водопад Скакавац.
- Познате и атрактивне вредности за посету Црној Гори и БиХ:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Бока Которска	Будва	Ловћенски маузолеј	Подгорица
Биоградско језеро	Свети Стефан	Манастир Острог	Цетиње
Дурмитор	Херцег Нови	Стари Град, Котор	Никшић
Сутјеска (БиХ)	Неум (БиХ)	Мост, Вишеград (БиХ)	Сарајево
Јајце, водопади (БиХ)	Јахорина (БиХ)	Мостар (БиХ)	Мостар (БиХ)
Козара (БиХ)	Травник (БиХ)	Острожац, замак (БиХ)	Бања Лука (БиХ)

За проверу стеченог знања:

- Које су високе планине у Црној Гори и БиХ?
- Која ледничка језера се налазе у Црној Гори?
- Која крашка поља се налазе у Црној Гори?
- Који је етнички састав становништва у БиХ?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу софтвера (Google Map) сазнај и направи листу 10 највећих градова у БиХ и 10 приморских туристичких места у Црној Гори!

АПЕНИНСКО ПОЛУОСТРВО

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Римска вучица, Азури, Папа... – Која су твоја предзнања?*

ИТАЛИЈА, САН МАРИНО И ВАТИКАН

ИТАЛИЈА

Име	Италија
Главни град	Рим
Површина (km²)	30.1340
Број становника	60.500.000
Уређење	република
Службени језик	италијански

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Италија се налази на Апенинском полуострву и има повољан географски положај. Са три стране је опкољена водом **Јадранског, Јонског, Средоземног, Лигуријског** и **Тиренског мора**. На северу у регији Алпа граничи се са државама Аустријом и Швајцарском, на западу са Француском, а на истоку са Словенијом. У склопу Италије налазе се два велика острва: **Сицилија и Сардинија.**

Рељеф Италије је претежно **планински.** У северном делу се налазе Алпи, а дужином целог полуострва простиру се **Апенини**, у дужини од преко 1000 km. У северозападном делу простире се низија **Ломбардија.**

Клима у Италији је претежно **средоземна**, а на Алпима, планинска.

Реке у Италији су кратке и уливају се у Јадранско и Тиренско море. Најпознатије од њих су **По и Тибар.** Од језера, највећа су **Комо, Гарда** и **Маџоре.**

Топографска карта Италије

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у овој држави чине Италијани (91 %), Французи, Аустријанци, Словенци и остали. Службени језик је италијански, а највећи део становништва је католичке вероисповести (75 %). Италија је високо развијена индустријска и аграрна земља. Чланица је осам најразвијенијих земаља у свету **(Г8).** Пољопривреда је највише развијена у Ломбардијској низији. Италија је водећа земља у свету у производњи грожђа и вина, маслина, јабука,

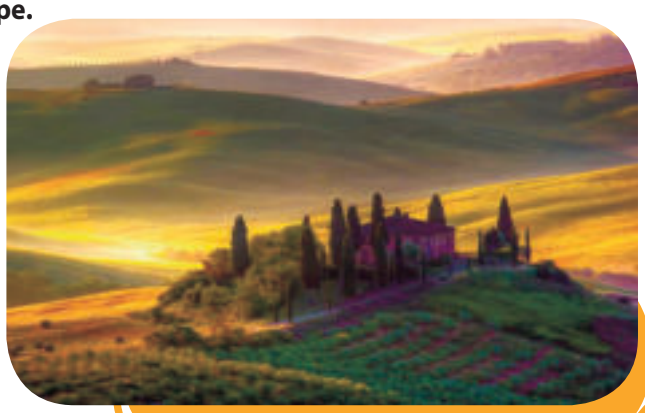

Тоскана

поморанџи, лимуна, крушака и брескви. Најразвијеније индустријске гране: **аутомобилска, машинска, хемијска, петрохемијска, бродоградјевинска** и **електроиндустрија. На** туризам отпада 10 % привреде. Пријатна клима, многобројни културно-историјски споменици, као и дужина морске обале (преко 6.600 km) чине је привлачном за туристе. Најатрактивнији туристички градови су **Рим, Венеција, Милано, Фиренца** и **Пиза.** Туристичку атракцију Италије увећавају и живи вулкани **Везув, Етна, Вулкано** и **Стромболи,** због којих долази велики број туриста. Планински туризам је развијен на Алпима, а посебно на ледничким језерима.

Табела 4: Пет највећих италијанских градова

Град	Регија
1.Рим	Лацио
2.Милано	Ломбардија
3.Напуљ	Кампања
4.Торино	Пијемонт
5.Палермо	Сицилија

Рим

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Италија је подељена на 20 регија, од којих пет имају аутономни статус.

Табела 5: Аутомобилска индустрија у Италији

АУТОМОБИЛСКЕ МАРКЕ		
Алфа Ромео	Фиат	Ланча
Масерати	Ферари	Ламборџини

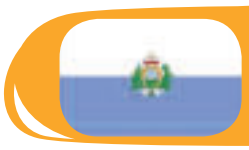

САН МАРИНО

Име	Сан Марино
Главни град	Сан Марино
Површина (km²)	61,2
Број становника	33.300
Уређење	република
Службени језик	италијански

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Држава Сан Марино се налази у источном делу Апенинског полуострва. То је **енклава**, односно земља са свих страна опкољена једним суседом. Ова држава обухвата простор брдовито-планинског дела планине Монте Титано. Сан Марино обухвата површину од 61,2 km² и на том простору данас живи преко 33.000 становника. Главни град државе је Сан Марино који има **средоземну климу.** Она се одликује топлим летима и влажним умереним зимама.

Сан Марино

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у држави чине Сан Маринци 85 % и Италијани 15 %, а католичка религија је доминантна. По свом државном уређењу Сан Марино је **република.** Најуносније делатности су банкарство и производња вина и сирева. Ипак, најзначајнија пољопривредна грана у Сан Марину је туризам од ког се остварују највећи приходи у држави. Државу годишње посећује преко 2 милиона туриста. Територијално је подељена на 8 општина.

ВАТИКАН

Име	Ватикан
Главни град	Ватикан
Површина (km²)	0,44
Број становника	1.000
Уређење	изборна монархија
Службени језик	италијански, латински

Ватикан

Ватикан је најмања држава са површином од 44 хектара и сталном популацијом од 1.000 становника. Налази се у главном граду Италије – Риму, на десној обали реке Тибар. Ватикан је верски центар и седиште Римокатоличке цркве. Највећи приходи у држави се остварују од продаје поштанских марака и сувенира, као и од посета великог броја туриста културним знаменитостима ове земље као што су: базилике, капеле, музеји и остало.

За продубљавање знања:

- Рим је један од старијих европских градова, формиран 753 године пре наше ере. Симбол је римске и европске културе. Мноштво културних споменика, као Колосеум и Форум, издиже га на треће место посећености у Европи.
- Вулкан Везув се налази поред Напуљског залива у Италији. Кроз историју, често је био узрочник великих материјалних штета и људских жртви. Вулкански пепео из ранијих ерупција на Везуву пронађен је на Балкану, чак и у нашој земљи. У 20. веку су забележене три ерупције: 1906., 1929. и 1944. године.
- Познате и атрактивне вредности за посету Италији и Сан Марину:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Гарда језеро	Рим	Колосеум	Милано
Комо језеро	Венеција	Римски форум	Торино
Доломити	Фиренца	Помпеја	Бари
Острво Капри	Сан Ремо	Херкуланум	Трст
Монте Титано (С. Марино)	Сан Марино	Гуаита (С. Марино)	Догана (С. Марино)

За проверу стеченог знања:

- На која мора излази Италија?
- Која ледничка језера се налазе у Италији?
- Према којој привредној грани је Италија водећа у свету?
- Какво државно уређење има Ватикан?

Задаци са применом ИКТ:

- Употреби софтверску алатку и сазнај која је највећа дужина и ширина италијанске државне територије!
- Истражи и уради мини пројекат о италијанским регијама, са њиховим регионалним градским центрима и основним делатностима по којима су познате (вежба је прикладна за рад у пару)!

ПИРИНЕЈСКО ПОЛУОСТРВО

ШПАНИЈА, ПОРТУГАЛ И АНДОРА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Корида, Ибица, Барселона... – Која су твоја предзнања?*

ШПАНИЈА

Име	Шпанија
Главни град	Мадрид
Површина (km²)	505.990
Број становника	46.773.000
Уређење	монархија
Службени језик	шпански

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Шпанија је највећа држава на Пиринејском полуострву. Копнену границу има само са Француском на северу и са Португалом на западу. На северу и западу је ограничена водама Атлантског океана, а на југу и истоку са Средоземним морем. У овим границама Шпанија обухвата површину од 505.990 km² и на том простору живи преко 46 милиона становника. Шпанија има изузетно повољан географски положај. Преко Атлантског океана, она се повезује са свим другим океанима света. Осим тога, она је најближа континенту Африка. Од њега је удаљена само 14 km код **Гибралтарског мореуза.** Шпанији припадају

Кадиз – Андалузија

Кадиз, чувени град Андалузије, најстарији је и један од најлепших градова на Иберијском полуострву. Зграде у старом језгру су сачуване, са прелепим фасадама и предугом историјом. За Кадиз кажу да је међу најстаријим градовима у Европи, а у сваком случају је најстарији на Иберијском полуострву. Стар је више од три хиљаде година. Ова значајна лука са 157.000 становника налази се у Андалузији, на обали Атлантског океана.

Балеарска острва у Средоземном мору и **Канарска острва** у Атлантском океану.

Рељеф Шпаније је претежно планински. Од планина су најпознатије **Пиринеји, Иберијске** и **Кантабријске планине, Сијера Морена, Сијера Невада** и остале. У Шпанији постоје и низије. Оне обухватају око 10 % њене територије, а најпознатије су **Андалузија и Арагонија.**

Клима у Шпанији је **атлантска, средоземна, умерено-континентална и планинска.** У јужним деловима максималне температуре досежу до 48 °C.

Мадрид

Најдуже **реке** у Шпанији су **Дуро, Тахо, Миньо, Гвадијана** и **Гвадалкивир,** које се уливају у Атлантски океан и река **Ебро**, која се улива у Средоземно море.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у овој држави чине Шпанци (87 %) и остали (13 %). Римокатоличкој вероисповести припада 67 % становника Шпаније. Службени језик је шпански, а у употреби су још и **каталонски, баскијски и галицијски.** Шпанија је водећа земља у свету по производњи маслиновог уља, вина, пиринча, бадема и цитрусног воћа. Шпанија је пета индустријска земља у Европи. Најразвијеније индустрије су **машинска, бродограђевинска, хемијска** и **текстилна.** Туризам је изузетно важна грана која учествује са 11 % у привреди. Шпанија је друга најпосећенија земља на свету са преку 80 милона туриста годишње.

Графикон 9: Привреда у Шпанији

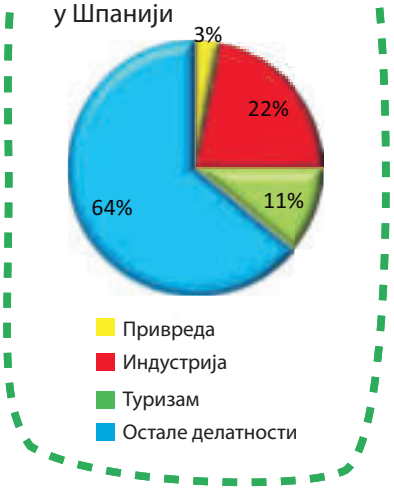

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА У Шпанији постоје четири регије: атлантска, медитеранска, централна и пиринејска. Административно, држава је подељена на 17 аутономних области и два града са аутономним статусом.

Табела 6: Шест највећих аутономних области у Шпанији

Област	Градски центар
Кастиља и Леон	Ваљадолид
Андалузија	Севиља
Кастиља Ла Манча	Толедо
Арагонија	Сарагоса
Естрамадура	Мерида
Каталонија	Барселона

Барселона

ПОРТУГАЛ

Лисабон

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Португал на северу и истоку граничи са Шпанијом, а на западу и југу са Атлантским океаном. У овим границама обухвата површину од 92.212 km² и на том простору живи преко 10 милиона становника. Португал има повољан географски положај зато што излази на Атлантски океан, који га воденим путем повезује са много поморских земаља у свету. У састав Португала улазе и острва **Мадеира** и **Азорска острва** у Атлантском океану.

Рељеф Португала поред Атлантског океана је претежно низијски, а према граници са Шпанијом – планински. Кроз Португал теку реке **Миньо, Дуро, Тахо и Гвадијана,** које се уливају у Атлантски океан.

У Португалу су заступљена два **климатска** типа: **атлантски** у северном делу и **медитерански** у јужном делу.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у овој држави чине претежно Португалци (99 %), а 97 % становништва су римокатолици. Главни град државе је **Лисабон.** Од пољопривредних култура највише се одгаја кукуруз, јечам, винова лоза, лимун, маслина, поморанџа и др. Португал је пети извозник вина у свету. Рудна богатства су **калај, волфрам** и **уранијум,** а у енергетици држава користи енергију морских таласа и сунчеве светлости. Развијене индустријске гране су бродоградња, текстилна и прехрамбена. Туризам је важна делатност у Португалу, који спада у групу 20 најпосећенијих земаља у свету.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално, држава се дели на три дела: **северна, јужна** и **острвска.** Административно, Португал је подељен на пет копнених и две острвске покрајине.

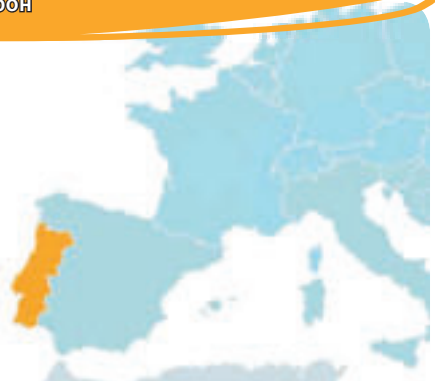

Име	Португал
Главни град	Лисабон
Површина (km²)	92.212
Број становника	10.290.000
Уређење	република
Службени језик	португалски

Табела 7: Пет највећих градова у Португалу

Град	
1. Лисабон	4. Авеиро
2. Порто	5. Фаро
3. Брага	

АНДОРА

Андора је најмања држава на Пиринејском полуострву. Граничи се само са Француском и Шпанијом. Налази се високо на Пиринејима и обухвата површину од 467 km². На том простору данас живи преко 77 хиљада становника. Клима је планинска и континентална. Престоница државе је **Андора ла Вела,** која је највиши главни град у Европи (1023 метара).

Име	Андора
Главни град	Андора ла Вељa
Површина (km²)	467,6
Број становника	77.300
Уређење	кнежевина
Службени језик	каталонски

Становништво је каталонског порекла и језика, а вероисповест католичка. Туризам је главна делатност која учествује са 80 % оствареног прихода. Годишње, Андору посећује преко 10 милиона туриста. У банкарском сектору Андора је позната као „порезни рај“ због порезних олакшица за стране држављане.

Андора ла Вела

За продубљавање знања:

- Оле, оле... – је громогласно скандирање у шпанским аренама где се на висини националног спорта одигравају традиционалне борбе биковима, назване „корида“. Кориде су исто тако туристичка атракција за стране посетиоце који имају могућност да уживо гледају борбе између тореадора и разјарених бикова.

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Коста Брава	Мадрид	Алхамбра, Гранада	Кадиз
Коста дел Сол	Барселона	Алказар, Севиља	Толедо
Балеарска острва	Мајорка	Краљевска палата, Мадрид	Саламанка
Тенерифе	Малага	Велика џамија, Кордоба	Валенсија
Кантабријске планине	Сан Себастијан	Музеј Дел Прадо	Севиља
Портимао (Поругал)	Мадеира (Португал)	Манастир Херонимо (Португал)	Лисабон (Португал)
Фурнас (Португал)	Лагос (Португал)	Баталха (Португал)	Порто (Португал)

За проверу стеченог знања:

- Које државе се налазе на Пиринејском полуострву?
- Помоћу мапе пронађи шпанске реке које се уливају у Атлантски океан!
- На чему се заснива привреда у Андори?

Задаци са применом ИКТ:

- Употреби софтверску алатку и сазнај која су најпосећенија острва и градови у Шпанији!
- Измери колика је дужина обале Португала по правој линији од најсевернији до најјужније тачке!?

УГРОЖАВАЊЕ, ЗАГАЂИВАЊЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ЈУЖНЕ ЕВРОПЕ

Уводна интерактивна дискусија:

- *Подсети се и одговори које гасове возила испуштају?*
- *Зашто је важан озон (O_3)?*
- *Шта знаш о честицама ПМ 10?*

Природни, а посебно антропогени фактори су разлог за нарушавање квалитета основних делова животне средине у Јужној Европи. Деградациони процеси немилосрдно нападају **ваздух, воде, земљу** и **живи свет.**

ВАЗДУХ Загађивање ваздуха је једна од најтежих форми деградације животне средине са директном опасношћу за опстанак органског света. Атмосфера изнад јужне Европе суочава се са више извора аерозагађења, која могу бити природног или антропогеног порекла. Антропогени извори загађивања ваздуха су многобројнији и ефективнији у том смислу и вишеструко нападају чисти ваздух путем механичког или хемијског загађивања. Најутицајнији извори у овој групи су **индустрија, саобраћај, енергетика** и **домаћинства.** Најчешће загађујуће материје су **угљен диоксид, сумпор диоскид, азот-диоскид, озон, суспендоване честице величине до 10**

Индекс загађеног ваздуха у ј. Европи (мин. 13 – макс. 98)

Табела 8: Градови са најзагађенијим ваздухом у јужној регији и уопште на континенту Европа (2018)

Град	Држава	Индекс загађења
1.Тетово	С. Македонија	97
2.Скопље	С. Македонија	83
3.Напуљ	Италија	83
4.Тирана	Албанија	79
5.Торино	Италија	74
6.Сарајево	БиХ	71
7.Барселона	Шпанија	70
8.Рим	Италија	67
9.Солун	Грчка	64
10.Милано	Италија	63

Скопље

микрометара (ПМ 10), суспендоване честице величине до 2,5 микрометара (ПМ 2.5), тешки метали и др. Према извештајима Светске здравствене организације (СЗО), регија јужне Европе има најнижи квалитет ваздуха на старом континенту, а посебно се истичу градске средине на Балканском полуострву. Међу десет најзагађенијих јужних градова, чак пет се налазе на Балкану. Као главни разлози наводе се **застарела индустријска технологија, коришћење дрва и фосилних горива за загревање у зимском периоду, застарели возни парк у саобраћају, слаба пошумљеност, непоштовање урбанистичких прописа** итд.

Индустрија је један од већих загађивача)

ВОДА Загађене воде угрожавају живот човека и опстанак биљног и животињског света. Ове воде врло негативно утичу на животну средину. Загађивање вода у јужној Европи потиче из различитих извора. Најчешће и највише воде се загађују преко отпадних вода које се испуштају из великих градова, односно рудника, фабрика, саобраћаја, чврстог отпада који се баца у речна корита и остало. Најчешћи извор **органских загађивача** су отпадне воде из **домаћинстава, сточарских фарми, индустрије** и **пољопривреде. Токсични метали** су најчешћи продукт **рударства, металуршких капацитета** и **металске индустрије.** Регија јужне Европе има озбиљно угрожене реке због ниског броја **станица за прочишћавање** тако да градске отпадне воде нетретирано завршавају у њима. Угрожење воде су на:Балкану, у јужној Италији, Португалу и Андалузији у Шпанији. За најзагађенију реку токсичним материјама индустријског порекла у јужној Европи сматра се река **Сарно** у Италији. У односу на приморски појас, регија јужне

Загађена река

Графикон 10. Заштићена површина као „национални парк“ на државним територијама јужне Европе (%)

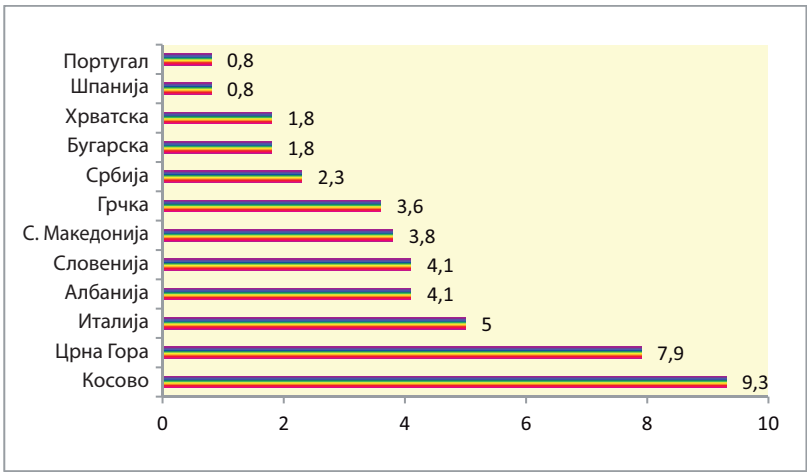

Европе може се похвалити са најчистијим морским водама на европском нивоу, а овде се истичу обале Грчке и Шпанија, које овај моменат максимално користе у туристичке сврхе.

ЗЕМЉИШТЕ Обрадиво земљиште је природно и ограничено богатство које служи за производњу хране. Заштита пољопривредног земљишта је ургентна ако се узме у обзир брзо смањење површина и њихова деградација, а за њену обнову потребне су хиљаде година. Деградација земљишта у јужној Европи дешава се због **ерозије и слабе пошумљености, проширивања насеља и привредних објеката, депоновања чврстог комуналног и индустријског отпада, интензивне пољопривреде** и др.

Дивље депоније

ОРГАНСКИ СВЕТ Биљно и животињско богатство у јужној Европи је под сталном претњом. Неке врсте су ишчезле, а велики број врста се налази пред **истребљењем.** Највећа претња за опстанак живог света је проширавање насеља, индустрија, непланска сеча шума, претерани лов, загађивање и слично. У смеру очувања биолошке разноликости нека станишта биљних и животињских врста које се одликују посебним вредностима, законом су претворена у заштићене зоне са ограниченим активностима човека.

Табела 9: Листа најугроженијих сисара, на рубу ишчезнућа у јужној Европи.

1. Иберијски рис
2. Медитеранска фока
Европска куна
4. Дугопрсти слепи миш
5. Азорски слепи миш
6. Дугоухи слепи миш
7. Твор

Помор речне рибе

Заштићене зоне су смештене у категорије: **национални паркови, строги природни резервати, споменици природе, предели са посебним природним реткостима** и **слично.**

За превазилажење проблема на нивоу региона, потребни су сложени акциони планови и мере заштите и унапређења животне средине које ће обухватити све њене секторе.

И птице пате

Табела 10: Најхитније мере за заштиту животне средине у јужној Европи

Сектор	Мере
Ваздух	Напуштање дрвета као енергетског извора; замена угља и мазута гасом, као енергетски извор у термоелектранама; повећање произведене електричне енергије путем ветрењача и соларне енергије; уграђивање најсофистицираних филтера у фабричке оџаке и катализатора у аутомобиле...
Вода	Изградња станица за пречишћавање (колектори) према светским стандардима, за прихватање градских отпадних вода пре него буду испуштене у реку или језеро; третман канализацијских вода у колекторе путем: филтрирања, цеђења, таложења и неутрализације штетних материја; изградња колекторских система за одлагање и третман отпадних вода из индустријских капацитета према унапред утврђеним стандарима...
Земља	Смањење голети путем пошумљавања; одрживо коришћење шумског фонда путем планске сече; повећано рециклирање, бар за 70 % амбалажног отпада...

За продубљавање знања:

- Према подацима Светске здравствене организације (СЗО) најзагађенија регија у Европи је Балканско полуострво. Овде је учестала појава веома загађених градова са високом концентрацијом суспендованих честица (ПМ 19) у: Скопљу, Битољу, Тетову, Пљевљима (Црна Гора), Тузли (БиХ), Ваљеву (Србија), Нишу (Србија), Пловдиву (Бугарска) итд. Преко 35.000 смртних случајева годишње на Балкану проузроковани су загађеним ваздухом.

За проверу стеченог знања:

- Који је утицај енергетике, индустрије и саобраћаја на животну средину у јужној Европи?
- Које мере треба предузети да би се спречило загађивање река у јужној Европи?

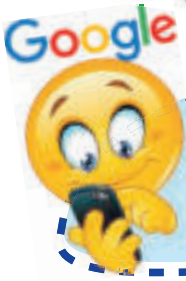

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу интернет претраживача, сазнај које су најзагађеније реке у јужној Европи и каквим су загађујућим материјама најчешће загађиване! Какав је њихов утицај на човека и водни свет?

Кључни појмови:

- *Криптодепресија;*
- *Естуари;*
- *Насипи;*
- *Канали;*
- *Нафтне платформе;*
- *Природна богатства;*
- *Туристичке дестинације.*

Замак Единбург је тврђава изнад града Единбурга, Шкотска. Археолози су открили људско присуство на стени још од гвозденог доба, али замак је грађен у 12. веку.

ТЕМА IV: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И Р. ИРСКА 84
ФРАНЦУСКА 87
БЕНЕЛУКС 89

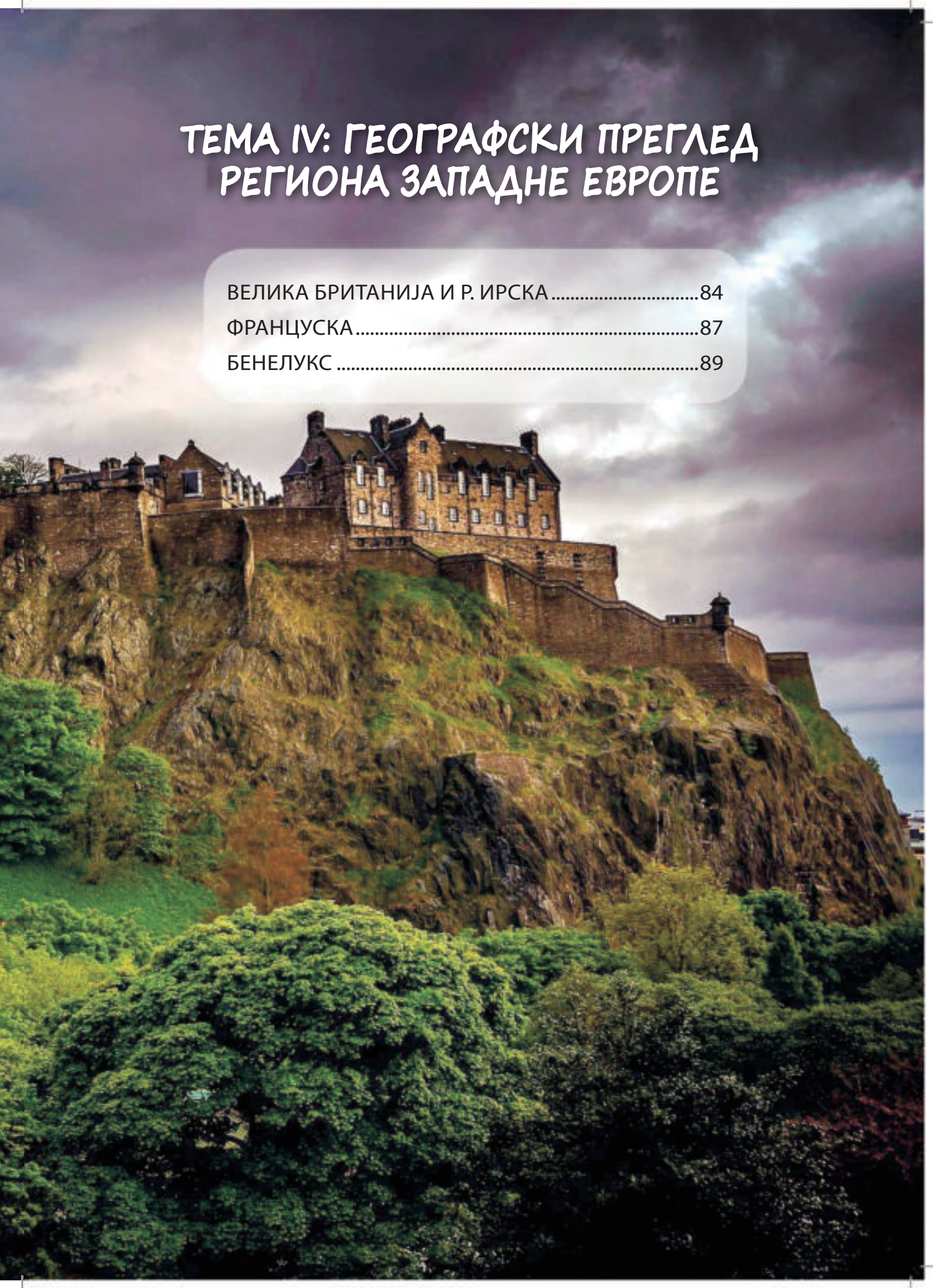

ЗАПАДНА ЕВРОПА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Стоунхенџ, Биг Бен, Зелено острво... – Која су твоја предзнања?*
- *Како се мењала западна Европа након Колумба?*

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И РЕПУБЛИКА ИРСКА

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА

Име	Велика Британија
Главни град	Лондон
Површина (km²)	243.610
Број становника	66.020.000
Уређење	монархија
Службени језик	енглески

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Велика Британија се простире на острву **Велика Британија**, северном делу острва **Ирска** и на мањим околним острвима: **Хебридски, Оркниски, Шетландски, Нормански** и др. Од копна Европе је дели канал **Ламанш**, широк 33 km. Географски положај Велике Британије је повољан. Она се налази на раскршћу кроз које пролазе најважнији поморски путеви од Европе према Америци.

Према рељефу, Велика Британија се дели на **планинску** и **низијску** целину. Шкотска, Велс и Северна Ирска су претежно брдовите и планинске, а Енглеска је низијска. Најпознатије су Камбријске планине са највишим врхом **Бен Невис** (1343 m) Највеће низије су **Енглеска** и **Шкотска низија**.

Клима у Великој Британији је **атлантска** са свежим, кишним летима, а зиме су благе и магловите.

Најпознатије **реке** у Великој Британији су **Темза, Хамбер, Северн** и **Клајд.** Реке су кратке али су богате водом и пловне. Њихова ушћа за време плиме претварају се у дубоке заливе – **естуаре.**

Лондон

У време плиме ниво ових река се подиже и притом бродови могу да уплове дубље у копно. Такав је случај са реком Темзом. Током плиме Лондон је град – лука, иако је удаљен 62 km од мора. На западној обали су присутни и **фјордови.** Језера су ледничког порекла.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Велика Британија има око 66 милиона становника. Становништво чине **Енглези, Шкоти, Велшани, Ирци** и досељеници из других земаља. Осим енглеског језика у употреби су и велшки, шкотски и ирски језик. Најгушће насељен је простор између Лондона, Лидса и Ливерпула. Становништво највише припада протестантским црквама: Англиканској, Шкотској, Баптистичкој и другима.

Велика Британија је пета најразвијенија земља у свету. Од **енергетских извора** богата је **угљем,** а од руда **гвожђем**, што је омогућило да веома рано прерасте у индустријску земљу. Од 1975. године, Велика Британија је светски произвођач нафте и гаса, који су откривени испод Северног мора. Они се експлоатишу преко **нафтних платформи.** У пољопривреди се највише гаји кукуруз, шећерна репа, кромпир, јечам, а фонд говеда, оваца и свиња се одржава на милионском нивоу. Велика Британија је колевка индустрије, а најразвијеније индустријске гране су машинска, текстилна, хемијска и друге. Велика Британија је трећа индустријска велесила у Европи са 20 % прихода у привреди остварених од индустрије.

Туризам доноси 4 % годишњих прихода. Главни град, **Лондон** је најпосећенији у Европи, са 16 милиона туриста годишње.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Службено име земље је „Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске“ или укратко само Велика Британија. Подељена је на четири државе: Енглеска, Шкотска, Велс и Северна Ирска.

Табела 1: Десет најмоћнијих индустријских фирми у Великој Британији (са оригиналним именом).

Компанија	Делатност
Unilever	прехрамбена
Rio Tinto	металска
GlaxoSmithKline	фармацеутска
Anglo American	металска
Astra Zeneca	фармацеутска
BAE Systems	машинска и војна
British American Tobacco	дуванска
Imperial Tobacco	дуванска
Associated British Foods	прехрамбена
Rolls-Royce	аутомобилска

Графикон 1: Привреда у Великој Британији

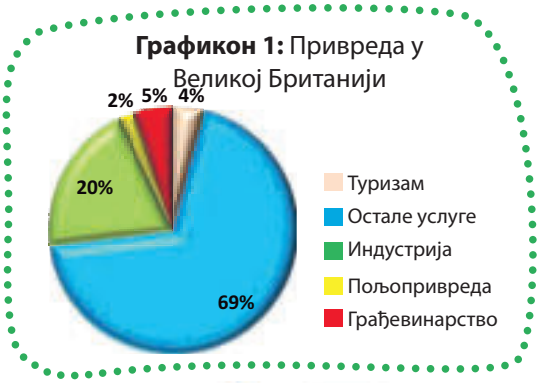

Р. ИРСКА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Република Ирска је острвска земља са свих страна опкољена водом. Североисточни део, познат као Северна Ирска, заједно са Великом Британијом припада Уједињеном Краљевству. У својим границама Република Ирска обухвата површину од 70.273 km² и на том простору данас живи преко 4,7 милиона

Име	Ирска
Главни град	Даблин
Површина (km²)	70.273
Број становника	4.784.000
Уређење	република
Службени језик	ирски, енглески

становника. Главни град државе је **Даблин.** Клима у Р. Ирској је океанска. Зиме су благе, а лета свежа. Ирска има велики број река, али све су кратког тока. Од њих је највећа и најдужа река **Шенон** (370 km).

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво ове државе чине претежно **Ирци**. Велики део Ираца, преко 14 милиона, су емигранти у САД и Канади. Енглески и ирски језик су у главној употреби код становништва, које углавном припада католичкој вероисповести. Од пољопривредних култура у Р. Ирској, највише се одгајају јечам, пшеница, кромпир и шећерна репа. Сточарство је једна од значајнијих привредних грана, посебно **говедарство** и **овчарство**, због климатских и биогеографских услова који дозвољавају отворену испашу стада током целе године. Од рудних богатстава, Ирска поседује богате руднике оловно-цинкових руда. У Ирској је развијено више индустријских грана. Од њих су најпознатије: **прехрамбена, текстилна, метална, хемијска** и друге.

Даблин

Табела 2: Пет највећих градова у Републици Ирској

Град
1. Даблин
2. Корк
3. Голвеј
4. Лимерик
5. Вотерфорд

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Административно, Република Ирска је подељена на 31 општинских округа – дистрикта.

За продубљавање знања:

- Лондон је највећи град у Уједињеном Краљевству и западној Европи. На обалама реке Темзе, Лондон су формирали Римљани почетком нове ере. Премда удаљен од Северног мора, преко естуара на Темзи, Лондон је град-лука. Аеродром Хитроу у Лондону је најпрометније ваздушно пристаниште у Европи. Град поседује обиље природних, културних и архитектонских објеката. Подземна железница у Лондону изграђена је још 1863. године. Лондон је троструки домаћин Олимпијских игара (1908., 1948. и 2012.)
- Познате и атрактивне вредности за посету Великој Британији и Републици Ирској:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Лејк Дистрикт	Лондон	Стоунхенџ	Лондон
Кањон Чедар	Единбург	Лондонска кула	Бирмингем
Пећина Фингал	Глазгов	Римска купатила	Манчестер
Лох Нес (језеро)	Белфаст	Британски музеј	Ливерпул
Зелени мост, Велс	Јорк	Бакингемска палата	Брајтон
Пик Дистрикт	Бристол	Национална галерија	Кардиф
Киларни (Р. Ирска)	Даблин (Р. Ирска)	Дворав, Килкени (Р. Ирска)	Лимерик (Р. Ирска)

За проверу стеченог знања:

- Каква је клима у В. Британији и Р. Ирској?
- Какво је рудно богатство у В. Британији?
- Која привредна делатност је синоним за В. Британију и зашто?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу сателитског посматрања или претраживача, истражи који су највећи градови у Великој Британији и сазнај које су највеће луке у В. Британији!
- Истражи и уради мини пројекат са албумом и основним подацима о знаменитостима града Лондона!

ФРАНЦУСКА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појмови: Галски петлови, шампањац, град светлости, ... – Која су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Француска заузима крајњи западни део Европе. Природне границе Француске су **Пиринеји** према Шпанији, **Алпи** према Италији и Швајцарској и река **Рајна** према Немачкој. Једино је северна граница отворена према Белгији. На западу, Француска широко излази на Атлантски океан, а на југу на Средоземно море. У овим границама обухвата површину од 543.965 km^2. Осим континенталних, француска има и прекоокеанске територије.

Име	Француска
Главни град	Париз
Површина (km^2)	543.965
Број становника	67.120.000
Уређење	република
Службени језик	француски

Француска има **повољан географски положај**. Она је: атлантска, средоземна или медитеранска и алпска земља. Излаз на Средоземно море је повезује са медитеранским земљама, док се преко Алпа повезује са алпским земљама. Атлантска обала Француске није много разуђена. Најпознатија полуострова су **Нормандија** и **Бретања**, а од залива најпознатији је **Бискајски залив**. У Средоземном мору најпознатији је **Лионски залив**, а од острва, **Корзика**.

Топографска мапа Француске

Рељеф Француске чине **планине** и **низије**. Од громадних планина најпознатије су: **Ардени, Вогези** и **Централни Масив**, а од веначних **Алпи** и **Пиринеји**. На Алпима се налази највиши врх Европе, **Мон Блан** (4810 m). Низије у Француској се протежу у северозападном делу.

Клима је **атлантска**, са благим и кишовитим зимама, а лета су свежа. Јужна Француска је изложена утицају Средоземног мора и има **средоземну климу**. У источној Француској и на вишим планинама влада **континентална** и **планинска клима.**

Реке у Француској припадају двема сливним подрчјима. У Атлантски океан се уливају **Сена, Лоара и Жиронда**. Све ове реке су пловне. Код ушћа граде **естуаре** и међусобно су повезане пловним каналима. У Средоземно море се улива **Рона,** која код ушћа прави **делту.**

Графикон 2: Верски састав становништва у Француској

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА У Француској живи око 67 милиона становника. Највећи број становника чине Французи, од којих 51 % су припадници католицизма. Осим њих, ту су и **Бретонци, Фламанци** и неколико милиона европских и афричких досељеника.

Осим француског као службеног језика, користи се и **бретонски језик,** из келтске групе језика.

У односу на рудно богатство, Француска је богата **рудом гвожђа, каменим угљем** и **бокситом.** Држава је један од највећих произвођача електричне енергије у Европи, претежно из нуклеарних централа.

Пољопривреда је савремена, иако доноси само 4 % годишњих прихода. Од пољопривредних култура највише се производе пшеница, јечам, грожђе и шећерна репа. Француска је други највећи произвођач и извозник вина у свету и налази се међу првих 15 земаља у свету у сточном фонду.

Табела 3: Најатрактивнија туристичка места у Француској

Летња	Зимска	Бањска
Ница	Гренобл	Вител
Кан	Шамони	Евиан
Сен Тропе	Вал Д'Изер	Аржелес Газост
Марсељ	Морзин	Куршевел

Од **индустријских грана** у Француској су развијене **машинска, метална, хемијска, текстилна, прехрамбена** и остале гране. Француска је светски лидер у производњи **аутомобила** (Пежо, Ситроен, Рено), **авиона** (Ербас), **ауто-гума** (Мишелин), **бродова, шинских возила, парфема** и **текстила.**

Туризам доноси 10 % укупних прихода у привреди. Развијен је на средоземној обали и на Алпима. Са 83 милиона туриста годишње, Француска је најпосећенија земља на свету. Најпознатији туристички центри су Париз, Ница, Кан, Гренобл, Шамони и др.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Од 2016. године, Француска је подељена на 18 региона. Тринаест од њих су континентални, укључујући острво Корзику, а пет су прекоокеански.

За продубљавање знања:

- Ајфелова кула, висока 324 метра, национално је обележје и симбол архитектонског престижа у Паризу и Француској. Представља челичну конструкцију коју је пројектовао Александар Ајфел. Изграђена је 1889. године поводом 100-годишњице Француске револуције и до данас је најатрактивнији туристички објекат у Француској, са посетом од преко 6 милиона туриста годишње.
- Шампањ као општи назив за пенушаста вина изведен је из виноградарског региона Шампањ, у Француској, где се производе високо квалитетне винске сорте.
- Познате и атрактивне вредности за посету Француској:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Алпи	Париз	Ајфелова кула	Марсељ
Азурна обала	Ница	Дворац Версај	Стразбур
Сребрна обала	Сен Тропе	Тријумфална капија	Лион
Централни масив	Кан	Катедрала Нотрдам	Тулуз
Пиринеји	Шамони	Музеј Лувр	Бордо

За проверу стеченог знања:

- Какав је положај Француске и на која мора излази Француска?
- Које пољопривредне културе се одгајају у Француској?
- Које индустријске гране су развијене у Француској?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу компјутерске технологије (Google Earth) измери дужину дубљих естуара великих река у Француској!
- Посматрај са даљине обалу Атлантског океана и Средоземног мора Француске и уради листу 10 већих летовалишта!
- Уради албум за презентацију (Power Point) са фотографијама и основним подацима о најзначајнијим знаменитостима Париза (задатак је прикладан за рад у пару или групи)!

БЕНЕЛУКС (БЕЛГИЈА, ХОЛАНДИЈА И ЛУКСЕМБУРГ)

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними ии национални ӣоноси: Брисел, Лале, Ниска Земља... – Која су твоја ӣредзнања?*

Име	Белгија
Главни град	Брисел
Површина (km²)	30.528
Број становника	11.120.000
Уређење	монархија
Службени језик	холандски, француски, немачки

Име	Холандија
Главни град	Амстердам
Површина (km²)	41.543
Број становника	17.283.000
Уређење	монархија
Службени језик	холандски

Име	Луксембург
Главни град	Луксембург
Површина (km²)	2.586
Број становника	602.000
Уређење	монархија
Службени језик	француски, немачки, луксембуршки

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Име Бенелукс је скраћеница од првих слова држава Белгије, Холандије (Недерланд) и Луксембурга. Земље Бенелукса имају повољан географски положај, излазећи на Северно море (Белгија и Холандија). Оне заузимају најнижи северни део Западноевропске низије и ниже пределе Ардена.

Рељеф је претежно **низијски**. Само у јужном делу Белгије и Луксембурга рељеф је виши, а овде се налазе ниски делови **Ардена**. Низија у земљама Бенелукса је искошена према северу и северозападу. У Холандији, то је **депресија**, односно нижа је од нивоа мора. Одатле долази име "Недерланд", што значи **ниска земља**, будући да се једна трећина територије Холандије налази испод морског нивоа. Чак 17 % територије Холандије представља **полдер**, односно вештачки створено плодно копно путем заграђивања и исушивања морских и језерских површина. Као мера за одбрану од поплава, Холанђани граде високе **насипе** поред обале Северног мора.

Клима у Бенелуксу је атлантска. Западни ветрови су стални и доносе честе падавине (киша).

Најпознатије **реке** које теку кроз ове земље су **Шелда, Мас (Меза), Рајна** и др. Богате су водом, половне и међусобно повезане **пловним каналима**, који служе за саобраћајно повезивање и ублажавање поплавних таласа у време високог водостаја река.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Земље Бенелукса су **густо насељене**. Просек је 320, а у Холандији 414 становника на 1 km². Од народа најбројнији су **Холанђани** (80 %) у Холандији. У Белгији су **Фламанци** (58 %) и **Валонци** (31 %). Већину у Луксембургу чине **Луксембуржани.** Све државе Бенелукса су **краљевине**. Језици у Бенелуксу припадају германској и романској групи. Већина становништва у Белгији и Луксембургу је католичко, а у Холандији једна половина становништва се изјаснила као атеисти.

Природна богатства Бенелукса: **угаљ** (Белгија), **руде гвожђа** (Луксембург) и **природни гас** (Холандија). У околини хо-

Брисел

Амстердам

Луксембург

Графикон 3: верски састав у Холандији

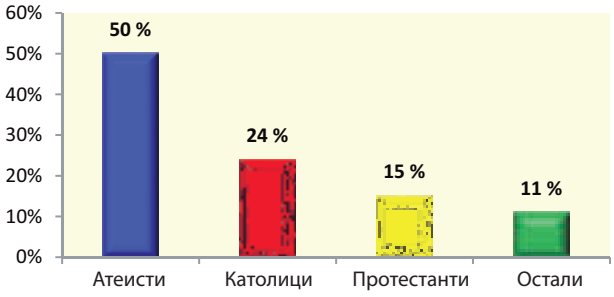

ландског града Гронингена налазе се највеће европске резерве природног гаса.

Земље Бенелукса имају високо развијену пољопривреду и индустрију. Луксембург има највиши национални доходак по глави становника у Европи. Холандија има најпродуктивнију пољопривреду у свету. Ове земље су извозници сточарских производа. Посебно место заузима одгајање **цвећа** на великим површинама Холандије, која је највећи светски извозник цвећа и други извозник баштенских плодова: парадајза, паприке, краставца и др.

Табела 4: пет највећих градова у Белгији и Холандији

Белгија	Холандија
Антверпен	Амстердам
Гент	Ротердам
Шарлроа	Хаг
Лијеж	Утрехт
Брисел	Ајндховен

Индустријске гране Бенелукса: **металургија, машинска, текстилна, електроиндустрија, прехрамбена, бродограђевинска** и др. Земље Бенелукса имају развијену мрежу аутомобилских и железничких путева, као и густу мрежу пловних канала. У спољној трговини извозе: машине, возове, електротехнику, млечне производе, поврће, пиво и друго, а увозе сировине за своју индустрију: нафту, памук, руде и друго.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Регионално и административно, Белгија је подељена на три региона: Фландрија, Валонија и Брисел. Фландрија и Валонија имају по пет провинција. Холандија је подељена на 12 континенталних провинција и три прекоокеанска острва.

За продубљавање знања:

- „Лала“ је синоним, друго име за Холанђане, због најразвијеније хортикултуре и извоза цвећа у свету.
- Залив Зојдер Зе је, са изградњом бране још 1932 године, откинут је од Северног мора и претворен у слатководно језеро. Касније, са мелиоративним мерама, пресушивани су делови језера и претворени у полдере – плодне пољопривредне површине.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Бенелукса:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Ардени (Белгија)	Бриж (Белгија)	Атомиум, Брисел	Монс (Белгија)
Река Шелда (Белгија)	Лијеж (Белгија)	Звоник (Бриж)	Антверпен (Белгија)
Дини, Тексал парк (Холандија)	Вијк ан Зе (Холандија)	Краљевска палата, Брисел	Ротердам (Холандија)
Цветни полдери (Холандија)	Амстердам (Холандија)	Музеј Ван Гог (Холандија)	Ајндховен (Холандија)
Парк Бетембург (Луксембург)	Луксембург	Замак Вианден (Луксембург)	Клерво (Луксембург)

За проверу стеченог знања:

- Какав је географски положај земаља Бенелукса?
- Зашто се граде насипи поред обале Холандије?
- Какав је значај река и канала у Бенелуксу?

Задаци са применом ИКТ:

- Путем сателитског посматрања (Google Earth), истражи са којим земљама у Европи је група Бенелукса повезана унутрашњим речним пловним путевима и каналима!
- Истражи каква је улога Белгије у Европској Унији!

Кључни појмови:

- *Полуострво;*
- *Монархија;*
- *Фјордови;*
- *Ледници;*
- *Језик, култура;*
- *Налазишта руде;*
- *Шуме;*
- *Гејзири;*
- *Хидроенергетски потенцијал;*
- *Енергетика;*
- *Ирвас.*

Аурора бореалис – поларна светлост у Норвешкој. Природна појава проузрокована сударом наелектрисаних честица под утицајем магнетног поља Земље.

ТЕМА V: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА СЕВЕРНА ЕВРОПА

СЕВЕРНА ЕВРОПА.....94
ШВЕДСКА 94
НОРВЕШКА И ФИНСКА.....97
ДАНСКА И ИСЛАНД 100

СЕВЕРНА ЕВРОПА

ШВЕДСКА

Име	Шведска
Главни град	Стокхолм
Површина (km²)	450.295
Број становника	10.223.000
Уређење	монархија
Службени језик	шведски

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: земља четинара и челика, Волво, Сканија... Која су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Шведска обухвата источни и шири део **Скандинавског полуострва**. На западу се граничи са Норвешком, на истоку са Финском и Ботничким заливом, а на југу изнази на Балтичко море. У овим границама Шведска обухвата површину од 450.295 km². Према томе, она је највећа скандинавска земља. Шведска има повољан географски положај, будући да излази на Балтичко море, које јој отвара пут према Атлантском океану. На југу, Шведска је близу Данске и има функцију копненог моста између ове две државе. Обале Шведске нису много разуђене, али су богате малим заливима и ситним острвима. Већа острва су **Готланд** и **Еланд** у Балтичком мору.

Парламент у Стокхолму

Према рељефним карактеристикама, истичу се високе **Скандинавске планине**, које се благо и степенасто спуштају према истоку све до **Шведске низије**. Искошене су према Балтичком мору и испресецане дубоким кањонима. Планине у Шведској су покривене густим зимзеленим шумама од **борова** и **јела**. Шуме покривају око 60 % од укупне територије ове државе.

Камење у Алеу, Сканија, Јужна Шведска

Клима је континентална због Скандинавских планина, које смањују атлантски утицај са запада. Само су јужне области Шведске под утицајем Атлантског океана и Балтичког мора. Зато и имају топлију и умеренију климу.

Реке су брзе, богате **хидроенергетским потенцијалом** и уливају се у Балтичко море. Земља има обиље ледничких језера. Међу већима су: **Венерн, Ветерн и Меларн.**

Графикон 1: Припадници заједница рођених изван Шведске.

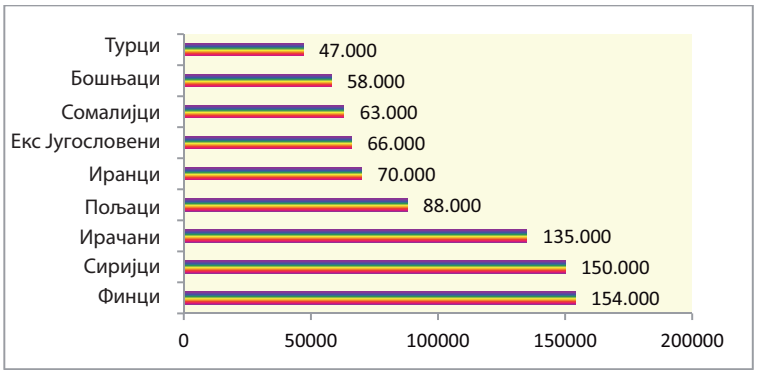

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Данас у шведској живи преко 10 милиона становника, од којих чак 85 % у урбаним срединама. Становништво чине претежно **Швеђани** и мањине **Лапонци, Финци** и досељеници из далеких земаља. Око 60 % становништва припада Шведској протестантској цркви.

Главни град државе је **Стокхолм**. Остали већи градови: **Гетеборг, Малме, Кируна** и др. Осим **шведског**, користи се и **лапонски језик** из угро-финске групе. Шведска се налази на 16 месту по привредној развијености у свету. Због удобних економских и социјалних услова за живот, последњих деценија Шведска је привлачна земља за мигранте из Европе и Азије.

Табела 1: Велике индустријске компаније у Шведској

Компанија	Делатност
Волво	Аутомобилска
Ериксон	електронска
Сканија	аутомобилска
Сони – Ериксон	електронска
Електролукс	електротехничка
ИКЕА	намештај и дизајн
SKF	Машинска
H & M	Текстилна

Рудно богатство чине: гвожђе, бакар, злато, олово, цинк, никл, манган и др. Шведска је најбогатија чистом и квалитетном **рудом гвожђа**, која се копа највише у рудницима код града Кируне. Од енергетских извора највећи значај има хидроенергетски потенцијал река.

Шведска је високо развијена пољопривредна и индустријска земља. Од пољопривредних култура највише се гаје: **пшеница, јечам, кромпир, овас и шећерна репа.** Иако површине под овим културама нису велике, приноси су врло високи. Шведска има високо развијено сточарство, одгајањем **говеда, куна и ирваса**.

Индустрија је најважнија привредна грана ове земље. Развила се на основу рудног богатства. Развијене индустрије су **метална, машинска, хемијска, електроиндустрија и дрвна индустрија.**

Индустријски центри: Стокхолм, Гетеборг, Малме и Кируна. Шведска увози баштенске културе и јужно воће, а извози руде и машине.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природно – географски издвајају се: **северна, средња и јужна регија**, док је Шведска административно подељена на 21 округ.

Средњовековне зидине у Визбију, на острву Готланд

За продубљавање знања:

- Венерн је највеће ледничко језеро у Шведској (5546 km^2). Дугачко је 108 km (као раздаљина Скопље – Демир Капија), а широко 40 km. Дубина досеже 108 метара. Воду добија од тридесетак притока. Језеро има велики саобраћајни значај, будући је системом канала повезано са Балтичким морем.
- Најстарији универзитет у северној Европи, основан 1477 године, налази се у граду Упсала, Шведска.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Шведске:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Јургорден	Калмар	Краљевска палата	Малме
Абиско парк	Аре ресорт	Дротингхолм палата	Гетеборг
Сарек парк	Ангелсберг	Музеј Нобел	Упсала
Високи брег	Лунд	Музеј АББА	Линчепинг

За проверу стеченог знања:

- Која су највећа језера у Шведској?
- Која су природна богатства Шведске?
- Које индустријске гране су развијене у Шведској?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу компјутерске технологије (Google Earth) пронађи и сазнај имена пет највећих језера у Шведској!
- Претражи и сазнај где живе исељеници из наше земље у Шведској?
- Претражи и сазнај како су повезане Шведска и Данска копненим путем!? – Презентуј резултате на часу!

НОРВЕШКА И ФИНСКА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Викинзи, Лапонија, фјордови... – Која су твоја предзнања?*

НОРВЕШКА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Норвешка лежи у северној Европи, у северозападном делу Скандинавског полуострва. На истоку и североистоку се граничи са Шведском, Финском и Русијом, а на западу излази на Атлантски океан. Осим полуострвског дела, Норвешка има и острвске територије. Укупна површина износи 385.203 km² и на том простору живи преко 5 милиона становника. Норвешка има једну од **најразуђенијих обала** у Европи. Она се састоји од великог броја тесних залива-**фјордова** и хиљада малих острва у близини обале.

Рељефне специфичности су заравњени делови – **фјелдови** на старим Скандинавским планинама у унутрашњости земље.

Име	Норвешка
Главни град	Осло
Површина (km²)	385.203 (385.639)
Број становника	5.323.000
Уређење	монархија
Службени језик	норвешки

Клима у најсевернијим деловима је **субполарна**, у унутрашњости је **планинска**, а поред обале која не замрзава, осећају се атлантски утицаји Голфске струје.

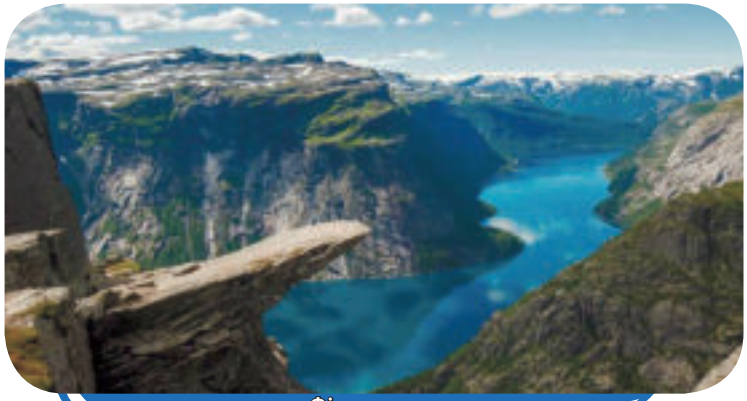

Фјорд

Реке имају планинске падове са великим **хидроенергетским потенцијалом**. Са планина, преко фјордова, реке се уливају у Атлантски океан. Осим њих, у Норвешкој постоји и велики број ледничких језера.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво чине претежно **Норвежани** (86 %), мали део **Лапонци** и досељеници из других земаља (13 %). Службени језик је **норвешки**. Око 70 % становништва верује у Норвешку протестантску цркву.

Норвешка спада међу најразвијеније земље света, са високим **животним стандардом** становника. Привредна развијеност се темељи на великом природном богатству: **хидроенергија, нафта, природни гас, гвожђе, никл, титанијум** и друге металне руде. Чак 98 % електричне енергије долази од **хидроцентрала**. Ово је омогућило развој **електрометалургије**. Норвешка је данас пети

Табела 2: Највећи градови у Норвешкој

Град	Популација
Осло	1.000.000
Берген	255.000
Ставангер	222.000
Трондхајм	183.000
Драмен	117.000

Осло

извозник нафте у свету, која се експлоатише на нафтним платформама у Северном мору са око 3500 бушотина. Традиционална делатност је **риболов**. Норвешка је други извозник рибе у свету.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природно-географски у Норвешкој се издвајају три регије: **атлантско приморје, скандинавски масив и југоисточна регија**. Административно је подељена на 18 округа.

ФИНСКА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Финска се налази на **Финском полуострву**. На југу и западу преко **Ботничког** и **Финског** залива излази на **Балтичко море**.

Рељеф ове земље је претежно **низијски**, са просеком од 400 метара надморске висине. Само северни део додирују огранци Скандинавских планина. То је област названа **Висока Финска**. На југу од ње се простире **Језерска област**. Цело копно ове области је под **језерима** и **шумама**.

Клима је континентална и субполарна. Зиме су дуге, оштре и хладне. Снег се задржава од новембра до маја. Лета су кратка и свежа, са просечном температуром од 10°C.

Језерска земља са преко 60 хиљада језера, која обухватају 10 % државне територије. Језера су међусобно повезана острвима и каналима. Највећа језера су **Сајма** и **Инари**.

Име	Финска
Главни град	Хелсинки
Површина (km²)	338.424
Број становника	5.515.000
Уређење	република
Службени језик	фински, шведски

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у држави чине: **Финци** (93 %), **Руси, Естонци, Швеђани** и други. Осим финског језика, као део угро-финске групе језика, у употреби

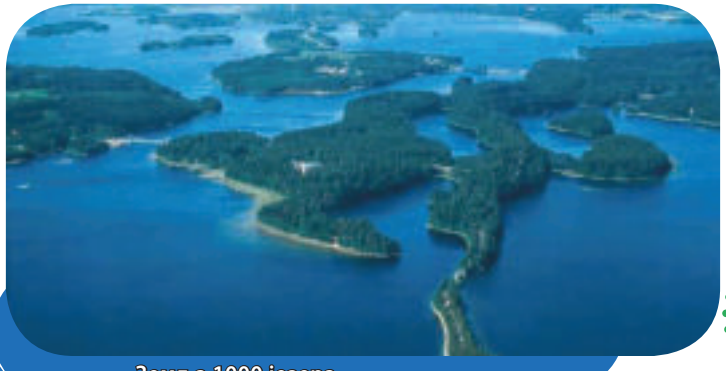

Земља 1000 језера

Графикон 2: Носиоци привреде у Финској

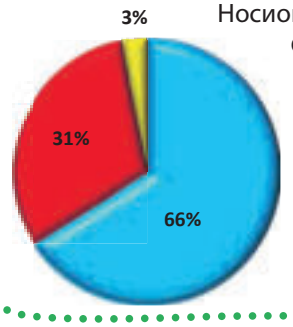

су **шведски** и **лапонски језик**. Око 70 % становништва је **протестантско**, припадници Финске јеванђелистичко-лутеранске цркве.

Шуме су највеће природно богатство Финске. Покривају 77 % њене територије. Финска тајга је богата бором, јелом, смреком и другим четинарима. Финска поседује руде **бакра, гвожђа, цинка, волфрама, злата** и др.

Финска је индустријско-пољопривредна земља. Главне индустријске гране су **дрвна, бродограђевинска, текстилна и електронска** индустрија. Финска извози дрво, папир, електронику, а увози жита и јужно воће.

Табела 3: Познате индустријске фирме у Финској

Компанија	Делатност
Нокиа	електроника
Нокиан	ауто-гуме
Финландија	прехрамбена
Балтик Јахтс	бродоградња
Несте	петрохемија

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природне регије Финске су **лапонска, језерска и приморска**. Административно, држава је подељена на 19 региона.

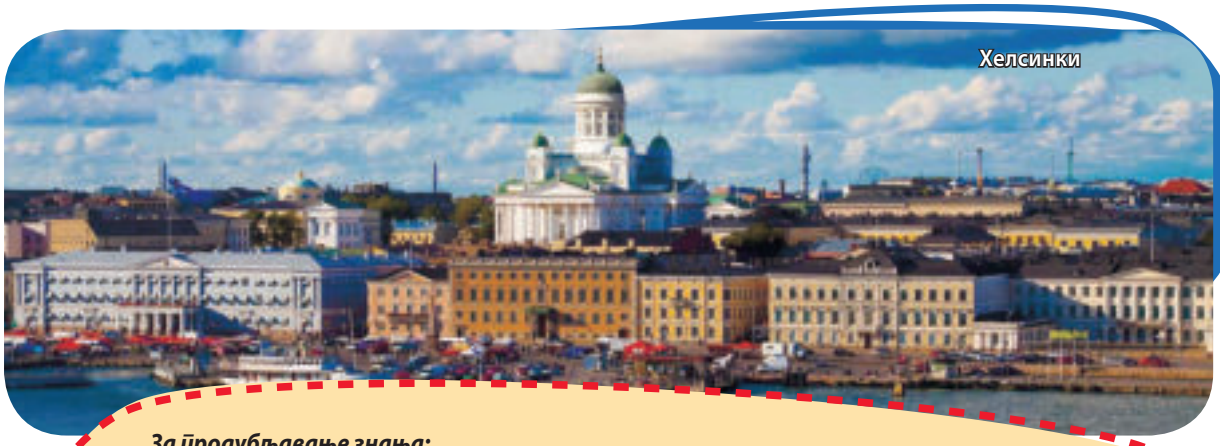
Хелсинки

За продубљавање знања:

- Лофотска острва у Норвешком мору представљају највеће риболовно подручје у Норвешкој. У околини је стационирано више стотина бродова-фабрика за прераду уловљене рибе, највише бакалара.
- На рту Нордкап у Норвешкој, Сунце не залази од средине месеца маја до краја јула.
- Финска је позната као земља са најефикаснијим образовним системом у Европи.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Норвешке и Финске:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Салтфјел парк	Лилехамер	Црква Хедал	Осло
Нордкап	Ставангер	Црква, Урнес	Кристијансанд
Лофотска острва	Карасјок	Краљевска палата	Тромзе
Фјорд Герангер	Алта	Катедрала, Осло	Нарвик
Леменјоки парк (Финска)	Село Деда Мраза (Финска)	Катедрала, Хелсинки (Финска)	Турку (Финска)
Аландска острва	Порво (Финска)	Катедрала Успенски (Финска)	Тампере (Финска)

За проверу стеченог знања:

- Какво природно богатство поседују Норвешка и Финска?
- Какву индустрију су развили Норвежани и Финци?
- Коју робу извозе Норвешка и Финска?

Задаци са применом ИКТ:

- Посматрај фјордове Норвешке! – Колико износи дужина најдубљих од њих?
- Претражи и сазнај више о појави „Аурора бореалис“ у Лапонији! – Отвори дискусију и дај објашњење на часу!

ДАНСКА И ИСЛАНД

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Леголенд, Ханс К. Андерсен, Лаки... – Која су твоја предзнања?*

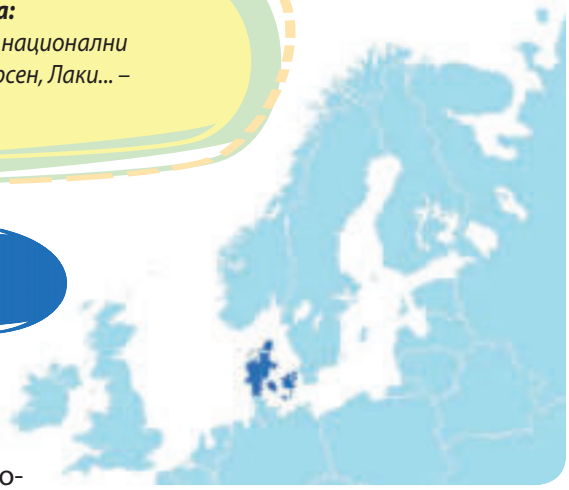

ДАНСКА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Данска је полуостровска и островска земља. Она лежи на полуострву **Јиланд** и на 500 острва. Највећа међу њима су **Селанд, Леланд и Фин**. Данска обухвата површину од 42.933 km^2 и на том простору живи преко пет милиона становника. Осим континенталног дела, Данска поседује и одвојене територије – Гренланд и Фарска острва.

Данска има повољан географски положај. Она представља мост између Скандинавског полуострва и средње Европе. Поред тога, морези **Скагерак и Категат** представљају „отворена врата“ између Балтичког и Северног мора.

Данска је **низијска** земља и једна је од најравнијих земаља у Европи. Највиша тачка износи 173 метара надморске висине.

Клима у Данској је **атлантска**. Зиме су умерене, влажне и магловите, а лета умерено топла.

Водно богатство чине кратке, водом богате реке и више малих ледничких језера.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво чине **Данци** (87 %), који припадају германској групи народа. Осим њих, овде живе и Немци и досељеници из

Име	Данска
Главни град	Копенхаген
Површина (km^2)	42.933
Број становника	5.806.000
Уређење	монархија
Службени језик	дански

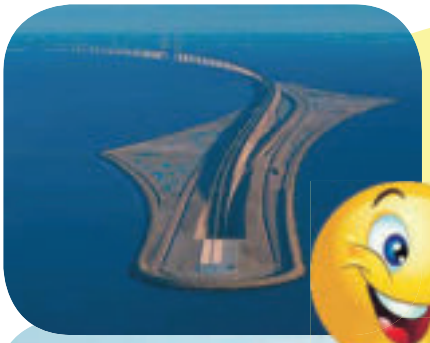

Ересундски мост је комбинован двоколосечни железнички и четири-трачни путни мост који пресеца мореуз Ересунд. Мост је, у ствари, комбинација моста и тунела који повезује градове Копенхаген у Данској и Малме у Шведској. Мост је један од најдужих у свету.

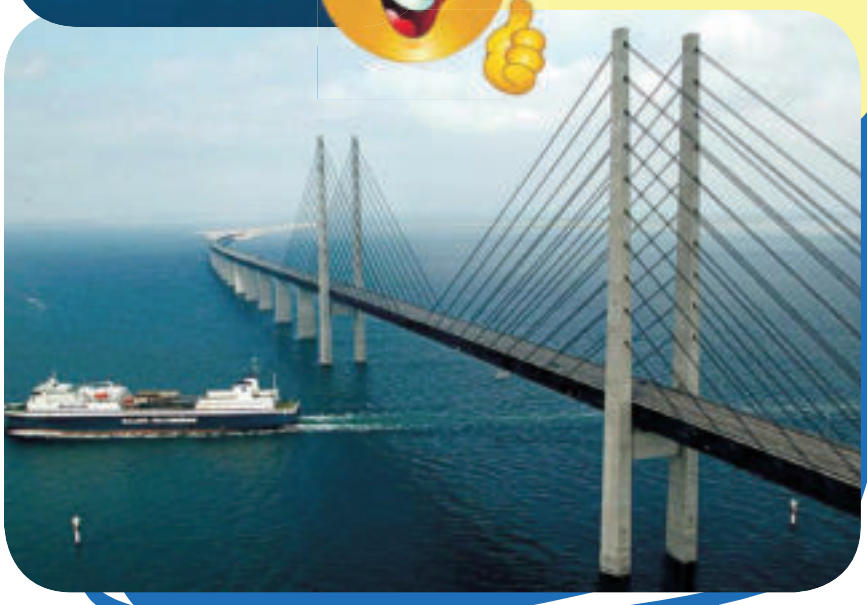

Азије и из балканских земаља. Службени језик је **дански**, из германске групе, али, у одвојеним територијама се користи фарски и гренландски језик. Приближно 75 % становништва верује у Данску протестантску цркву. Друштвено уређење Данске је **краљевина**. Главни град државе је **Копенхаген**.

Данска је високо развијена пољопривредно-индустријска земља са **специјализованим** сточарством. Пољопривреда се ослања на велике површине обрадиве земље и високи степен механизације. Највише се сеје **сточно биље** за потребе сточарства, које Данску издиже у водећег произвођача **млечних и месних производа**.

Графикон 3: Носиоци привреде у Данској

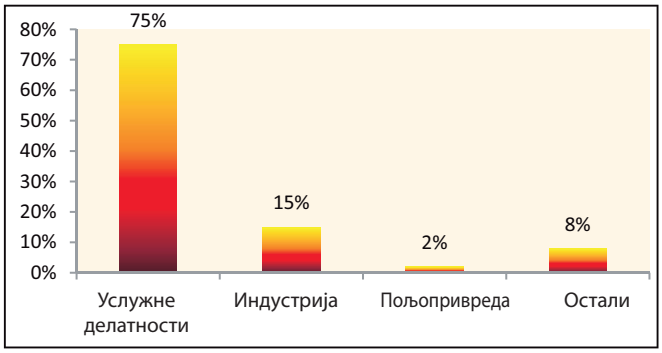

Индустрија доноси 15 % годишњих прихода у привреди. Данска је оријентисана на производњу **прехрамбених производа**, конструкцију **ветрењача и машина**, а производи и лекове и медицинску опрему.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природно-географски, Данска се дели на **атлантску и балтичку** целину. Адимистративно је подељена на 5 региона.

Табела 4: региони у Данској

Регион	Највећи град
Главни	Копенхаген
Централни	Архус
Северни	Алборг
Зеланд	Роксилде
Јужни	Одензе

Копенхаген

ИСЛАНД

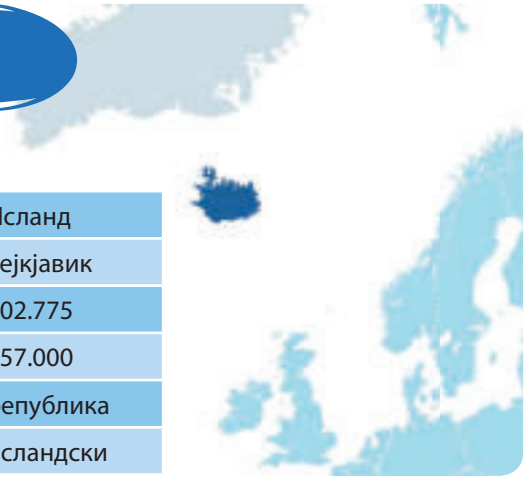

Име	Исланд
Главни град	Рејкјавик
Површина (km²)	102.775
Број становника	357.000
Уређење	република
Службени језик	исландски

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Исланд је острвска држава у Атлантском океану. Острво Исланд има вулканско порекло. Као последица вулкана (**Лаки, Хекла** и др.), данас на Исланду постоје бројни **гејзири и термални извори**. На Исланду постоје и велике површине под ледом, које покривају приближно 11 % површине ове земље. Зато је називају **земљом леда и ватре**. Због вулканског порекла, земљиште је стеновито и камено, са врло мало обрадиве површине (1 %). Највиши врх се издиже до 2119 метара.

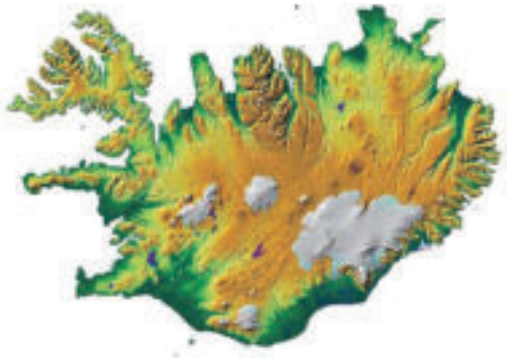

Клима у Исланду је **океанска** поред обале. Одликује се умереним зимама и свежим летима. На високим пределима клима прелази у субполарну.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Још 870 године Викинзи су пронашли и населили острво Исланд. Данас становништво чине **Исланђани** (86 %) и досељеници из других земаља. Службени језик је исландски, као део германске групе језика. Приближно 67 % становништва је **протестантско**, припадници исландске јеванђелско-лутеранске цркве.

Енергетски сектор се темељи на богатству **геотермалне** енергије и **хидроенергије** која се добија од река, без коришћења фосилних горива, што је чини еколошки најчистијом земљом у свету, са најнижим **индексом загађености**.

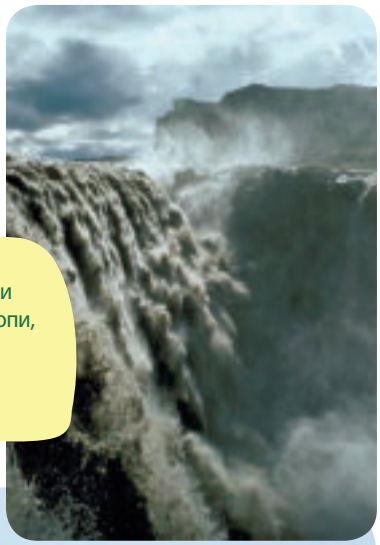

детифос, најјачи водопад у Европи, лоциран на североистоку Исланда

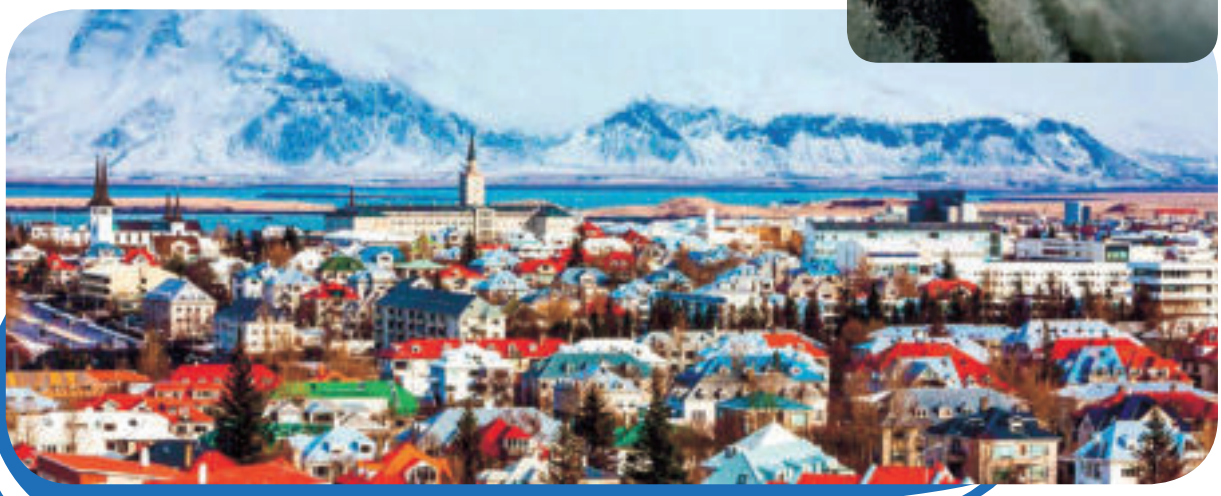

Рејкјавик

Захваљујући обновљивој енергији од **гејзира**, **пољопривреда** је оријентисана ка плантажном одгајању **кромпира и баштенских култура**.

Од **индустријских грана** на Исланду најразвијенија је прехрамбена индустрија, која прерађује рибу у конзерве, уље и брашно од рибе. Друга према значају је текстилна индустрија као и производња компјутерске опреме.

Гејзир

Административна подела Исланда

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Исланд је административно подељен на 6 конститутивних територија.

За продубљавање знања:

- У одвојене и аутономне данске територије спадају Фарска острва (1.399 km^2) и највеће острво на свету – Гренланд (2.175.000 km^2), које природно-географски припада континенту Северна Америка.
- Гејзир је стара исландска реч са значењем – „топли извор". Гејзири ритмички избацују врелу воду у млазевима до 70 метара у вис. Њихова топлотна енергија се користи у пољопривреди и у загревању домаћинстава на Исланду.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Данске и Исланда:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Лимфјорд	Острво Анхолт	Кућа Х. К. Андерсена	Одензе
Ролд парк	Парк јелена	Краљевска палата	Хелсингер
Острва у Категату	Виборг	Галерија, Копенхаген	Копенхаген
Плава лагуна (Исланд)	Тингвелир парк (Исланд)	Национални музеј (Исланд)	Рејкјавик (Исланд)
Златни круг (Исланд)	Скафтафел (Исланд)	Сага Музеј (Исланд)	Селфос (Исланд)

За проверу стеченог знања:

- Која су највећа данска острва?
- Каква је клима у Данској и на Исланду?
- Коју су индустрију развили Данци и Исланђани?

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи и сазнај каква је саобраћајна повезаност између земаља северне Европе?
- Помоћу алатке (Google Map) сазнај раздаљину од Исланда до најближих европских суседних земаља!

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ:

- *Држава;*
- *Република;*
- *Монархија;*
- *Алпи;*
- *Алпска клима;*
- *Континентална клима;*
- *Речна мрежа;*
- *Мрежа канала.*

ТЕМА VI: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА СРЕДЊА ЕВРОПА

СРЕДЊА ЕВРОПА 106
НЕМАЧКА 106
ПОЉСКА 109
ЧЕШКА И СЛОВАЧКА 111
ШВАЈЦАРСКА И АУСТРИЈА 115
МАЂАРСКА 119
РУМУНИЈА 121

Замак Хохенверхен је изграђен у 11. веку. Налази се на 40 километара јужно од Салцбурга у близини града Верфен у Аустрији. Тврђава је окружена Берхтесгаденским Алпима.

СРЕДЊА ЕВРОПА

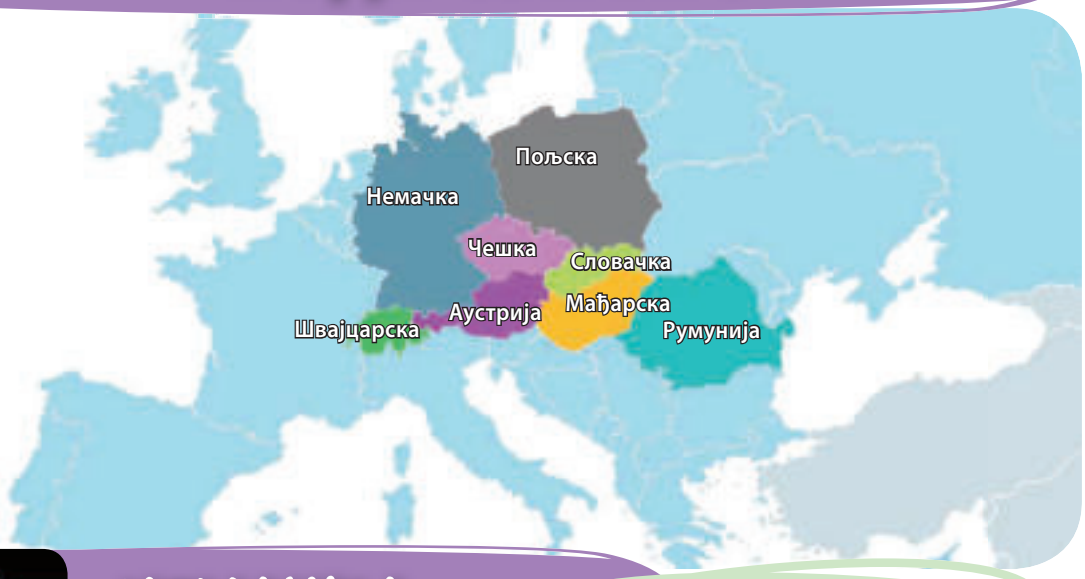

НЕМАЧКА

Име	Немачка
Главни град	Берлин
Површина (km²)	357.386
Број становника	83.000.000
Уређење	савезна република
Службени језик	немачки

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси: Бундестаг, Рајна, Мерцедес... - Која су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Савезна Република Немачка обухвата простор Средње Европе, од **Алпа** на југу, до **Балтичког** и **Северног** мора на северу. На истоку се граничи са Пољском и Чешком, на југу са Аустријом и Швајцарском, а на западу са Француском и земљама Бенелукса. У овим границама Немачка обухвата површину од 357.386 km². Према томе, она је **највећа држава** у Средњој Европи.

Немачка има **повољан географски положај**, будући да излази на два мора: **Балтичко** и **Северно**. Већи привредни и саобраћајни значај има Северно море, зато што се никад не леди и повезује Немачку са Атлантским океаном. Прокопавањем **Килског канала**, скраћен је водени пут између Северног и Балтичког мора. Ово је још више побољшало географски положај ове земље.

Обала је веома разуђена. Северна обала Немачке је прилично ниска и разуђена са мноштво залива и естуара речних ушћа. У близини обале налазе се **Фризијска острва**.

Шварцвалд

Рељеф у Немачкој чине три природне целине: северна, средња и јужна Немачка. **Северна Немачка** обухвата **Севернонемачку низију**. **Средња Немачка** обухвата старе, уравњене планине: **Харц, Тириншка гора, Ајфел** и др, **јужна Немачка** обухвата област јужно од реке **Мајне**. Овде се протежу високе планине: **Баварски Алпи** и **Баварска висораван**. На западу од њих је планина **Шварцвалд**, испод које извире река Дунав.

Река Рајна

Клима је под умереним утицајем Атлантика у северном и западном делу, док је у јужном и источном делу **континентална** са оштријим зимама.

Реке у Немачкој припадају трима сливним подручјима: **Северном, Балтичком и Црном мору.** У Северно море се уливају реке: **Рајна, Елба (Лаба), Одра, Везер, Емс** и др. **Пловне** су и имају проширена речна ушћа – **естуаре**. Међусобно су повезане пловним каналима дужим од 300 km, формирајући широко разгранату и пловну **речно-каналску мрежу**. У Црно море, воде из Немачке одводи река **Дунав**.

Графикон 1: Етнички састав у Немачкој

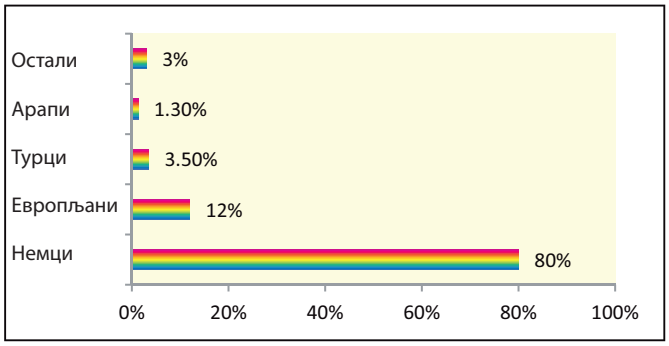

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Немачка је насељена са 83 милиона становника. Степен урбанизације је висок. Највећа конурбација сраслих градова се налази између Рура и Рајне: **Диселдорф-Келн-Бон-Дортмунд-Есен-Дуизбург-Бохум.** Становништво чине претежно **Немци** (80 %), **европски досељеници** (12 %) и **ваневрпски досељеници** (8 %), претежно турско становништво. Службени језик је **немачки.** Приближно 60 % становништва верује у протестантску цркву. Главни административни центар државе је **Берлин**.

Индустрија је носећи стуб привреде, преко које се обезбеђују 30 % годишњих прихода. Индустријски развој у прошлости омогућиле су богате резерве **угља, руде гвожђа, калијумових соли, уранијума** итд. У Немачкој су развијене све индустријске гране, међутим водеће су **металургија** (топљење метала), **машинска** (машине и алати), **аутомобилска, хемијска, фармацеутска и електроиндустрија**. Индустријски региони су **Рур** и **Сар**. Немачка је највећи европски произвођач и извозник аутомобила.

Табела 1: Највеће индустријске фирме и аутомобилски брендови у Немачкој

Компанија	Делатност	Аутомобилске фирме
Фолксваген (WV)	аутомобилска	Фолксваген
Дајмлер (Daimler)	аутомобилска	Ауди
БАСФ (BASF)	хемијска	Порше
Сименс (Siemens)	електро	Опел
БМВ (BMW)	аутомобилска	Форд
Бош (Bosh)	метало-инжињеријска	Мерцедес
Бајер (Bayer)	фармацеутска	БМВ
ТисенКруп (ThyssenKrupp)	металска	Смарт
Континентал (Continental)	гумарска	МАН (камиони)
Хенкел (Henkel)	хемијска	Неоплан (аутобуси)

Пољопривредне гране су развијене на високом нивоу, иако доносе само 1,2 % прихода. Немачка производи пшеницу, шећерну репу, кромпир, хмељ, млеко, млечне и месне производе.

Туризам у Немачкој постаје све значајнија грана, посебно на Баварским Алпима. Најпознатији туристички центар је **Гармиш-Партенкирхен.**

Немачка има високо развијену саобраћајну мрежу аутопутева, железничких пруга, пловних канала и др. Извози: машине, аутомобиле, апарате за домаћинство, апарате за прецизну механику и друго, а увози пољопривредне производе, нафту, јужно воће, поврће и друго.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Немачка је савез 16 држава (република), које су подељене на 439 округа – дистрикта.

Гармиш-Партенкирхен

За продубљавање знања:

- У граду Улм на Дунаву, налази се готска катедрала са највишим звоником у Европи и свету (162 метара).
- Средњенемачки канал је најдужа унутрашње-пловна артерија у Немачкој (321 km) који воденим путем повезује земље из различитих европских регија (западну са средњом).
- У последњој деценији у Немачкој су се просечно годишње производила по 5,5 милиона аутомобила.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Немачке:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Алпи	Ахен	Бранденбуршка капија	Берлин
Боденско језеро	Оберсдорф	Рајхстаг, зграда	Хамбург
Црна шума	Баден Баден	Нојшвајнштајн, замак	Минхен
Јасмунд парк	Гармиш-Партенкирхен	Катедрала, Келн	Штутгарт
Херц планина	Хајделберг	Катедрала, Берлин	Франкфурт

За проверу стеченог знања:

- Какав је географски положај Немачке?
- Који су индустријски региони у Немачкој?
- Које си индустријске гране развијене у Немачкој?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу компјутерске технологије (Google Map) пронађи највеће градове-луке у Немачкој на Северном и Балтичком мору!
- Сазнај како је Немачка повезана са земљама источне и јужне Европе воденим путем? Који су најзначајнији речни канали?
- Уради мини пројекат (Power Point) са фотографијама и основним подацима за савезне републике у саставу Немачке! (задатак је прикладан за рад у пару или групи).

ПОЉСКА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појноси: Закопане, Гдањск, Варшава... - Која су твоја предзнања?*

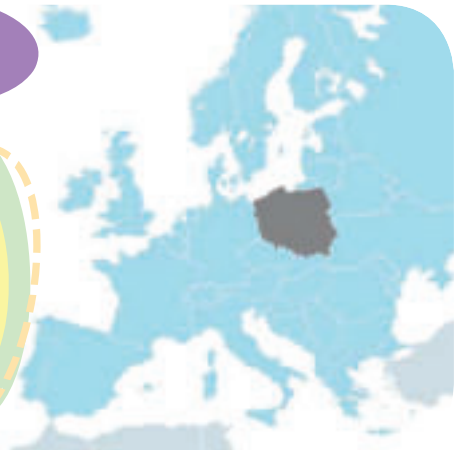

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ

Пољска се на северу граничи са **Балтичким морем** и **Русијом**, на истоку са **Литванијом, Белорусијом и Украјином**, на југу са **Словачком и Чешком** и на западу са **Немачком**. У овим граница обухвата површину од 312.696 km^2 и на овом простору живи преко 38 милиона становника.

Име	Пољска
Главни град	Варшава
Површина (km^2)	312.696
Број становника	38.440.000
Уређење	република
Службени језик	пољски

Географски положај је повољан, будући да излази на Балтичко море, које је повезује са Северним и Норвешким морем, и даље са Атлантским океаном.

Рељеф у Пољској је претежно **низијски**. У јужној половини се истиче Пољска висија са највишим местом **Лиса Гора** (611 метара). У јужним пограничним областима према Чешкој и Словачкој земљиште је планинско. Овде се протежу **Судети** и **Карпати**. Највиши врх се налази на једном од карпатских венаца – **Татри** (2499 m).

Клима У Пољској је **умерена** у западном и северном делу, због утицаја Балтичког мора, а на истоку и југу прелази у **континенталну** и **планинску**.

Реке у Пољској су: пловне, богате водом и припадају балтичком сливном подручју. Током зиме замрзавају. Највеће реке: **Висла, Варта, Одра и Буг**. Језера су најчешће ледничког порекла.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Графикон 2: Бројчано кретање становништва (у милионима, 1900-2010 година)

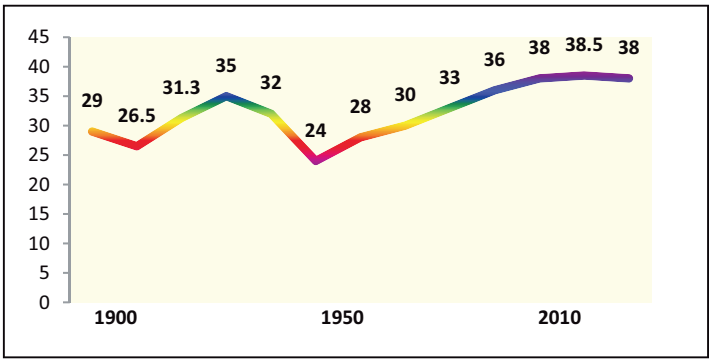

Становништво у Пољској чине **Пољаци** (97 %), који припадају словенској групи народа, мањину представљају **Немци, Украјинци, Белоруси** и др. Главна религија је католичка са 87 % укупног становништва. **Демографски проблеми** у Пољској су неједнака густина насељености и велико смањење популације после Другог светског рата и после уласка у Европску унију. Главни град државе је **Варшава**. Већи градови су Краков, Катовице, Вроцлав и Лођ. Градови-луке: **Шћећин, Гдањск и Гдиња**.

Пољопривреда доноси приближно 4 % од прихода. Пољска је водећи произвођач **кромпира** и **ражи** у Европи и свету. Друге одгајане културе су шећерна и уљана репа, хмељ и др.

Енергетски извори у Пољској се темеље на **каменом угљу** и мањим резервама **нафте** и **гаса**. У задње време интензивније се граде обновљиви извори енергије-ветрењаче. У Пољској, индустрија има многи већи значај од пољопривреде. Развијене индустријске гране су **металургија** (Катовице и Краков), **машинска индустрија** (Вроцлав), **текстилна** (Лођ) и др. Пољска је познат

европски произвођач шинских возила, аутобуса, војне опреме, пољопривредних и рударских машина.

Туризам у Пољској је у развоју, нарочито у јужном делу, где се налазе **Судети** и **Карпати**. Најпознатији туристички центар у Пољској је **Закопане**. У спољној трговини Пољска највише тргује са земљама источне и западне Европе - увози пољопривредне производе, јужно и средњоевропско воће, као и сировине за њену индустрију, а извози угаљ, машине и апарате за домаћинство.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА у Пољској се издвајају 4 природно-географске регије: приморска, ниска, субкарпатске котлине и висоравни, и карпатско-судетска регија. Административно је подељена на 16 провинција.

Табела 2: Пет највећих градова у Пољској

Град	Популација
Варшава	1.770.000
Краков	770.000
Лођ	690.000
Вроцлав	640.000
Познањ	538.000

Варшава

За продубљавање знања:

- Други светски рат је оставио тешке последице на популацију и привреду Пољске, када је земља изгубила 6 милиона становника.
- У туристичком градићу Фромборк, живео је и стварао велики ренесансни научник Никола Коперник.
- Пољска је донела дугорочни национални план за увећање пошумљених површина које ће смањити аерозагађење у земљи. 30 % територије државе је покривено бором, храстом, буквом, брезом и другим врстама.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Пољске:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Татри, планине	Закопане	Малборк, замак	Честохтова
Мастуиријан језеро	Фромборк	Стари град, Краков	Познањ
Словински парк	Варшава	Стари град, Гдањск	Лођ
Судети, планине	Краков	Стари град, Торун	Вроцлав

За проверу стеченог знања:

- Које су суседне земље Пољске?
- Опиши карактеристике становништва Пољске?
- Које производе извози Пољска?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу компјутерске технологије (Google Earth/Google Map) пронађи и сазнај имена пет највећих језера у Пољској!
- Истражи детаљније појам криптодепресија и да ли постоје таква језера у Пољској? – Резултате презентуј на часу!

ЧЕШКА И СЛОВАЧКА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појноси: Бохемија, Праг, Шкода... – Која су твоја предзнања?*

ЧЕШКА

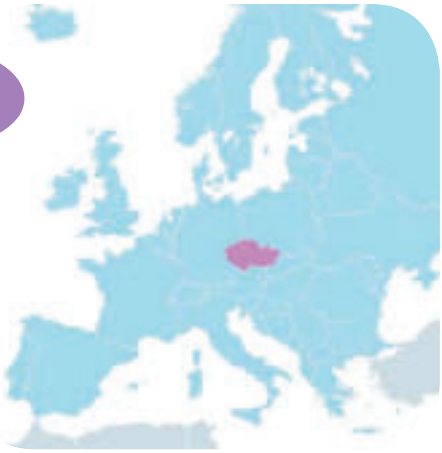

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Чешка је самостална држава, формирана 1992. године поделом Чехословачке Републике на две нове суверене државе: **Чешку** и **Словачку.** На северу се граничи са Пољском, на истоку са Словачком, на југу са Аустријом, а на западу са Немачком. У овим границама Чешка обухвата површину од 78.866 km² и на том простору живи преко 10 милиона становника.

Рељефно, Чешка се дели на две природне целине: **Моравска** на истоку и **Чешка висораван** (Бохемија) на западу.

Моравска је са три стране заграђена планинама: **Јесеник** на северу, **Бели Карпати** и **Јаворник** на истоку и **Чешко-моравске планине** на западу.

Чешка Висораван је са свих страна заграђена планинама: на северу **Судетима** (Крконоше), на југу **Шумавом**, на истоку **Чешко-моравским планинама** и на западу **Рудним планинама**. Највиши врх је **Снежка** на Судетима (1603 m).

Клима у чешкој је **умерено-континентална** и **континентална**. Планине којима је ограничена ова земља је штите од продирања влажне и хладне климе са севера и истока. Континентални карактер се види у великој разлици између зимског минимума (–42,2 °C) и летњег максимума (40,4 °C), који износи преко 82 степени.

Име	Чешка
Главни град	Праг
Површина (km²)	78.866
Број становника	10.610.000
Уређење	република
Службени језик	чешки

Климатски типови у Чешкој

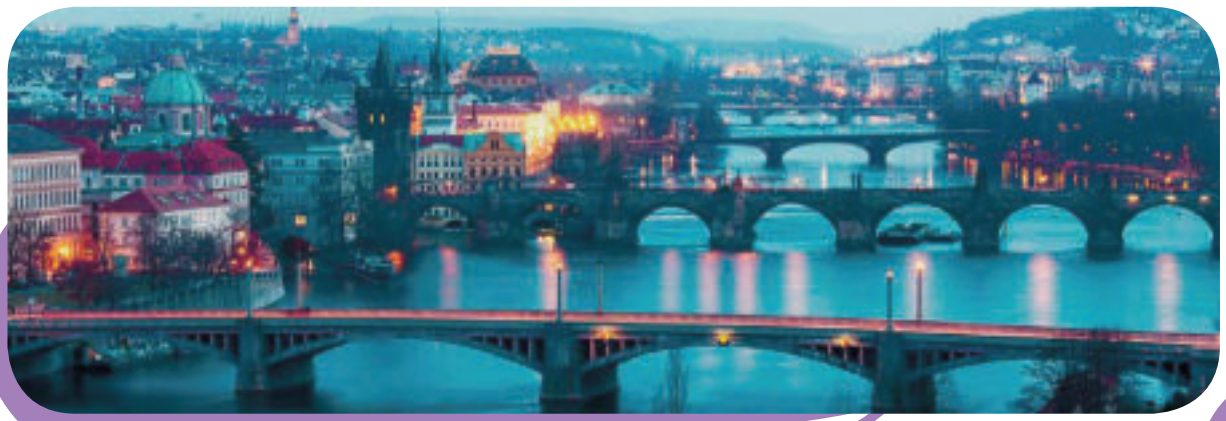

Праг

Реке са Чешке висоравни, преко главног тока **Лабе** са притоком **Влтава**, завршавају у Северном мору. Кроз Моравску тече река **Морава**, која као притока Дунава завршава у Црном мору.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у Чешкој је веома хомогено: **Чеси** (94 %), **Моравци** (4 %), **Словаци** (1 %), **Пољаци** (0,5 %) и **Немци**. Чешко становништво је најмање религиозно у Европи. Чак 80 % од њих се изјаснило да су атеисти или без религиозног опредељења. Само 10 % од њих су католици. Главни град државе је **Праг**, који је културни и индустријски центар Чешке.

Табела 3: Гиганти у чешкој машинској индустрији

Компанија	Делатност
Шкода	аутомобили, трамваји
Татра	камиони
АВИА	камиони
Ирисбус	аутобуси
Аеро Водочоди	авионска
Лет Куховице	авионска
Зетор	трактори
Јава	мотоцикли

Карлове Вари – познати бањски центар и град у Чешкој. Налази се на рекама Огже и Тепла, на приближно 130 km западно од Прага. Назван је по светом римском цару Карлу IV Луксембуршком, који је основао град 1370. године. Познат је по својим топлим изворима (13 већих и око 300 мањих и по топлој реци Тепли).

Карлове Вари

Природна богатства која сачињавају **шуме, пашњаци** и **руде** (камени и мрки угаљ, гвожђе, графит, уранијум, злато, сребро, олово и друго), омогућили су брзи привредни развој, посебно након проглашења самосталности.

Од привредних култура највише се узгаја шећерна репа, кромпир, пшеница, јечам, хмељ, лан, коноп и др.

Данас Чешка обезбеђује чак 30 % енергије преко нуклеарних централа, а носећа делатност је индустрија са чак 37 % годишњих прихода. Главни центри **металургије** и **машинске** и **хемијске индустрије** су **Кладно, Усти, Брно, Моравска Острава, Плзењ** (велики центар за пиво у свету) и др.

Туризам је најразвијенији у бањским местима: Карлове Вари, Маријанске Лазње, Јахимов и др.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА природне и традиционалне регије Чешке су **Бохемија, Моравија** и **Шлезија.** Административно, земља је подељена на 13 провинција.

Брно је други град по величини у Чешкој Републици. Основан је 1243. године, иако је тај реон био насељен још у 5 веку. Данас Брно броји 403.304 становника и седиште је Уставног суда, Врховног Суда, Врховно административног суда, Државног јавног тужиоца и правобраниоца Чешке Републике.

Брно

СЛОВАЧКА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Средњоевропска и подунавска земља се граничи: на истоку са Украјином, на северу са Пољском, на југу са Мађарском, на западу са Аустријом и Чешком. У овим границама обухвата површину од 49.035 km^2 и на том простру живи 5,5 милиона становника.

Рељеф Словачке је претежно **планински**. Планине обухватају 75 % њене територије, а низије 25 %.

Планине испуњавају северни део Словачке. То су Карпати са планинским венцима **Татри** (2655 m), **Фатри**, **Рудне планине** и **Бескиди**. Карпати су богати шумама (38 %), пашњацима (10 %), ледничким језерима и рудама.

Низије у Словачкој се налазе у јужном и југоисточном делу. То су северни огранци Панонске низије.

У погледу **крашког рељефа**, Словачка се може похвалити са 2.400 пећина, од којих је пет под заштитом УНЕСКА.

Клима у Словачкој је континентална и планинска.

Најзначајније **реке** Словачке су **Дунав** и **Вах**. Дунав ја важна саобраћајница и „врата" ка Европи, а Вах је хидроенергетски искоришћена.

Име	Словачка
Главни град	Братислава
Површина (km^2)	49.035
Број становника	5.445.000
Уређење	република
Службени језик	словачки

Топографска карта Словачке (75 % планински рељеф)

Добшинска ледена пећина

Пећине под заштитом УНЕСКА
Добшинска ледена пећина
Пећина Домика
Пећина Гомбасек
Јасовска пећина
Охтинска арагонитска пећина

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво Словачке чине **Словаци** (80 %), **Мађари** (9 %), **Роми** (3 %), **Чеси** и **Руси**. Службени језик је словачки, али и мађарски код мађарске мањине. Највећи део становништва је **католичко** (62 %), протестантско (9 %), православно (1 %) итд. Главни град Словачке је **Братислава**. То је стари град и важна лука на Дунаву.

Енергетске потребе Словачка највише задовољава **нуклеарном енергијом** (54), термоцентралама (18 %) и хидроцентралама (15 %). Најзаступљеније руде су злато, сребро, бакар, гвожђе, никл, антимон, манган, графит... Словачка је последње деценије своје реноме економски заостале земље заменила епитетом „татрански тигар", због брзог годишњег раста, за-

хваљујући индустријском сектору и привученим страним инвестицијама. Поред металургије, Словачка је европски центар **аутомобилске индустрије**, а за стране брендове годишње произведе преко 1 милион аутомобила (Фолксваген, Ауди, Порше, Пежо, Ситроен, Киа, Јагуар).

Туризам је у сталном порасту. Преко 5 милиона туриста посећује скијашке центре, средњовековне замкове и пећине.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природне регије Словачке: **планинска** и **низијска**. Административно, земља је подељена на 8 крајева.

Братислава

За продубљавање знања:

- Чешка се поноси са 12 објеката под заштитом УНЕСКА. Ипак, највеће туристичке посете привлаче велики фестивали пива у Плзењу и у Чешким Будејовицама, у трајању од 17 дана.
- Чешка још није достигла број од 10,7 милиона становника из 1930 године. Узрок за то је исељење 2,87 милиона судетских Немаца након Другог светског рата и исељење Чеха током кризних година, пре почетка XX века.
- Братиславу сматрају „бисером" на Дунаву и „отвореним вратима" пријатељства и гостопримства према свим народима и земљама.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Чешке и Словачке:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Моравски крш	Карлове Вари	Дворац, Крумлов	Праг
Чешки рај	Плзењ	Кутна Хора	Брно
Пропаст Макоча	Кромериж	Телч	Чешке Будејовице
Словачки крш (Словачка)	Штрпске Плесо (Словачка)	Замак Бојнице (Словачка)	Кошице (Словачка)
Татрански парк (Словачка)	Тренчин (Словачка)	Центар, Бардејов (Словачка)	Прешов (Словачка)

За проверу стеченог знања:

- Које су највеће реке у Чешкој и Словачкој?
- Које су индустријске гране развијене у Чешкој и Словачкој?
- Која места нејвише посећују туристи у Чешкој и Словачкој?

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи, истражи и презентуј знаменитости Прага!
- Истражи и уради мини пројекат за презентацију на часу (Power Point) са албумом и основним подацима о природним вредностима националних паркова или пећина у Словачкој! (Задатак је прикладан за рад у пару).

ШВАЈЦАРСКА И АУСТРИЈА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси. Алпи, Нестле, Ролекс, Моцарт, Штраус... – Која су твоја предзнања?*

ШВАЈЦАРСКА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Швајцарска је средњоевропска и алпска **земља**. На северу се граничи са Немачком, на истоку са Аустријом, на југу са Италијом и на западу са Француском. У овим границама обухвата површину од 41.285 km² и на том простору живи преко 8,5 милиона становника.

Рељеф је планински, са просечном висином од 1370 метара. У њему се издвајају три целине: **алпска** у јужном делу, **Јура** у северном и северозападном и **Швајцарска висораван** између њих. Алпи се издижу са више врхова преко 4.000 метара. Највиши је Монте Роза (4.640 m). Делимично су покривени глечерима, а на местима испресецани ледничким долинама и **превојима**.

Клима је претежно **континентална**, у густо насељеном делу, док је на Алпима планинска и субполарна, изнад снежне границе (2.800 метара).

Име	Швајцарска
Главни град	Берн
Површина (km²)	41.285
Број становника	8.508.000
Уређење	савезна република
Службени језик	немачки, италијански, француски, ретороманski

Топографска мапа Швајцарске

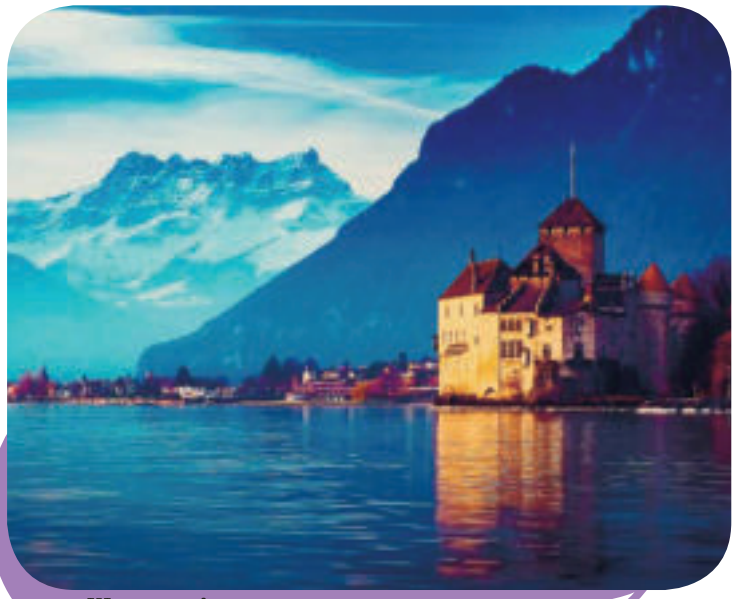

Женевско језеро

Континентална
Умерено-континентална
Планинска

Климатски типови у Швајцарској

Водно богатство је у живописним језерима ледничког порекла као шти су **Женевско, Боденско, Циришко**... Реке су планинске, брзе и хидроенергетски искоришћене. Највеће су **Рајна, Рона** и **Ин**.

Табела 4: Гиганти у швајцарској индустрији

Компанија	Делатност
Нестле	прехрамбена
Новартис	фармацеутска
Роше	фармацеутска
АББ	електроинжињеринг
Сика	хемијска
Своч	сатови
Ролекс	сатови
Линд	прехрамбена

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Једна нација, две религије и четири језика. Швајцарска је **космополитска земља** са четири службена језика, који традиционално користе четири равноправна народа (**Немци, Французи, Италијани** и **Реторомани**), као и велики број досељеника из Европе (Срби, Турци, Шпанци, Португалци, Албанци и други). Код верске припадности најбројнији су **католици** (37 %), **протестанти** (калвинисти, јеванђелисти, лутеранци, 25 %), **православни** (2 %) и други. Према уживању у финансијским и еколошким условима, становништво Швајцарске се налази на европском и светском врху. Швајцарска је **светско банкарско седиште**, због традиционалне војне неутралности, стабилности политичког и правног система.

Берн

Индустрија је водећа делатност, која обезбеђује преко 25 % прихода. Подржана је релативно јефтином енергијом која се углавном добија из хидроцентрала и мање из нуклеарних централа. Водеће делатности су **хемијска, прехрамбена, машинска** и **електроиндустрија**. Швајцарска је светски лидер у индустрији **прецизне механике** (сатови, ваге, мерни инструменти).

Туризам је стара и уносна делатност, коју Швајцарска свесно не проширује због очувања квалитета животне средине. Најпознатији туристички центри су **Сент Мориц, Давос, Луцерн, Венген** и други.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природне регије швајцарске су **Алпи, Јура** и **Швајцарска висораван**. Према државном уређењу Швајцарска је савезна република – конфедерација, састављена од 26 држава (кантона).

Сент Мориц

Сент Мориц је град и туристичко место у источној Швајцарској. Припада кантону Граубинден, где је једно од највећих насеља. Сент Мориц је светски чувени туристички центар где се окупља светски „џет-сет". Јединствен је и по томе што је највиши град у Европи – налази се на 1.822 надморске висине.

АУСТРИЈА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Средњоевропска, алпска и подунавска земља. На северу се граничи са Немачком и Чешком, на истоку са Словачком и Мађарском, на југу са Словенијом и Италијом, а на западу са Швајцарском. У овим границама Аустрија обухвата површину од 83.879 km^2 и на том простору живи преко 8,5 милиона становника. Главни град је **Беч**.

Рељеф је планински (66 %). **Алпи** се протежу преко земље у три паралелна венца, са највишим врхом **Гросглокнер** (3.797 m). На северу и истоку се налазе периферни ниски предели Панонске низије.

Гросглокнер

Име	Аустрија
Главни град	Беч
Површина (km^2)	83.879
Број становника	8.857.000
Уређење	савезна република
Службени језик	аустријско-немачки

Клима је **континентална** у низијским и подгорским алпским пределима и **планинска** на Алпима са дугим, хладним и снежним зимама.

Речна мрежа највише припада црноморском сливу: **Дунав, Ин, Енс, Драва, Мура** и остале.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво је највише концентрисано у низким пределима. **Аустријанци** чине 85 %. Веће мањинске заједнице су **Немци, Турци, Бошњаци, Срби** и остали. Службени језик је Аустријско-немачки. Приближно 57 % становништва су декларисани **католици**. Аустрија и престоница Беч су оставили неизбрисив траг у култури Европе, посебно у музичкој историји, као центар генијалног компоновања у 18. и 19. веку.

Топографска мапа Аустрије

Графикон 3: верска структура у Аустрији

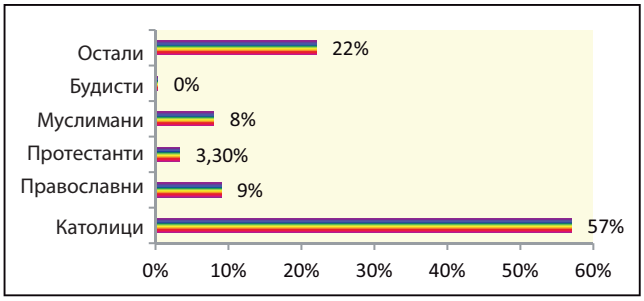

Природни ресурси које чине ливаде, пашњаци и шуме омогућавају развој **сточарства** и **шумарства**. **Рудна богатства** које чине руде гвожђа, камена со, графит, волфрам и друго, омогућила су развој **металне, машинске, аутомобилске, хемијске, прехрамбене, текстилне** и **дрвне индустрије**.

Туризам доноси 9 % годишњих прихода. Аустрију посећује преко 20 милиона туриста годишње у зимским и културним центрима као: **Инсбрук, Салцбург, Беч, Кицбил, Грац** и др.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природне регије Аустрије су **Алпи** и **периферне низије**. Према државном уређењу Аустрија је савезна република састављена од девет држава.

Салцбург

За продубљавање знања:

- Швајцарска је седиште већег броја светских организација. Очување животне средине је приоритет. Чак 90 % превоза робе одвија се путем железничког саобраћаја који је у потпуности електрифициран. Возови у Швајцарској се пењу уз планинске падине изнад 3.000 метара.
- Данашња Аустрија је настала 1918. године, након распада Аустроугарске монархије која је обухватала велике територије средње, источне и јужне Европе.
- Беч је „бисер" Дунава и центар је европске класичне музике. Тамо су стварана и интерпретирана дела великих композитора: Хајдна, Штрауса, Листа, Шуберта, Моцарта и других.
- Познате и атрактивне вредности за посету Швајцарске и Аустрије

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Алеч	Замак Чилон	Замак Чилон	Цирих
Матерхорн	Сент Мориц	Брунсвик	Луцерн
Језеро Лугано	Цермат	Солотурн, центар	Женева
Језеро Холштат (Аустрија)	Инсбрук (Аустрија)	Шенбурн (Аустрија)	Беч (Аустрија)
Гросглокнер (Аустрија)	Кицбил (Аустрија)	Центар, Салцбург (Аустрија)	Грац (Аустрија)

За проверу стеченог знања:

- Који су највиши планински врхови у Швајцарској и Аустрији?
- Које су веће реке и језера у Швајцарској и Аустрији?
- Која врста туризма је најразвијенија у Швајцарској и Аустрији?

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи, истражи и презентуј знаменитости града Беча!
- Помоћу алатке (Google Earth) утврди надморску висину већих ледничких језера у Швајцарској и изради листу са добијеним подацима, као и листу градова који се налазе на њиховим обалама!

МАЂАРСКА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси. Чардаш, Будимпешта, Балатон, гулаш... – Која су твоја предзнања?*

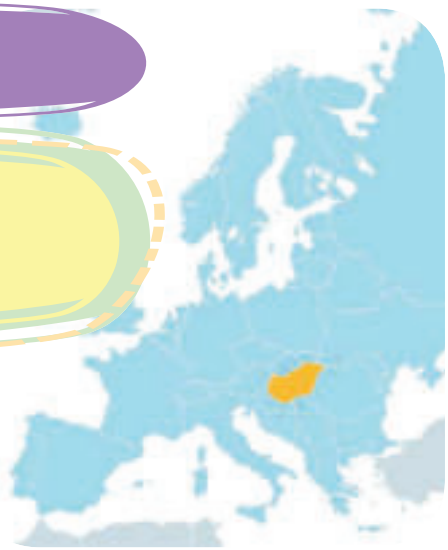

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Мађарска је континентална земља која се простире у средњем Подунављу. Она се граничи са Словачком и Украјином на северу, Србијом и Хрватском на југу, Румунијом на истоку и Аустријом и Словенијом на западу. У овим границама Мађарска обухвата површину од 93.030 km² и на том простору живи 9,8 милиона становника. Кроз територију Мађарске пролазе важни међународни путеви који је повезују са земљама северне и јужне Европе. Велики значај за државу има река Дунав која је као водена саобраћајница повезује са свим подунавским земљама.

Рељеф је претежно низијски (95 %). Мађарска заузима највећи део Панонске низије. Планина има мало. Према висини оне спадају у групу ниских и средње-високих планина: **Матра** са врхом Кекеш (1015 m) и **Бик** (995 m) у северном делу, а **Бакоњска Гора** (713 m) и **Мечек** (683 m) југозападно од Дунава.

Клима у Мађарској је **континентална**. Зиме су хладне и кишне, а лета сува и топла. Падавине се крећу од 450 до 900 mm годишње и климе дају **континентално-степски** карактер.

Најзначајније **реке** у Мађарској су **Дунав** и **Тиса**. Пловне су и њихове воде се користе за саобраћај, наводњавање и за индустријске потребе. Од језера највеће је **Балатон**.

Име	Мађарска
Главни град	Будимпешта
Површина (km²)	93.030
Број становника	9.797.000
Уређење	република
Службени језик	мађарски

Климатски типови у Мађарској

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у Мађарској чине **Мађари** (84 %). То је народ који се по свом пореклу, мађарском језику и другим националним обележјима разликује од својих суседа. Они припадају **жутој раси**, односно, имају **монголско** порекло. Мањински народи су Роми, Немци, Румуни, Словаци, Хрвати и други. Главни град је **Будимпешта**. Верско опредељење: католици 37 %, протестанти 13 % (калвинисти и лутеранци), јудаисти, будисти и муслимани.

Графикон 4: Депопулација у Мађарској

Демографски проблем у Мађарској је мали годишњи прираштај становништва након Другог светског рата, који је у последње три деценије негативан. То значи да се становништво бројчано смањује. Учешће младе популације се исто тако смањује, док се удео старог становништва увећава.

Обрадиво земљиште које сачињавају оранице и баште је највећи природни ресурс, који обухвата чак 50 % територије

Мађарске. Укупни пољопривредни фонд, заједно са ливадама, пашњацима, воћњацима и виноградима обухвата преко 65 % територије.

Пољопривреда је оријентисана на кукуруз, пшеницу, кромпир, сунцокрет, шећерну репу, дуван и др. Свињарство и живинарство су водеће сточарске гране.

Индустрија се темељи на преради домаћих пољопривредних и рудних сировина: **боксита, мангана, гвожђа** и **нафте**. Водеће гране су металургија, метална, машинска, електроиндустрија, хемијска, текстилна и прехрамбена индустрија. Мађарска је познати произвођач аутобуса, пољопривредних машина (трактори, комбајни), гума, електроопреме, хемијских, прехрамбених производа. Исто тако је велики регионални извозник телевизора, електричних бројила, електричних уклопника, мобилних телефона и компјутера у средњу и источну Европу.

Туризам је значајан за мађарску привреду. Преко 15 милиона туриста годишње посећује језеро Балатон, Будимпешту и националне паркове.

РЕГИОНАЛНАПОДЕЛА Мађарска је административно подељена на 19 државних округа и град Будимпешту, као посебну јединицу.

Табела 5: Пет највећих градова у Мађарској

Град	Популација
Будимпешта	1.757.000
Дебрецин	204.000
Сегедин	162.000
Мишкољц	160.000
Печуј	146.000

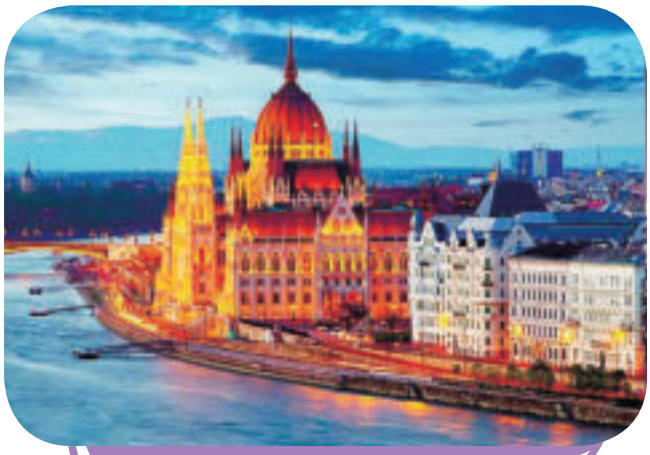

Будимпешта

За продубљавање знања:

- Језеро Балатон има статус „мађарског мора“. Дугачко је 77 km, са површином од 592 km^2. Дубина је релативно мала, око 3 метра. У летњем периоду температура воде прелази 25 °C, што га прави веома атрактивним и привлачи велики број туриста.
- Подземна градска електрифицирана железница – метро у Будимпешти, је најстарија у континенталном делу Европе. Датира од 1896. године.
- Традиционални мађарски народни плес је чардаш, а кулинарски специјалитет – гулаш.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Мађарске:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Језеро Балатон	Будимпешта	Стари град, Печуј	Дебрецин
Актелек парк	Егер	Краљевски дворац	Печуј
Планина Бук	Тихани	Бања Чачар	Ђер

За проверу стеченог знања:

- Опиши која природна богатства има Мађарска?
- Које су најзначајније реке које протичу кроз Мађарску?
- Које су развијене индустријске гране у Мађарској?

Задаци са применом ИКТ:

- Утврди географске координате Будимпеште и израчунај разлику у угаоним степенима на географској ширини у односу на Скопље!
- Уради мини пројекат (Power Point) са фотографијама и основним подацима о културно-историјским знаменитостима града Будимпеште (задатак је прикладан за рад у пару или групи)!

РУМУНИЈА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални поноси. Дачија, Букурешт, Гроф Дракула... – Која су твоја предзнања?*

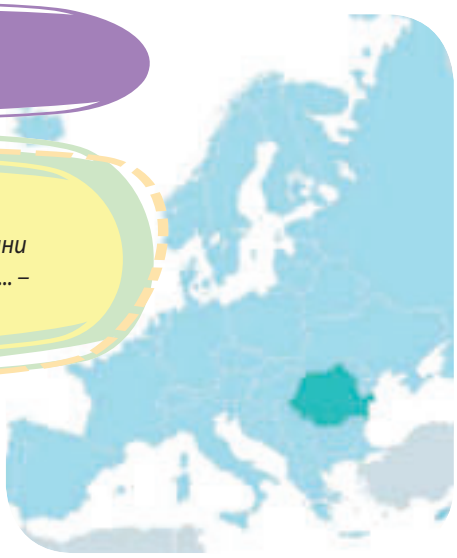

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Румунија заузима југоисточни део средње Европе. Она је: карпатска, подунавска и приморска земља. На северу се граничи са Украјином, на југу са Бугарском, на истоку са Молдавијом и Црним морем, а на западу са Мађарском и Србијом. У овим границама Румунија обухвата површину од 238.397 km^2. На овој територији живи преко 19 милиона становника. Румунија има повољан географски положај, будући да кроз њу протиче река **Дунав** и има излаз на **Црно море**. Румунија је раскршће између средње, јужне и источне Европе.

Име	Румунија
Главни град	Букурешт
Површина (km^2)	238.397
Број становника	19.638.000
Уређење	република
Службени језик	румунски

Рељефно, у Румунији се издвајају три природне целине: **планине**, **висоравни** и **низије**.

Планине испуњавају средишњи део Румуније – **Карпати**, који се протежу у облику лука од севера према југозападу. То су веначне планине са оштрим и назубљеним врховима. У јужном делу се називају **Јужни Карпати** (Трансилвански Алпи) на којима се налазе **превоји,** који су погодни за изградњу путева.

Топографска мапа Румуније

Висоравни у Румунији се налазе западно од Карпата. То је **Трансилванија** (Ердељ). Трансилванија је омеђена ниским рудним планинама које су испресецане долинама.

Низије у Румунији се протежу у јужном, источном и западном делу: **Влашка низија, Молдавија, Панонска низија** и **Северна Добруџа**. **Влашка низија** се протеже од подножја Трансилванских Алпа на северу, до Дунава на југу. Област **Молдавија** се протеже источно од Карпата до реке Прут. **Панонска низија** са источним деловима улази у западне пределе Румуније. **Северна Добруџа** обухвата југоисточни простор у Румунији. Она се налази између Дунава, Црног мора и Бугарске.

Клима у Румунији је претежно **континентална**. Само у појединим областима (Молдавија, Банат) она има прелазни карактер ка **континентално-степској клими**.

Реке у Румунији припадају црноморском сливном подручју. Река Дунав има највеће саобраћајно и хидроенергетско значење. Њене притоке су: **Тиса, Самош, Муреш, Прут, Олта** и **Серет**.

Рашнов

Рашнов, град у округу Брашов у средишњем делу Румуније, у историјској покрајини Трансилванија. Према последњем попису имао је 15.456 становника.

Рашнов је смештен у познатом туристичком региону у румунским Карпатима. Непосредно изнад града налази се истоимени замак Рашнов. Јужно се налази чувени замак Бран и познати скијачки центри Појана Брашов и Предеал.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво Румуније представљају **Румуни** (89 %) који припадају романској групи народа. Мањински народи су Мађари (6 %), Роми (3,3 %), Украјинци, Немци и остали. Службени језик је румунски, а верски су опредељени као: **православни** (81 %), **католици** (4 %), **протестанти** (6 %) и остали.

Графикон 5: Депопулација у Румунији

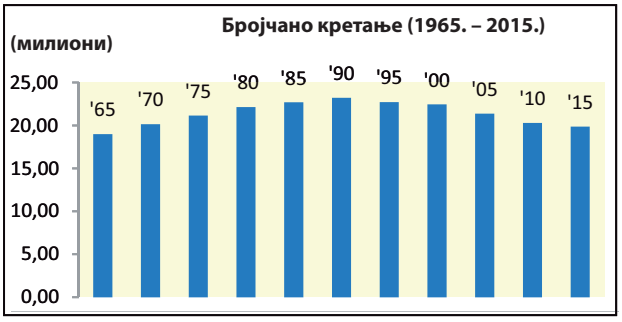

Демографски проблем у Румунији је негативан годишњи прираштај популације. Од 1990. године, број становништа је почео да се смањује. Прираштај у задњој деценији износи -2,6 промила на годишњем нивоу, односно стопа умрлих (морталитет) је виша од стопе новорођених (наталитет). Бројчано изражено, то значи да земља годишње губи приближно по 50.000 становника.

Табела 6: пет највећих градова у Румунији

Град	Популација
Букурешт	1.883.000
Клуж Напока	324.000
Темишвар	320.000
Јаши	290.000
Констанца	284.000

Обрадива земља која се састоји од ораница и башти захвата високих 40 % територије Румуније, што је више од довољно за узгајање **житних** (пшеница, кукуруз, јечам) и **индустријских култура** (сунцокрет, дуван, шећерна репа), као и **средњоевропског воћа** и **винове лозе**.

Букурешт

Индустрија је дуго била зависна од домаћих сировина: нафте, угља и природног гаса. Зато је најразвијенија индустријска грана **петрохемијска индустрија**, чији су главни центри**: Плоешти, Брази, Крајова, Констанца** и др. Осим њих, развијене су и **машинска, металопрерађивачка, текстилна** и **прехрамбена индустрија** а налазе се у следећим градовима: Арад, Букурешт, Брашов, Темишвар и др. Румунија је истакнути произвођач и извозник аутомобила и аутобуса (Дачиа, Форд, Роман). Индустрија и пољопривреда учествују са 49 % у годишњим приходима, а услужне делатности са 51 %.

Туризам је значајан за привреду са 9 милиона туриста годишње. Најпосећенији су приморски градови (Мамаја), зимски центри и средњовековни градови и замкови.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природне регије у Румунији су панонска, трансилванска, карпатска, влашка, молдавска и добруџанска. Административно, Румунија је подељена на 41 државни округ и град Букурешт као посебну јединицу.

За продубљавање знања:

- Букурешт је престоница смештена у Влашкој низији. Леп, чист, зелени град, богат културно-историјским објектима. Најистакнутији су: Атениум, Национални музеј историје, замак Тепеш, парламентарна палата и други.
- Ђердапска клисура, са значењем „гвоздена врата“ на реци Дунав најдужа је у Европи (100 km). Овде су изграђене бране и две хидроцентрале за енергетске потребе Србије и Румуније. Ради упоређења, годишња производња енергије у ђердапским централама надмашује наше (македонске) потребе за три пута.
- Познате и атрактивне вредности за посету Румунији:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Делта Дунава	Констанца	Замак Корвин	Букурешт
Источни Карпати	Сибиу	Замак Дракуле	Брашов
Ретезат Парк	Манастир Воронет	Дворац Пелеш	Клуж
Клисура Ђердап	Алба Јулија	Парламентарна палата	Плоешти
Сфинге, Брашов	Појана Брашов	Маузолеј Марашести	Темишвар

За проверу стеченог знања:

- Које планине и низије чине рељеф Румуније?
- Које су најзначајније реке у Румунији?
- Која природна богатства има Румунија?

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи, истражи и изради кратак елаборат о националном парку „Делта Дунава“!
- Уради мини пројекат (Power Point) са фотографијама и основним подацима на тему по избору: замкови, национални паркови или нафтна поља у Румунији! (задатак је прикладан за рад у пару или групи).

Кључни појмови:

- *Континентална клима;*
- *Поларна клима;*
- *Субполарна клима;*
- *Макија;*
- *Поларна врба;*
- *Поларна бреза;*
- *Депресија;*
- *Поларна лисица.*

Тракај је острвски замак лоциран у Тракају, Литванија, у језеру Галве. Изграђен је крајем 14. и почетком 15. века.

ТЕМА VII: ГЕОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД РЕГИОНА ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

ИСТОЧНА ЕВРОПА 126
РУСИЈА 126
УКРАЈИНА 129
БЕЛОРУСИЈА И МОЛДАВИЈА 132
ЛЕТОНИЈА, ЕСТОНИЈА И ЛИТВАНИЈА 135

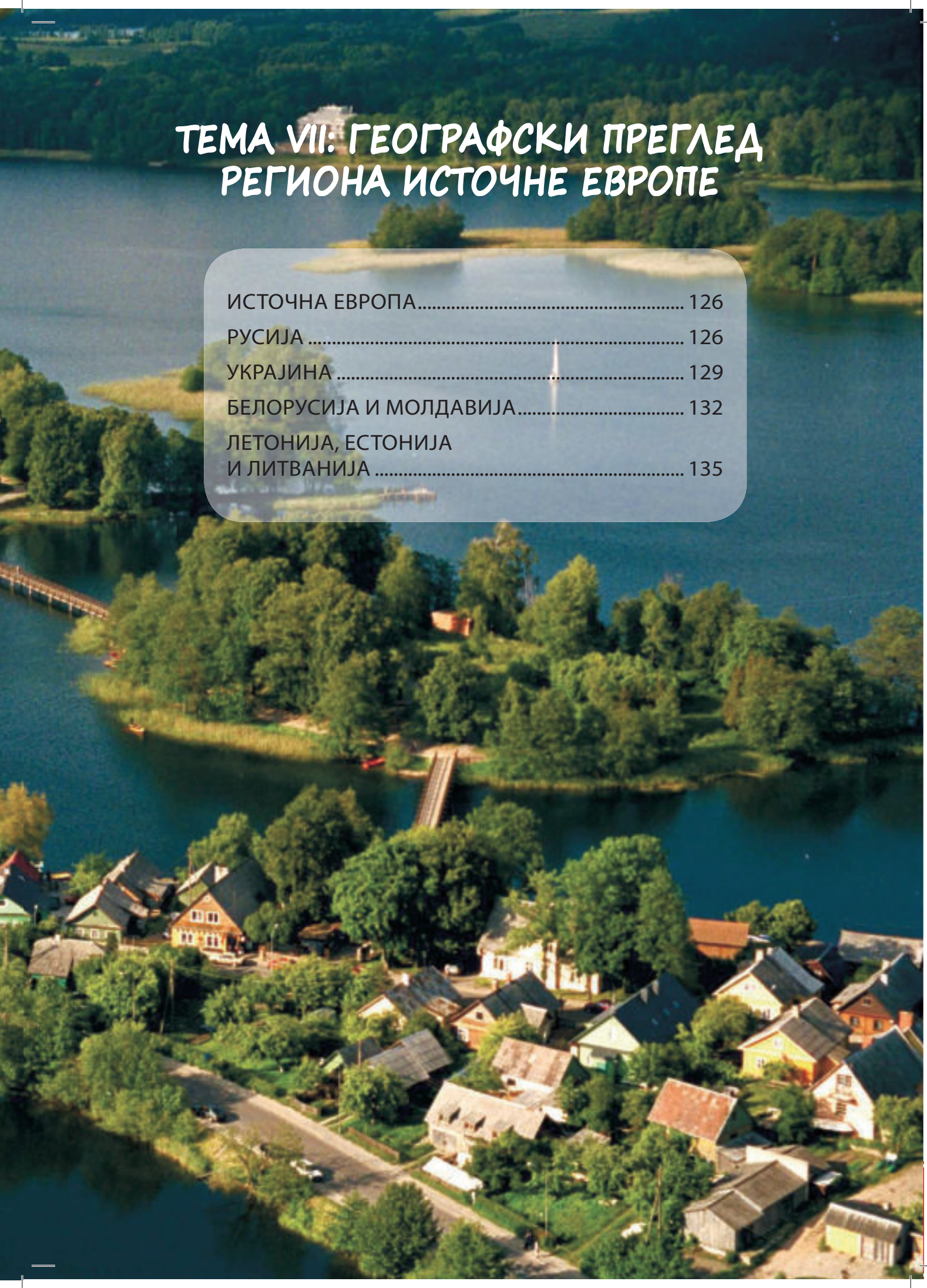

ИСТОЧНА ЕВРОПА

РУСИЈА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појноси: Кремљ, Бољшој, Ермитаж... - Која су твоја предзнања?*

Име	Русија
Главни град	Москва
Површина (km²)	17.125.191
Број становника	146.793.000
Уређење	савезна република
Службени језик	руски

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Русија је највећа држава у Европи и свету и протеже се преко два континента: Европе и Азије. У упоредничком правцу, земља се протеже од Балтичког и Црног мора на западу, до Тихог океана на истоку, у дужини од 10.000 km. На северу и истоку излази на Северни ледени и на Тихи океан. На југу и на западу Русија има копнене границе. Копном се граничи са 14 држава. Ширина Русије у меридијанском правцу, од северне до јужне границе, износи преко 5.000 km. У овим границама обухвата површину од преко 17 милиона km². Русија нема повољан географски положај и поред тога што излази на три океана и 12 ивичних мора. Обална линија надмашује 37.000 km. Разуђена је са великим бројем острва, полуострва и залива, међутим у већем делу зиме вода замрзава.

У **рељефу** Русије најбројније су низије. Оне испуњавају цео европски део и западну половину азијског дела. **Источноевропска низија** у европском делу Русије протеже се од Балтичког мора на западу до планине Урал на истоку. Кроз њу се издижу ниска узвишења **(платои),** која нису

Москва

виша од 400 метара. Источно од планине Урал протеже се **Западносибирска низија**, све до реке Јенисеј. Источно од ове реке, до Тихог океана, протеже се **источни Сибир** са **Јаблановским** и **Становојским планинама**.

Климатски, Русија се простире у два топлотна појаса: **умерени** и **хладан**. Територије северно од 66. степена улазе у хладан појас. Овде се сусрећу **поларна** и **субполарна клима**. **Тундра** је најраширенија биљна заједница у појасу субполарне климе. Она је заједница **нижих** (маховина) **цветних биљака**, **поларне врбе** и **поларне брезе**. Јужно од њих протеже се **умерени појас.** У њему је заступљено више климатских типова: **континентална, умерено континентална, степско-пустињска, планинска** и **субтропска клима**, око Црног мора.

Каспијско језеро

Климатски типови у Русији

Водено богатство сачињава преко 150.000 река и 250.000 језера. Реке се уливају у више сливних подручја. У слив **Северног леденог океана** се уливају најдуже реке: **Северна Двина, Печора, Об, Јенисеј, Лена** и др. Ове реке имају велику хидроенергетску моћ. У Каспијско језеро се уливају **Волга** и **Урал**, а у Азовско море, река **Дон**.

Реке у Русији су дугачке, дубоке и пловне. На више њих су изграђене бране са великим вештачким језерима и хидроцентралама. Међусобно, реке су повезане и **пловним каналима**. Русија има велики број језера, преко 250.000. Највеће је **Каспијско**, а најдубље **Бајкалско језеро**. Басен Каспијског језера представља велику **депресију**, зато што се налази на 28 метара испод површине „светског мора".

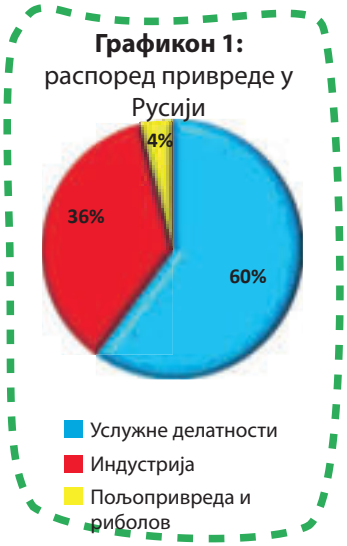

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА У Русији живи преко 146 милиона становника. Већина су **Руси** (82 %), припадници словенске групе народа. Осим Руса, у етничком саставу учествују још 130 мањинских народа: **Татари, Украјинци, Јермени** и народи монголске и кавкаске групе. Већина је опредељена као **православно** (43 %), затим као муслиманско становништво (6,5 %), неопредељени и атеисти (38 %) итд. Русија је ретко насељена земља. На једном квадратном километру има по 9 становника. Главни град државе је **Москва**. Демографски проблем у Русији је низак годишњи прираштај, који је у појединим годинама негативан, као и велика нескладност између полова. Женско становништво је за 20 милиона бројније од мушког, највише као последица Другог светског рата.

Пољопривредне гране су развијене у европском делу. Од пољопривредних култура највише се узгајају пшеница, кукуруз, шећерна репа, ду-

Табела 1: Велике индустријске компаније у Русији

Компанија	Делатност	Седиште
Газпром	петрохемијска	Москва
Лукоил	петрохемијска	Москва
ЕуроХем	хемијска	Москва
АвтоВАЗ	аутомобилска	Тољати
ГАЗ Груп	аутомобилска	Нижњи Новгород
Камаз	аутомобилска	Небережњије Челни
Русал	рударство и металургија	Москва
Евраз	рударство и металургија	Москва
Северстал	рударство и металургија	Москва
Металоинвест	рударство и металургија	Москва

ван, сунцокрет, винова лоза и др. Велики део у примарним делатностима заузима риболов.

Бајкалско језеро

Русија се налази у првих пет најразвијенијих европских земаља. Као предуслов за то свакако су огромна природна богатства која чине **енергетски извори** и **руда**. Високих 80 % руског извоза отпада на нафту, гас, метале и дрво. Русија је велики светски произвођач **нафте, гаса, гвожђа, злата, платине, алуминијума, сребра, цинка, дијаманата** и др. Зато су у Русији развијене све индустријске гране: метална, машинска, хемијска, електроиндустрија, петрохемијска, текстилна, дрвна и друге. Главни индустријски центри су **Москва, Санкт Петерсбург, Архангелск, Горки, Волгоград, Ростов** и др.

У последњих неколико година у Русији се интензивно развија **туризам.** Најповољније услове за ову привредну делатност омогућују обале Црног мора. Овде су развијени и најпознатији туристички центри.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Природне регије Русије: Источноевропска низија, Западносибирска низија, Средњесибирска висораван, Источни Сибир, Далеки исток, Бајкалска регија, Средњеруско побрђе и Кавказ. Ради лакшег управљања, административно, Русија се састоји од 8 федералних округа. Саставне јединице Руске Федерације чине укупно 85 федералних субјеката.

За продубљавање знања:

- Русија има 15 милионских градова. Првих пет су: Москва, Санкт Петербург, Новосибирск, Јекатеринбург и Нижњи Новгород.
- Железница је веома искоришћен саобраћај у Русији. Укупна железничка мрежа износи 85.000 km. Најдужа линија од Москве до Владивостока износи 9.259 km.
- Бајкалско језеро је јединствени слатководни басен у свету насељен фокама.
- Познате и атрактивне вредности за посету Русији:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Бајкалско језеро	Сочи	Музеј Ермитаж	Нижњи Новгород
Камчатка	Санкт Петербург	Театар Бољшој	Волгоград
Црноморско приморје	Москва	Црвени трг	Владивосток
Урал	Казан	Св. Исак, катедрала	Иркутск
Алтај	Јекатеринбург	Театар Марински	Смољенск

За проверу стеченог знања:

- Које су највеће реке и језера у Русији?
- Каквим енергетским изворима и рудама је богата Русија?
- Које су развијене индустријске гране у Русији?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу компјутерске технологије (Google Map) посматрај ток реке Волге у Русији! – Колико вештачких акумулација видиш и које су то?
- Претражи и проучи хидрографске и биогеографске карактеристике Бајкалског језера! – Уради мини презентацију!

УКРАЈИНА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појмови: Кијев, Крим, Чернобил, Дњепар... – Која су твоја предзнања?*

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Украјина заузима југозападни део источне Европе. Њена граница је копнена са три стране. На северу се граничи са Белорусијом, на истоку са Русијом, на западу са Молдавијом, Румунијом, Мађарском, Словачком и Пољском. Само јој јужна граница није копнена, а окружена је **Азовским** и **Црним морем.** У овим границама Украјина обухвата површину од 603.628 km^2. На овом простору данас живи приближно 43 милиона становника. Украјина има повољан географски положај. Излази на два мора, преко којих се повезује са Средоземним морем и свим поморским земљама света. Кроз њену територију протиче и река Дунав, која је воденим путем повезује са свим подунавским земљама.

Име	Украјина
Главни град	Кијев
Површина (km^2)	603.628
Број становника	42.418.000
Уређење	република
Службени језик	украјински

Рељеф у Украјини је претежно **низијски**, пре свега у доњем сливном подручју реке Дњепар. У западном делу, на граници са Румунијом се издижу **Карпати**. Западно од Дњепра простиру се ниске висоравни (побрђа): **Волињска, Подолска** и **Придњепровска**. Источно од Дњепра се налази **Доњецко побрђе**.

Клима у Украјини је **континентална**. На југу се појављује и **медитеранска клима**, под утицајем Црног мора, где се простире заједница **макија**.

Реке су богате водом. Највећи значај има река Дњепар. Пловна је и веома значајна за наводњавање. Зато је на Дњепру изграђено неколико **вештачких језера**. Њихова вода се искоришћава двоструко – за наводњавање и за електричну енергију. Од других река значајније су **Доњецк, Буг, Дњестар** и друге.

Топографска мапа Украјине

Дњестар

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у Украјини чине **Украјинци** (78 %) и **Руси** (17 %) – народи који припадају словенској групи. Службени језик је украјински, премда је на последњем попису 30 % становништва декларисало руски језик као матерњи. Главна верска припадност је православна. Традиционално фарбање ускршњих јаја Украјинци су уздигли на ново уметности. **Демографски проблем** у Украјини је пад популације, изазван исељавањем, високим морталитетом и ниским наталитетом. Од 1990. године, Украјина се просечно годишње смањивала за приближно 150.000 становника. Украјина је **република**, а главни град је **Кијев**.

Природни ресурси Украјине су огромна пространства плодне земље, **црнице**, богате хумусом. То је њено највеће природно богатство. Од рудних богатстава има: **камени угаљ, антрацит** (најквалитетнији камени угаљ), **руде гвожђа, манган, уранијум** и друго. У граду **Запорожје** налази се највећа нуклеарна централа у Европи. Пола енергије се производи у **нуклеарним централама**. Други део се обезбеђује као хидроенергија, из термоцентрала и соларних панела.

Пољопривреда је високо развијена. Обрада земље је потпуно механизована. Од пољопривредних култура највише се узгаја **пшеница, шећерна репа, кукуруз, кромпир, сунцокрет** и др. Поред тога узгаја се и воће, винова лоза и баштенске културе.

Индустрија се развија на бази каменог угља који се налази у Доњецком басену. У Украјини су развијене **метална, машинска, хемијска, прехрам-**

Кијев

Графикон 2: Депопулација у Украјини

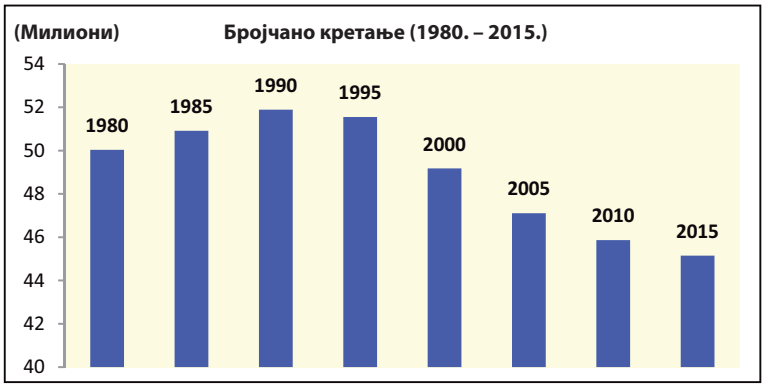

Харков

бена, текстилна индустрија и др. Последњих година индустријска производња бележи општу рецесију због новостворених тржишних услова, зато што је дуго производња била усмеравана за потребе бивше земље (СССР), када се производило: оружје (тенкови, топови, ракете), рударске и пољопривредне машине, космичка техника, авиони, камиони, аутомобили и друго. Индустријски центри су **Кијев, Харков, Одеса, Запорожје, Лавов** и др.

Туризам доноси скромне приходе. Најпосећенија су нека летовалишта и карпатски скијачки центри.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Украјина је административно подељена на 24 провинције и град Кијев као посебну јединицу. Јужна провинција **Крим**, заједно са посебном јединицом, градом **Севастопољем,** имају аутономни статус после анексије од стране Русије 2014. године.

Табела 2: Пет највећих градова у Украјини

Град	Популација
Кијев	2.900.000
Харков	1.440.000
Одеса	1.016.000
Дњепропетровск	980.000
Доњецк	929.000

Одеса

За продубљавање знања:

- Током 20. века, Украјина је доживела три демографске кризе са милионским жртвама. Прва, за време грађанског рата (1918.-1921.), затим велика глад (1932.-1933.) и Други светски рат, који су укупно однели 14 милиона живота.
- Украјина има преко 2.400 km разрађених унутрашње-пловних путева.
- Познате и атрактивне вредности за посету Украјини:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Дњепар	Јалта	Св. Софија, катедрала	Бахчисарај
Кањон Дњестар	Одеса	Стари град, Лавов	Керч
Синевир језеро	Кијев	Манастир Печерскаја Лавра	Черкаси

За проверу стеченог знања:

- Опиши која природна богатства има Украјина?
- Какве демографске проблеме има Украјина?
- Које индустријске гране су развијене у Украјини?

Задаци са применом ИКТ:

- Покушај да урадиш приближан компјутерски премер дужине реке Дњепар. Која је дужина? Који градски центри се налазе на обалама Дњепра?
- Претражи и прегледај видео материјал о последицама нуклеарне катастрофе у украјинском Чернобилу, 1986 године за животну средину. – Отвори дискусију на часу на темељу утисака!

БЕЛОРУСИЈА И МОЛДАВИЈА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појноси: Минск, Кишињев, Дњестар... – Која су твоја предзнања?*

БЕЛОРУСИЈА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Белорусија је **континентална** држава и нема излаз на море. Граничи се државама Русијом, Украјином, Пољском, Литванијом и Летонијом. У овим границама обухвата површину од 207.595 km^2. На овом простору данас живи приближно 9,5 милиона становника. Белорусија, иако нема излаз на море, **има повољан географски положај**. Она лежи између Москве на истоку и Варшаве на западу. Кроз њу пролазе веома значајни трансевропски аутомобилски путеви и железничке пруге регионалног и међународног значаја. Они повезују Белорусију са западном и источном Европом.

Име	Белорусија
Главни град	Минск
Површина (km^2)	207.595
Број становника	9.490.000
Уређење	република
Службени језик	белоруски, руски

Графикон 3: Средње месечне температуре и количине падавина у Минску

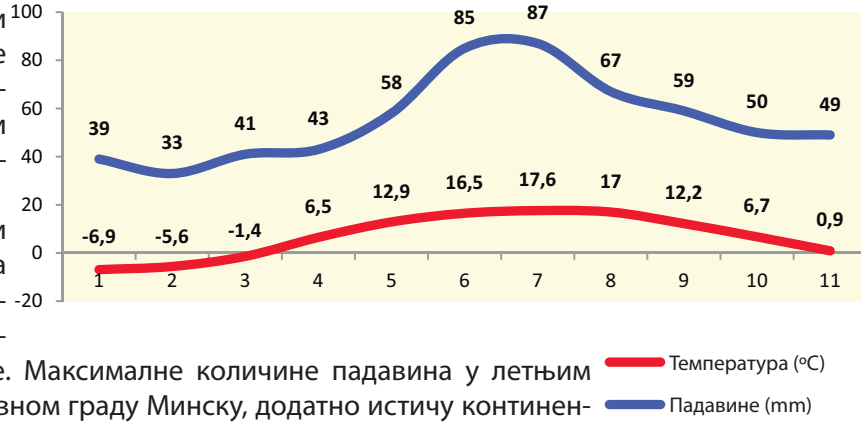

Рељеф у Белорусији је **низијски**. Земљиште је плодно и погодно за пољопривреду. Међутим, постоји и мочварно земљиште, приближно 25 %.

Клима у Белорусији је **континентална**. Лета су топла, али зиме далеко хладније од оних у средишњим деловима Европе. Максималне количине падавина у летњим месецима, јуну и јулу, у главном граду Минску, додатно истичу континентални карактер климе.

Водено богатство сачињавају реке **Дњепар, Припјат, Березина, Западна Двина, Њемен** и др. У Белорусији има преко 4.000 језера. Међутим, нису велика и немају неко веће привредно значење.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Становништво у држави чине Белоруси (84 %), Руси (8 %), Пољаци (3 %) и Украјинци. Службени језици су руски и белоруски, који су део словенске језичке групе. Православна религија је најбројнија са 48 % становништва. Као и све источноевропске земље и Белорусија има проблем са смањивањем популације због исељавања и већег морталитета од наталитета. Белорусија је **република**. Главни град државе је **Минск**.

Табела 3: Центри истоимених региона у Белорусији

Регионални центри	Градска популација
Минск	1.920.000
Гомел	526.000
Гродно	356.000
Могиљев	374.000
Брест	330.000
Витебск	366.000

Минск

Привреда је наследила предходне руско-белоруске односе. Енергетски је зависна од Русије и подређена је руској економској политици. Чак и новчана валута у Белорусији је руска **рубља**. Од енергетских извора, Белорусија има тресет (најслабија врста угља). Шуме имају веома велики значај и обухватају 31 % републике. Обрада земљишта у Белорусији се врши савременим машинама. Од пољопривредних култура највише се узгаја **лан, кромпир, раж, шећерна репа** и др**.** Од индустријских грана развијене су машинска, хемијска, дрвна и прехрамбена индустрија. Главни центри ових грана су **Минск, Гомел, Витебск** и др.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Белорусија је административно подељена на шест области које су подељене на 118 реона.

МОЛДАВИЈА

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Република Молдавија лежи у источној Европи између река Дњестар и Прут. Граничи се са Украјином на истоку и Румунијом на западу. Молдавија обухвата површину од 33.846 km^2 и на том простору данас живи преко 3 милиона становника. Главни град државе је **Кишињев**.

Рељеф Молдавије је претежно низијски. Највиши врх у овој земљи је висок само 430 метара.

Име	Молдавија
Главни град	Кишињев
Површина (km^2)	33.846
Број становника	3.350.000
Уређење	република
Службени језик	румунски

Кишињев

Клима у Молдавији је умерено-континентална. Одликује се хладним зимама, топлим летима и малим количинама падавина.

Од **река,** велики значај за ову земљу имају **Дњестар** и **Прут**, које су пловне и уливају се у Црно море.

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА Осим **Молдаваца** (75 %) у овој земљи живе и други народи: **Румуни, Украјинци, Руси, Гагаузи** и остали. Већина су **православне вероисповести** (94 %). Службени језик је **румунски**, назван и молдавски.

Молдавија је једна од привредно најслабије развијених земаља у Европи, са ниским животним стандардом и бројним сиромашним становништвом. Енергетски је зависна од Румуније и Украјине. Учешће пољопривреде у годишњим приходима (20 %) је високо.

Графикон 4: Етничка структура у Молдавији

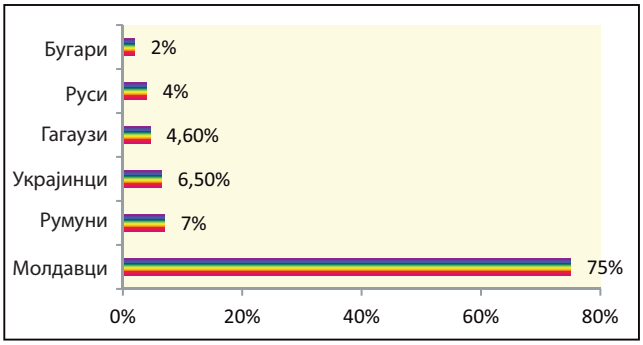

Од **пољопривредних** култура најзаступљеније су житне, баштенске, индустријске културе, воће и винова лоза.

Од **индустријских** грана у Молдавији најразвијенија је прехрамбена индустрија, која прерађује пољопривредне производе, затим: метална, текстилна, електроиндустрија, хемијска индустрија и друге.

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА Молдавија је административно подељена на 32 провинције, три посебне градске општине и две аутономне регије.

За продубљавање знања:

- Гагаузи су етничка група турског порекла који живе у јужним деловина Молдавије, у Украјини, Азербејџану, Казахстану и другим земљама. Користе језик турске групе и припадају православним хришћанима.
- Европски бизон је симбол Белорусије. Његов природни ареал, као једне од угрожених и ретких врста у Европи, представља национални парк Белавескаја, на граници између Белорусије и Пољске.
- Познате и атрактивне вредности за посету Белорусији и Молдавији:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Белавескаја парк	Гродна	Замак Мир	Гомел
Бјарезински парк	Минск	Замак Ниавиж	Витебск
Језеро Манта	Орхеј (Молдавија)	Тријумфална капија (Молдавија)	Тираспол (Молдавија)
Доњи Прут, резерват	Кишињев (Молдавија)	Нац. историјски музеј (Мол.)	Балти (Молдавија)

За проверу стеченог знања:

- Зашто Белорусија има повољан географски положај иако нема излаз на море?
- Које су реке најзначајније у Белорусији?
- Са каквим проблемима се сусрећу становништво и привреда у Белорусији и Молдавији?

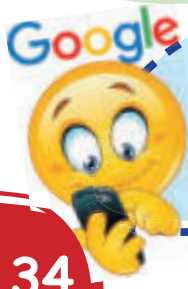

Задаци са применом ИКТ:

- Претражи, истражи и уради табелу са основним природним и демографским подацима за државе Белорусију и Молдавију, као и листу њихових великих градова!
- Истражи и упореди основне економске показатеље Молдавије са нашом земљом. – Које су сличности и разлике?

ЛЕТОНИЈА, ЕСТОНИЈА И ЛИТВАНИЈА

Уводна интерактивна дискусија:

- *Знаменитости, синоними или национални појноси: Талин, Рига, земља кошарке... – Која су твоја предзнања?*

Име	Летонија	Естонија	Литванија
Главни град	Рига	Талин	Вилњус
Површина (km²)	64.589	45.227	65.300
Број становника	1.925.000	1.324.000	2.794.000
Уређење	република	република	република
Службени језик	летонски	естонски	литвански

ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ Источноевропске и балтичке **земље** које излазе на источне обале Балтичког мора.

Рељеф ових земаља је претежно низијски, местимично плављен и мочваран, осим у деловима Литваније, где се примећују истакнутија узвишења.

Клима се креће од **атлантске** ка **континенталној**, у источном правцу, даље од приморја.

Водено богатство представљају реке у **Летонији** (Западна Двина) и **Литванији** (Њемен), док је **Естонија** позната као земља језера (1.400), од којих је највеће **Чудско језеро**.

Тракај – замак на острву Галве у Литванији

Табела 4: Етнички и верски састав у: Летонији, Естонији и Литванији

Летонија		Естонија		Литванија	
Народи	**Религија**	**Народи**	**Религија**	**Народи**	**Религија**
Летонци (62 %)	протестанти (34 %)	Естонци (68 %)	православни (16 %)	Литванци (84 %)	католици (77 %)
Руси (25 %)	католици (24 %)	Руси (25 %)	протестанти (10 %)	Пољаци (6 %)	православни (4 %)
Белоруси (3 %)	православни (18 %)	Украјинци (2 %)	католици (0,5 %)	Руси (6 %)	протестанти (1 %)
Украјинци (2 %)	-	Белоруси (1 %)	-	Белоруси (1 %)	-
Пољаци (2 %)	-	Финци (0,6 %)	-	Украјинци	-

Графикон 5: Популација у највећим градским центрима Летоније, Естоније и Литваније.

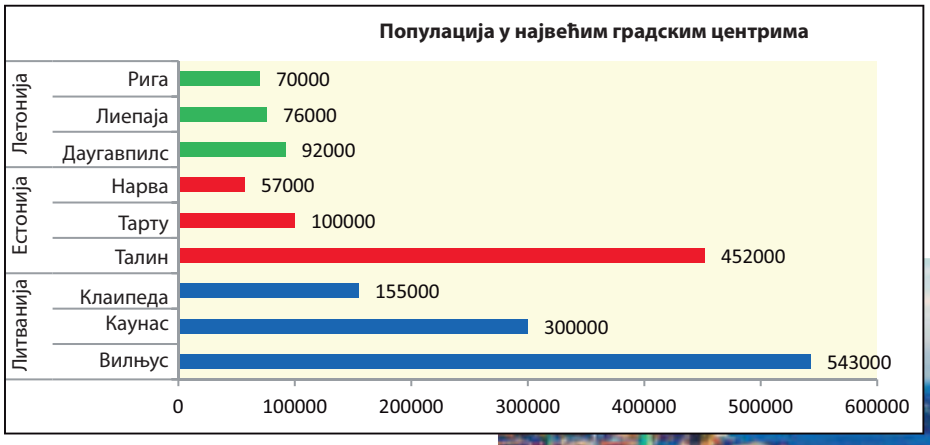

СТАНОВНИШТВО И ПРИВРЕДА

Летонци и Литванци као **балтички народи** припадају индоевропској групи, док Естонци припадају угро-финској групи. У све три земље осим националне већине, заступљени су народи суседних земаља: **Руси, Пољаци, Белоруси** и **Украјинци**. Најзаступљеније религије су **католичка** (Литванија), **протестантска** (Летонија) и **православна** (Естонија). У духу већине источноевропских земаља, и прибалтичке имају проблем са смањивањем полулације због ниског наталитета и исељавања. Према државном уређењу, оне су **републике**.

Природна богатства у све три земље не нуде основу за висок привредни развој. Летонија је богата тресетом, а Литванија се истиче шумским богатством, које покрива 56 % државне територије.

Националне привреде углавном бележе колебљив развој. Често су потресене финансијским кризама и годинама имају негативан раст,

Рига

Талин

при чему се најбоље сналази Естонија. Извоз ових земаља је исто тако ограничен. Највише се тргује са суседним земљама.

Пољопривреда је оријентисана на производњу кромпира, јечма, пшенице, шећерне репе и лана, а од сточарства на гајење говеда, свиња и оваца. Осим њих развијени су **риболов** и **шумарство** (Литванија).

Индустријске гране су из лакшег сектора намењеног домаћем тржишту: прехрамбена, дрвна, електроиндустрија, индустрија папира, стакла и друго. Последњих година у Литванији и Естонији највише се развија информатичка технологија. Естонија је једна од првих европских земаља која је развила „дитигално друштво".

Вилњус

РЕГИОНАЛНА ПОДЕЛА У административном погледу Летонија је подељена на 9 градских регија, Литванија на 10 округа, а Естонија на 13 копнених и 2 острвска округа.

За продубљавање знања:

- Статус независних и суверених република, балтичке земље Летонија, Естонија и Литванија стекле су након распада бившег Совјетског Савеза (СССР), 1991. године, у који су биле присилно увучене почетком Другог светског рата, 1939./1940. год.
- Један од већих европских националних паркова, Лахема у Естонији, обухвата 725 km². Обухвата северне приобалне делове Финског залива. Парк је ризница пешчаних дина, језераца (лагуне), слапова и богатог животињског света.
- Чувене и атрактивне вредности за посету Летоније, Естонија и Литваније:

Природни објекти	Туристичка места	Културно-историјски споменици	Градови
Гауја парк (Летонија)	Сигулда (Летонија)	Стари град, Рига (Летонија)	Рига (Летонија)
Сарема (Естонија)	Парну (Естонија)	Катедрала, Тарту (Естонија)	Талин
Острво Тракај (Литванија)	Вилњус (Литванија)	Катедрала, Вилњус (Литванија)	Каунас (Литванија)

За проверу стеченог знања:

- Какав је географски положај Летоније, Естоније и Литваније?
- Које су опште одлике рељефа и климе у прибалтичким земљама источне Европе?
- Које је државно уређење Летоније, Естоније и Литваније?

Задаци са применом ИКТ:

- Помоћу сателитског посматрања (Google Earth) истражи колико износи поморска раздаљина Летоније, Естоније и Литваније до њихових најближих суседа (Шведска и Финска).
- Претражи, истражи и уради кратак елаборат о културним вредностима у неком од главних градова балтичких источноевропских земаља!

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

Агломерација, проширена и међусобно срасла насељена места у једном великом урбаном подручју.

Албедо, моћ за одбијање светлости.

Анексија, насилно присвајање и припајање туђе државне територије.

Антропогени, људске природе; људског фактора.

Ареал, подручје са природном распрострањеношћу неке биљне или животињске врсте.

Асимилација, етничко, језично или културно претапање мањег од стране бројнијег народа.

Атеисти, људи који не признају божанства, нити припадају некој религији.

Бедеми, природни или вештачки (одбрамбени) насипи.

Безистан, покривене пијаце за трговање, оријентално-турског порекла.

Била, највише тачке по дужини планинског венца где се спајају планинске падине.

Водни режим, промена водостоја и протицаја код река на годишњем нивоу.

Делта, ушћа река са више речних рукаваца више речних рукаваца.

Демографија, научна дисциплина чији је предмет проучавања – становништво.

Депопулација, негативан тренд у бројчаном кретању, односно смањивање броја становништва.

Дискриминација, подела и различито, неједнако, третирање припадника различитих групација.

Емигранти, исељеници; људи који се исељавају из неке средине.

Енклава, област или држава која је са свих страна ограничена само једном државом; издвојена област од матичне земље.

Ерозија, механичко и хемијско разарање рељефа спољашњим факторима.

Импозантан, леп, упечатљив, задивљујући.

Инфраструктура, објекти техничке, привредне и организацијске базе (путеви, школе, болнице, водоводи...).

Кипарис, од латинског „Cupressus“, са значењем – чемпрес.

Клиф, приобални стрми одсек, формиран путем ерозивног деловања језерских или морских таласа.

Космполитска, светска; без дељења људи по националној или државној припадности.

Криптодепресија, језеро чија је водена површина изнад морског нивоа, а његово дно – испод морског нивоа.

Лимани, потопљена речна ушћа код већих река, издвојени пешчаним наносима у посебна приморска језера.

Макије, назив за медитеранске зимзелене жбунасте биљке.

Мерно место, утврђена места за мерење неких вредности (метеоролошке, хидролошке, аерозагађење...)

Микрометар, јединица мере за дужину (хиљадити део милиметра; 10^{-6} м.)

Мореуз, морски теснац који раздваја две копнене површине, а спаја две водене површине.

Ниже биље, талофити, биље које нема телесно расшлањивање корена, стабла и листа.

Подгорски предели, доњи обрадиви делови планинских падина испод појаса шуме.

Превоји, снижене планинске деонице или природни долински отвори кроз које се пробијају саобраћајнице.

Природна гранична линија, линија која сама по себи представља границу (планинско било, река, језерска обала...).

Промил, део хиљаде; изражавање количине или стопе код демографских карактеристика (природни прираштај).

Протицај, количина протекле воде у једици времена код река (изражава се кубним метрима у секунди, m^3/s).

Рецесија, општи пад у броју или развоју; смањивање, назадовање.

'Рт, део копна које најдубље улази у морски хоризонт.

Синтеза, састављање, уједињење различитих делова у једну целину.

Скандирање, гласно и ритмичко изговарање од стране веће људске групације.

Станиште, природни хабитати (станишта) неке врсте.

Суверене државе, независне државе са неограниченом слободом.

Суспендоване честице, честице у ваздуху или води, пречника од 1 – 100 микрометара (0,001-0,1 mm.)

Тореадор, борац са биковима у кориди – национална шпанска или португалска представа.

Тресет, угаљ ниског калоричног степена, настао труљењем биља у мочварама или предходним воденим басенима.

Упоредник, затворена замишљена кружна линија око Земљине лопте, паралелна са Екватором.

Фјелд, заравњене површине ледничког порекла по планинама Скандинавског полустрва.

Фјорд, потопљене, ледничке долине, претворене у дубоке и тесне заливе.

Хидрографија, научна дисциплина о водама на Земљи (ограничена описом и распоредом вода).

Хомогени, изједначени, истородни, од једне материје.

Шљунак, невезани седимент од крупнијих заобљених стеновитих комада.

Шовинизам, социјално негативна жеља за поделом по етничком, верском, језичном или другом основу.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

ВЕЛИКИ АТЛАС СВЕТА. 1977. Љубљана, Младинска књига.

Гек Р. *СВА ЧУДА СВЕТА.* 1977. Љубљана, Младинска књига.

Bridges E. M. *World geomorphology. 1994. Cambridge.*

Ђурић В. *Економска ӡеоӡрафија Европе и СССР.* 1974. Београд, Научна књига

Натек К., Натек М. *ДРЖАВЕ СВИЈЕТА.* 2004. Загреб, Мозаик књига

Norris E. R. *World regional geography.* 1990. Saint Paul

Марковић Ј. *Енциклопедијски Геоӡрафски Лексикон Југославије.* 1988. Сарајево, Свјетлост

Mayhew S. *Dictionary of GEOGRAPHY.* 1997. Oxford, Oxford University Press

Павловски Ѓ. *Геоӡрафија за шесто одделение.* 1995. Скопје, Просветно дело

Павловски Ѓ., Панов Н., Миленовски А., Мијалов Р., *Геоӡрафија за седмо одделение.* 2008. Скопје, Просветно дело

Павловски Ѓ., Павлов К., *Геоӡрафија за седмо одделение.* 2009. Скопје, МОН

Regional surveys of world. *The europa world year book.* 1999. London

Smart N. *The world's religions.* 1998. Cambridge.

www.WorldAtlas.com

https://en.Wikipedia.org/wiki/Europe